

Ivan Vuković, mag. educ. hist. / mag. hist
 Osnovna škola „Ivan Goran Kovačić“
 Ulica bana Josipa Jelačića 8
 47250 Duga Resa
 ivanvukovic89iv@gmail.com

UDK: 355.48(497.529Saborsko)
 94(497.529Saborsko)“1991/1995“
 Izvorni znanstveni rad
 Primljeno: 1. srpnja 2023.
 Prihvaćeno: 15. studenog 2023.

SABORSKO U DOMOVINSKOM RATU

Ovaj rad prikazuje prostor današnje općine Saborsko u Domovinskom ratu, s naglaskom na naselje Saborsko, koje je imalo najveća stradanja u Domovinskom ratu ne samo u bivšoj općini Ogulin nego i na mnogo širem prostoru. Najveći intenzitet ratnih sukoba bio je u studenome 1991., a poglavito na dan okupacije Saborskog 12. studenoga 1991., kada je ubijen velik broj mještana, a svi ostali otišli su u progonstvo. Mjesto je u potpunosti uništeno i spaljeno, a uvjeti za obnovu, ekshumaciju žrtava i povratak prognanika stečeni su oslobođenjem 5. kolovoza 1995. godine.

Ključne riječi: Saborsko, Domovinski rat, velikosrpska agresija, žrtve, stradanja

Uvod

U ovom radu prikazat ću utjecaj Domovinskog rata od 1991. do 1995. godine na naselje Saborsko u bivšoj općini Ogulin (područje današnje općine Saborsko), s naglaskom na vrijeme najznačajnijeg intenziteta rata. Svakodnevni život u ekonomskom, demografskom i političkom smislu u općini Ogulin znatno se razlikovao od područja do područja. Možemo izdvojiti slobodni teritorij grada Ogulina, slobodna etnički srpska naselja (Jasenak, Drežnica...), slobodna etnički većinski hrvatska naselja (Oštarije, Josipdol, Modruš...), slobodna etnički hrvatska naselja na prvoj crti bojišnice (Kamenica Skradnička, Cerovnik, Modruški Sabljaki), okupirana etnički većinska srpska naselja (Plaški i ostatak Plaščanske doline i Jeseničke kotline), te etnički većinsko hrvatsko naselje Saborsko, okupirano 12. 11. 1991., koje je i naselje najviše pogođeno ratom na prostoru bivše općine Ogulin, kao i jedino okupirano većinski hrvatsko naselje na istom prostoru.

Kad je o korištenim i analiziranim izvorima riječ, za područje i razdoblje navedeno u naslovu rada postoje izvori hrvatske provenijencije, kao i izvori provenijencije pobunjenih Srba, većinom sadržani u *Plaščanskom ratnom biltenu*. Zahvalan izvor za svakodnevni život su novine iz vremena Domovinskog rata. Pomoću njih prikazat ću

i kakva je bila reakcija javnosti na rat u Saborskom. Koristit ću se i nekim od brojnih svjedočanstava i sjećanja sudionika Domovinskog rata, kako hrvatskih branitelja i civila, tako i vojnika JNA i srpskih snaga i civila. Od ostalih korištenih dokumenata, ističem presude Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (ICTY), Međunarodnog suda pravde (ICJ), Vrhovnog suda Republike Hrvatske i Županijskih sudova u Karlovcu i Rijeci. Od hrvatskih dnevnika i tjednika, najveću pozornost području Saborskog u Domovinskom ratu posvetio je *Novi list*.

Prikazat ću gospodarske prilike ranih 1990-ih, teritorijalni ustroj i sastav stanovništva, početak rata i ključne događaje. Prikazat ću posljedice rata i komparirati stanje prije i poslije rata s naglaskom na sastav i broj stanovnika u općini Saborsko.

Područje općina Ogulin i Slunj bilo je strateški važno za Hrvatsku, kao i za planove srpskih snaga i političara o stvaranju tzv. Velike Srbije (linija Virovitica – Karlovac – Ogulin – Karlobag kao zapadna granica proširene Srbije). Prostor Ogulina, Josipdola i Tounja srpskim pobunjenicima bio je brana koja je onemogućavala spajanje tzv. SAO Krajine s etnički srpskim naseljima u Gorskom kotaru (Gomirje, Srpske Moravice...), zapadnom dijelu općine Ogulin (Drežnica) i sjevernom dijelu općine Ogulin (Jasenak, Potok Musulinski, Vitunj, Ponikve, Popovo Selo, Donje i Gornje Dubrave...). Južni dio općine Ogulin (s etnički srpskom Ličkom Jesenicom i Plaščanskom dolinom te Plaškim kao najznačajnijim naseljem) bio je okupiran. Zbog toga je etnički hrvatsko područje Saborskog na samom jugu općine Ogulin bilo izuzetne strateške važnosti i do okupacije se nalazilo ukliješteno između okupiranog područja Plaškog i Ličke Jesenice s jedne strane i okupiranog područja Plitvičkih jezera i Korenice s druge strane, te u neposrednoj blizini slunjskog vojnog poligona. Zauzimanjem Saborskog i njegovih zaselaka od strane JNA i srpskih snaga, okupirana područja u današnjoj općini Josipdol, okupirani prostor čitave današnje općine Plaški te okupirana Lička Jesenica u današnjoj općini Saborsko, povezali su se s ostatkom tzv. SAO Krajine. Okupacijom sjevernog dijela općine Ogulin, JNA i srpske snage došle bi u neposrednu blizinu granice sa Slovenijom i praktički omogućile presijecanje Hrvatske na dva dijela.

Teritorijalni ustroj i sastav stanovništva

Prema popisu stanovništva 1991. godine, uoči rata, Saborsko je po broju stanovnika bilo peto najveće naselje u ogulinskoj općini. Smješteno na samom jugu općine i od najbližih većinski hrvatskih naselja u općini Ogulin odvojeno nizom većinski srpskih sela od Ličke Jesenice preko Plaškog do Trojvrha i Vojnovca, Saborsko je prema popisu 1991. imalo 852 stanovnika, od čega 800 Hrvata (93,89%), 18 Srba (2,11%), 5 nacionalno neizjašnjenih, 1 ostali i 28 u rubrici nepoznato (3,29%).

Područje današnje općine Saborsko (naselja Saborsko, Lička Jesenica, Begovac i Blata) u cijelosti je bilo okupirano u Domovinskom ratu, a 1991. je imalo 1501 stanovnika, od čega 801 Hrvata (53,36%), 658 Srba (43,84%), 5 nacionalno neizjašnjenih (0,33%, od čega nijednog izjašnjenog kao Jugoslavena) i 35 u rubrici nepoznato (2,33%). Lička Jesenica imala je 444 stanovnika, od čega 437 Srba i 1 Hrvata.

Najveće većinski srpsko naselje i ujedno naselje s najvećim brojem Srba u općini Ogulin bio je Plaški, u kojem je živjelo 2074 Srba, što je 575 Srba više nego što je živjelo u općinskom središtu Ogulinu. Plaški je s 2271 stanovnikom bio drugo naselje po veličini u općini Ogulin. U ukupnom stanovništvu Plaškog, Srbi su činili 91,33% (2074), Hrvati 2,82% (64), a nacionalno neizjašnjeni 4,14% (94), među kojima je bilo 2,95% (67) Jugoslavena. Na prostoru današnje općine Plaški živjelo je 4317 stanovnika, od čega 4074 Srba (94,37%) i 83 Hrvata (2,04%). Nacionalno se nije izjasnio 101 stanovnik (2,34%), među kojima ih se 80 izjasnilo kao Jugoslaveni (1,85%). Drugo najveće mjesto u današnjoj općini Plaški bila je Janja Gora s 469 stanovnika (460 Srba i 0 Hrvata). Srbi s prostora današnje općine Plaški činili su 40,28% ukupnog broja Srba u općini Ogulin. Čitavi prostor današnje općine Plaški bio je pod srpskom okupacijom u Domovinskom ratu.

Treće najveće naselje u ogulinskoj općini bile su Oštarije, a četvrto Josipdol. Na području današnje općine Josipdol (u kojoj su i Oštarije) živjelo je 4580 stanovnika, od čega 3376 Hrvata (73,71%) i 866 Srba (18,91%). Nacionalno se nije izjasnilo 135 (2,95%), od čega je 73 izjašnjenih kao Jugoslavena. Naselja današnje općine Josipdol koja su bila pod srpskom okupacijom u Domovinskom ratu (Vojnovac, Trojvrh, Istočni Trojvrh, Vajin Vrh), prema popisu iz 1991., imala su ukupno 430 stanovnika, od čega 323 Srba, 80 Hrvata i 24 nacionalno neizjašnjena, od čega 15 Jugoslavena.

Sjeverozapadni dio općine Ogulin (Jasenak, Vitunj, Brestovac, Potok Musulinski i područje Partizanske Drežnice) imao je značajnu koncentraciju srpskog stanovništva (1658 stanovnika, od čega 1540 ili 92,88% Srba, 38 ili 2,29% Hrvata i 54 ili 3,26% Jugoslavena). Prostor općine Ogulin od Ličke Jesenice preko Plaškog do Kunića, Trojvrha, Vojnovca, Vajinog Vrha i Tržića Tounjskog, kojim je Saborsko bilo odvojeno od ostalih većinski hrvatskih naselja u općini Ogulin, prema popisu 1991. imao je 5560 stanovnika, od čega 5194 Srba (93,42%), 166 Hrvata (2,98%) i 135 nacionalno neizjašnjenih (2,43%), među kojima 100 Jugoslavena (1,79%).¹ Saborsko je jedino okupirano većinski hrvatsko naselje u općini Ogulin.

¹ Popis stanovništva 1991., Republički zavod za statistiku.

U Domovinskom ratu okupirano je 32% općine Ogulin.² Prema popisu 1991. godine, buduće okupirano područje imalo je 6412 stanovnika, od čega 5212 Srba (81,28%) i 966 Hrvata (15,07%), od kojih je 800 Hrvata iz Saborskog, koji čine 82,82% Hrvata na području koje će biti okupirano. Isto područje imalo je 140 nacionalno neizjašnjenih (2,18%), od čega 100 Jugoslavena (1,56%). Broj Srba na budućem okupiranom području iznosio je 51,54% ukupnog broja Srba u ogulinskoj općini. Broj Hrvata na budućem okupiranom području iznosio je 5,5% ukupnog broja Hrvata u ogulinskoj općini.³

Tablica 1. Nacionalna i dobna struktura odabranih naselja općine Ogulin 1991. godine⁴

Naselje	Broj stanovnika (ukupno)	Hrvati	Srbi	Udio stanovnika 0-19 (%)	Udio stanovnika 20-59 (%)	Udio stanovnika > 60 (%)
Ogulin	10 857	8668	1499	26,95	58,28	14,74
Plaški	2271	64	2074	24,49	55,14	20,35
Josipdol	1116	775	261	24,64	55,64	19,71
Saborsko	852	800	18	15,96	57,75	26,28
Janja Gora	469	-	460	14,71	47,76	37,52
Lička Jesenica	444	1	439	12,84	54,28	32,88

Prema popisu stanovništva 1991., bez završene osnovne škole bio je 1521 stanovnik na području općine Plaški (42%), a na području općine Saborsko 749 (54,3%).⁵ Udio mladog stanovništva (u dobi od 0 do 19 godina) u općini Ogulin 1991. bio je 23,79%, zrelog stanovništva (20-59) 54,14%, a starog stanovništva (60 i više) 22,06%.⁶ Tip ostarjelosti stanovništva (1-7) bio je 6 – izrazito duboka starost, čime je stanovništvo bilo starije od hrvatskog prosjeka (tip ostarjelosti 5 – vrlo duboka starost).⁷ Plaški i Josipdol pokazuju sličnu nepovoljnu dobnu strukturu. Izrazito nepovoljna dobna struktura bila je u Saborskom (441 muškarac i 411 žena), gdje

² ŠTERC, POKOS, „Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske“, 313.

³ Popis stanovništva 1991., Republički zavod za statistiku.

⁴ *Isto*

⁵ TURK, JUKIĆ, „Promjene u obrazovnoj strukturi stanovništva Karlovačke županije (1981. – 2001.)“, 1181. (dalje: TURK, JUKIĆ)

⁶ Popis stanovništva 1991., Republički zavod za statistiku.

⁷ PEJNOVIĆ, *Zapadna Hrvatska: socijalno-geografska preobrazba u drugoj polovini 20. stoljeća*, 85.

je udio mladog stanovništva (0-19) bio 15,96%, a starog stanovništva (60 i više) 26,28%.⁸

Gospodarska djelatnost

Najznačajnije privredne grane u općini Ogulin bili su šumarstvo i industrija. Proizvodni razvoj svodio se na šumarstvo, mehaničku i kemijsku preradu drveta, a u poljoprivredi na proizvodnju sjemenskog krumpira, merkantilnog kupusa i stočarstvo.⁹ Drvna industrija, šumarstvo i prerada papira davali su 80% društvenog proizvoda.¹⁰ Privreda općine Ogulin u razdoblju siječanj – rujan 1990. ostvarila je ukupni prihod za 4% manji od ukupnog rashoda, što je rezultiralo visokim gubicima. Najviše gubitaka ostvarila je industrija (84%). Osobni dohodci sporije su rasli od troškova života, poreza i doprinosa. Učestala je i pojava dugog kašnjenja u isplata plaća zbog nedostatka sredstava kod sve većeg broja poduzeća, što je dovodilo do nezadovoljstva radnika i pojava štrajkova. U tim poduzećima smanjivao se i broj radnika, i to najčešće kvalificiranih kadrova.¹¹

Ekonomska kriza u državi snažno je utjecala na gospodarsku situaciju u općini Ogulin. Na području općine, 1988. bilo je zaposleno 6796 radnika, a u prvom polugodištu 1989. godine 5913 radnika. U 1989. godini 423 nezaposlene osobe tražile su posao. U dobnoj strukturi tražilaca zaposlenja udio mladih kontinuirano se povećavao.¹² U nezaposlene se nisu ubrajali radnici koji su u nedostatku posla u matičnoj općini potražili sreću u inozemstvu. U prosincu 1990. bilo je 1000 tražilaca posla,¹³ dok je u siječnju iduće godine na zavodu za zapošljavanje bilo 1350 nezaposlenih radnika, a isplata plaća kasni.¹⁴ Istovremeno, radnici DIP-a Ogulin hrvatske nacionalnosti žalili su se da je 80% direktora DIP-a srpske nacionalnosti, a robu šalju u Beograd, ne naplaćuju je i nema računa.¹⁵

Iseljavanje mladih iz sela značajno je na prostoru cijele općine uoči rata, a osjetilo se i u Saborskom, gdje se mladi nisu imali gdje zaposliti, osim onih koji su se opredijelili raditi tradicionalne poslove i sjeći šumu. Loše ceste i nikad dovoljno riješeno pitanje vode nisu pokazivali izgleda za svijetlu budućnost. Dio mladih Saborčana zaposlio se na

⁸ Popis stanovništva 1991., Republički zavod za statistiku.

⁹ Arhiv tajništva grada Ogulina; Općinski komitet SKH, broj: 02-256/1-71, Ogulin, 9. X. 1971.

¹⁰ STRIŽIĆ, *Ogulinski kraj u Domovinskom ratu, II, Dokumenti*, 237. (dalje: STRIŽIĆ, *Dokumenti*)

¹¹ STRIŽIĆ, *Ogulinski kraj u Domovinskom ratu, I, Obrana i oslobađanje ogulinskoga kraja od srbijanske agresije i okupacije 1991.-1995*, 66. (dalje: OKUDR)

¹² *Isto*, 67.

¹³ *Isto*, 235.

¹⁴ STRIŽIĆ, *Dokumenti*, 237.

¹⁵ *Isto*, 232.

Plitvicama, ali nisu se vratili, jer su ondje dobivali stanove ako su ostali raditi za stalno.¹⁶ U školu u Saborskom svake se godine upisivalo sve manje učenika, pa su ukinuti viši razredi. Šuma se sjekla i po selu se kretao veći broj radnika, pa se naizgled nije osjetilo pustošenje, iako je godišnje desetak kuća ostajalo prazno. Nabavljeno je dosta poljoprivrednih strojeva, pa se mnogo zemlje u selu obrađivalo i pustošenje se nije osjetilo u poljoprivredi i trgovini.¹⁷ Situacija je bila vrlo slična u ostalim selima općine Ogulin.

Do početka rata, u Plaškom je poslovala Tvornica sulfatne celuloze i papira „Simo Dimić“ s oko 800 zaposlenih. Osnovna djelatnost bila je proizvodnja ambalažnog i kraft-liner papira s mjesečnom proizvodnjom od 2600 tona papira. Nekoliko mjeseci prije početka rata „Simo Dimić“ prestao je s proizvodnjom zbog nedostatka obrtnih sredstava za nabavku sirovine, što je posljedica neplaćene realizacije. Zbog neodgovarajućeg načina zaštite objekata, kao i stavljanja dijela tvorničke imovine u funkciju rata, velik dio tvorničke imovine oštećen je i otuđen. Šumarija Plaški u sastavu Šumskog gospodarstva Ogulin imala je 70 zaposlenih.¹⁸ Na području Plaškog zaposlen je i određen broj radnika na željeznici.

DIP pilana Josipdol u predratno vrijeme imala je 440 zaposlenih radnika. Izbijanjem agresije i zatvaranjem prometnica 1991. u Plaški je otišlo 175 radnika srpske nacionalnosti, pri tome odnijevši sa sobom dosta materijala. Osim toga, 126 radnika mobilizirano je u HV.¹⁹

Političke prilike ranih 1990-ih

Rušenje Berlinskog zida u studenom 1989. godine simbolično je označilo početak novog razdoblja europske povijesti. Istodobno s pojavom demokratskih, antikomunističkih pokreta (Poljska, Mađarska, DR Njemačka...), proces demokratizacije zahvatio je i Hrvatsku, jednu od šest republika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). No, mirnom razvoju demokracije suprotstavili su se velikosrpski projekti osmišljeni u 19. i 20. stoljeću, prema kojima je zapadna granica srpske države planirana do linije Virovitica – Pakrac – Karlovac – Ogulin – Karlobag.²⁰ Taj se cilj mogao ostvariti samo vojnim putem.

¹⁶ KRIZMANIĆ, *Saborsko i uža okolica*, 191.

¹⁷ *Isto*, 192.

¹⁸ GRAČANIN, RADOŠ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.: Dokumenti, Knjiga 12. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1994.)*, 350. (dalje: *Knjiga 12.*)

¹⁹ Ružica NERALIĆ, „Nužna reorganizacija poslovanja“, *Ogulinški list* (Ogulin), br. 2., 15. 10. 1995., 11.

²⁰ NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih (Republika Hrvatska i Domovinski rat: pregled političkih i vojnih događaja 1990., 1991. – 1995./1998.)*, 19. (dalje: NAZOR 2011)

Prekid 14. izvanrednog kongresa SKJ značio je kraj dugogodišnje komunističke vladavine i tijekom 1990. u svim jugoslavenskim republikama održani su višestranački izbori. U Hrvatskoj se osnivaju nove političke stranke, a u sklopu tih promjena SKH se preimenuo u Savez komunista Hrvatske – Stranku demokratskih promjena (SKH-SDP). Među članovima SKH srpske nacionalnosti postojalo je mišljenje da vodstvo hrvatskih komunista nije smjelo napustiti 14. izvanredni kongres SKJ, odnosno dati potporu slovenskim komunistima. Srpska strana bila je posebno kritična prema novoosnovanoj Hrvatskoj demokratskoj zajednici (HDZ) pod vodstvom Franje Tuđmana, bivšeg generala JNA, povjesničara i hrvatskog političkog disidenta. U tom razdoblju, HDZ se zalagao za odlučnu afirmaciju hrvatskog suvereniteta, odnosno za preustroj Jugoslavije u konfederalnu zajednicu. Srbijanski masovni pokret i mediji optuživali su hrvatske komuniste za nasilje i kršenje prava Srba u Hrvatskoj, a HDZ su smatrali još gorim, odnosno obnovom ustaškog pokreta. U Hrvatskoj su izbori održani u travnju i svibnju 1990., a na njima je pobijedio HDZ, osvojivši nešto više od 40% glasova i većinu saborskih mandata. SKH-SDP dobio je oko 30% glasova, a za njega je glasalo i mnogo građana srpske nacionalnosti.²¹

Na izborima za Društveno-političko vijeće (DPV) Sabora SRH bila su četiri kandidata na utvrđenoj listi u izbornoj jedinici Ogulin, koja je, uz općinu Ogulin, obuhvaćala Čabar, Vrbovsko i Delnice.²² S obzirom na to da nijedan kandidat nije u prvom krugu dobio po zakonu potreban broj glasova, izbori su ponovljeni. Izlaznost je bila vrlo velika, što je pokazalo volju građana za demokratskim izjašnjavanjem. Glasalo je 89,77% birača. Najviše glasova dobio je Željko Mažar (Socijalistički savez – Savez socijalista Hrvatske) – 21 800 (56,14%). Krunoslav Prebeg (HDZ) dobio je 17 029 (43,86%) glasova. Izabran je kandidat Željko Mažar.

Na izborima za Vijeće općina Sabora SRH, u izbornoj jedinici općine Ogulin u drugom krugu je zabilježena izlaznost od 91,6% od 22 291 upisanog birača. Izabran je kandidat Nedeljko Višnić (SS-SSH, SKH-SDP) s 10 505 (52,9%) glasova, ispred Nikole Pavličića (HDZ) s 9354 (47,1%) glasova.

Na izborima za Vijeće udruženog rada (VUR) Sabora SRH u izbornoj jedinici Ogulin, od upisanih 11 807 birača u drugom krugu, glasalo je 76,93% birača. Izabran je kandidat Miloš Vujnović (SKH-SDP) s 4882 (54,44%) glasa.²³ Tako je na navedenim izborima za DPV Sabora najviše glasova dobio kandidat SS-SSH, na izborima za Vijeće općina Sabora kandidat SS-SSH i SKH-SDP, a na izborima za VUR Sabora kandidat SKH-SDP.

²¹ RADELIĆ et al., *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 197. (dalje: RADELIĆ et al.)

²² OKUDR, 168.

²³ Izvještaj o provedenim izborima za zastupnike u Saboru Socijalističke Republike Hrvatske, Klasa: 013-03/89-01/07, Broj: 575-05-90-923, predsjednik Milko Gajski, Zagreb, 16. svibnja 1990.

Na izborima kandidata za Skupštinu općine Ogulin u prvom krugu izbora u travnju 1990. i drugom krugu u svibnju iste godine, ukupno je izabran 101 odbornik, i to u DPV 24 odbornika, Vijeće mjesnih zajednica (VMZ) 31 odbornik i VUR 45 odbornika. Prema stranačkoj pripadnosti, HDZ je imao ukupno 43 odbornička mjesta.²⁴ SKH-SDP izborio je ukupno 12 mjesta, kao i SSH-SS. Po jedno odborničko mjesto, i to u VMZ-u, imali su Jugoslavenska samostalna demokratska stranka (JSDS) i Srpska demokratska stranka (SDS). Neovisni kandidati osvojili su ukupno 32 odbornička mjesta, od čega 29 u VUR-u. Od ukupno upisanih 22 291 birača, glasalo je 20 563 birača ili visokih 92,22%, što je bio ishod želje građana za izborom svojih zastupnika na demokratskim izborima. Veliki izborni gubitnici, kako na republičkoj, tako i na općinskoj razini, bili su dotad vladajući komunisti. Socijalisti su dobili više odbornika u SO Ogulin nego što su očekivali, a među gubitnike se moglo svrstati SDS i JSDS, koji su dobili po jednog odbornika. HDZ je osvojio relativnu većinu od 43 odbornika, ali nedovoljnu za samostalno formiranje općinske vlasti.²⁵ Poslije saziva prvog demokratskog i višestranačkog Sabora 30. svibnja 1990., novi hrvatski ustav usvojen je 22. prosinca 1990.²⁶

Najveće razočarenje HDZ-u priredili su građani užeg središta grada Ogulina koji su se većinom priklonili socijalistima i komunistima. To se može protumačiti činjenicom da su u stanove u užem središtu grada bili naseljeni partijski kadrovi. Ostalim mjesnim zajednicama u kojima su pobijedili kandidati SKH-SDP zajednički je značajan udio stanovnika srpske nacionalnosti. Na područjima s pretežno hrvatskim stanovništvom pobijedili su kandidati HDZ-a.

Vrlo loš plasman HDZ-a i uspjeh socijalista u većinski srpskim mjesnim zajednicama pokazao se i u svim mjesnim zajednicama na području Plaškog i u MZ Lička Jesenica, gdje je najuspješniji bio SSH.²⁷ Na izborima kandidata za VMZ, kandidati SDP-SKH odnijeli su pobjedu ponovno u izbornim jedinicama u središtu Ogulina i u ogulinskim mjesnim zajednicama sa značajnim udjelom srpskog stanovništva (Ogulinski Hreljin, Jasenak, Gornje Dubrave i Ponikve). I kandidati SSH pobijedili su u jedinicama sa značajnim udjelom srpskog stanovništva (MZ Musulinski Potok, Oštarije I. i Otok, Plaški I., Latin i Međedak, Vera, Zebić i Plaška Glava, MZ Lička Jesenica i MZ Tržić). Kandidat JSDS-a pobijedio je u MZ Partizanska Drežnica, a kandidat SDS-a Dimitrije Kosanović u Plaški II., Janja Gora I.

²⁴ OKUDR, 169.

²⁵ *Isto*, 170.

²⁶ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.*, 91. (dalje: VALENTIĆ)

²⁷ STRIŽIĆ, *Dokumenti*, 106.

Kandidati HDZ-a pobijedili su u 7 od 9 izbornih jedinica u gradu Ogulinu, kao i u jedinicama s većinski hrvatskim stanovništvom, uključujući Saborsko, uz napomenu da se, zbog samo jednog istaknutog kandidata, ne može utvrditi lista kandidata za MZ Donje Dubrave, Modruš, Modrušku Munjavu, Modruške Sabljake, Cerovnik, Kamenicu i Saborsko. Nezavisni kandidati pobijedili su u MZ Plavča Draga i MZ Janja Gora II.²⁸ Na utemeljiteljskoj sjednici Skupštine općine Ogulin za predsjednika je izabran Rudolf Špehar iz HDZ-a. Iako je u Skupštini općine SDS osvojio samo jedno odborničko mjesto, ubrzo je postao predvodnik srpskog pokreta pobune protiv novih hrvatskih vlasti.²⁹

Sliku zapadnih granica „Velike Srbije“ iznio je predsjednik Srpske radikalne stranke Vojislav Šešelj u svom nastupu na Beogradskoj televiziji 6. prosinca 1990., kada je izjavio: „Naše je da pomognemo da se Slovenija odcijepi. Tada ćemo temeljem Londonskog ugovora država članica antante i Italije izvršiti amputaciju Hrvatske. Hrvatima ćemo ostaviti sve ono što je njihovo na zapadu od linije Karlobag, Ogulin, Karlovac, Virovitica. Dakle, zapadni obronci Slavonije, Hrvatsko zagorje, Zagreb, Kvarner i Istra, pa neka vide čija je Hrvatska“.³⁰ U svibnju 1990. vojni vrh donio je zapovijed o stavljanju oružja TO (teritorijalne obrane) pod kontrolu JNA. Nastojalo se ostaviti Hrvate bez mogućnosti oružane obrane, a hrvatske Srbe naoružati. Cilj je bio pokoravanje Hrvatske i krojenje političko-teritorijalnog ustroja federacije po mjeri Beograda.³¹

Na dan 17. kolovoza 1990. srpski ekstremisti presijecaju prometnice u Dalmaciji i Lici te željezničku prugu Zagreb – Split („balvan revolucija“). U kninskoj policijskoj postaji razoružani su policajci Hrvati, na što je reagirao MUP RH. Ministar policije poslao je policijske snage u Knin kako bi deblokirale ceste. MIG-ovi JNA presreli su tri helikoptera MUP-a, koji su pod prijetnjom rušenja prisiljeni spustiti se na nogometni stadion u Ogulinu.³² Srpska pobuna vješto je prikrivena krinkom populističke demokracije, koja se ogledala u pozivanju srpskog stanovništva u Hrvatskoj na referendumsko izjašnjavaње za stvaranje zasebnih međusobno nepovezanih „srpskih oblasti“. One su nicale 1990. i 1991. kao prethodnik većih teritorijalnih cjelina kao „Srpske autonomne oblasti“, koje se pojavljuju kao SAO Krajina na području od Banovine do sjeverne Dalmacije, SAO Zapadna Slavonija ili pak kao SAO Istočna Slavonija, Zapadni Srijem i Baranja. Poslije svakog provedenog refe-

²⁸ *Isto*, 98.

²⁹ HOLJEVAC TUKOVIĆ, „Lika u izvješćima plašćanskog ratnog biltena tzv. SAO Krajine 1991. – 1995.“, 706. (dalje: HOLJEVAC TUKOVIĆ)

³⁰ VALENTIĆ, 114.

³¹ OKUDR, 174.

³² *Isto*, 209.

renduma donesena je i Odluka o odcjepljenju od Republike Hrvatske.³³

Prema zaključnom izvješću Komisije za provedbu referendumu o srpskoj autonomiji u Hrvatskoj iz 30. rujna 1990., za srpsku autonomiju glasovalo je 567 127 osoba, protiv su bile 144 osobe, a nevažećih listića bilo je 46. Broj Srba koji su glasali za autonomiju potpuno je neprihvatljiv, jer je prema popisu stanovništva u Hrvatskoj 1991. bilo ukupno 581 663 Srba. Ako se iz tog broja isključe mlađi od 18, koji nemaju biračko pravo, te bolesni i drugi koji nisu mogli sudjelovati u izjašnjavanju, broj glasača je upitan. Objavljeni rezultati referendumu i poziv srpskom narodu da se „odupre teroru ustašoidne vlasti“ ciljao je osobito na Srbe iz Like, Gorskog kotara, Banovine i Korduna. Kninsko pučističko vodstvo, zajedno s logističkim centrom u Beogradu, očekivalo je pučistički udar na Hrvatsku u Banovini i Lici te presijecanje Hrvatske u Gorskom kotaru preko Drežnice, Gomirja i Srpskih Moravica. Pobunom Srba u Gorskom kotaru, prije svega u Srpskim Moravicama³⁴ kroz koje je prolazila glavna prometnica i jedina preostala željeznička pruga prema jadranskim lukama, Hrvatska bi se našla pred prometnim i gospodarskim kolapsom. Gorski kotar i najveći dio Like bio je pokriven Riječkim korpusom JNA, od kojeg je očekivana odlučujuća podrška u presijecanju Hrvatske. Pobunjena srpska naselja na Kordunu i Banovini stvarala su izravan dodir sa srpskim naseljima u Bosanskoj Krajini.³⁵ Uz to, pobunjeni Srbi na Kordunu i Banovini došli su u dodir s velikim vojnim garnizonom JNA u Karlovcu i sa skladištem oružja u Oštarijama.³⁶

Referendum o autonomiji Srba održan je i na području općine Ogulin u svim mjesnim zajednicama Plaščanske doline, Ličkoj Jesenici, Jasenku, P. Drežnici i Du-bravama.³⁷ Uoči referendumu, u Ličkoj Jesenici je na pravoslavni blagdan sv. Ilije 2. kolovoza 1990., ispred hrama sv. Ilije održan srpski miting na kojem se okupilo oko tisuću ljudi. Automobili i autobusi bili su oblijepljeni slikama Slobodana Miloševića. Jovan Opačić, jedan od osnivača SDS-a, u govoru je rekao da službene statistike lažu, jer u Hrvatskoj nema 11,6%, već preko 33% Srba. Ustvrdio je da su Srbi izbačeni iz Ustava RH (koji će biti donesen tek krajem prosinca), da se vraća NDH, ali Srbi više neće dočekati ustaški nož nespreni. Zanimjeko je hrvatsku državnost, ističući da je Hrvatska bila tek puka pokrajina u Austro-Ugarskoj, dok je Srbija država s velikom i slavnom tradicijom.³⁸ Na skupu u Partizanskoj Drežnici na pravoslavni blagdan Velike Gospe 28. kolovoza 1990. gostovali su čelnici SDS-a

³³ VALENTIĆ, 92.

³⁴ Današnje naselje Moravice u sastavu Grada Vrbovskog.

³⁵ VALENTIĆ, 93.

³⁶ *Isto*, 94.

³⁷ OKUDR, 212.

³⁸ *Isto*, 214.

Jovan Rašković i Jovan Opačić, a govorilo se o ustaškim zločinima i naglašavalo da je nova hrvatska vlast ustašoidna. Treći, najmasovniji srpski miting održan je u Plaškom na pravoslavni blagdan Male Gospe 21. rujna, a tada su već bili poznati rezultati referenduma.³⁹

U rujnu iste godine minirana je pruga kod Ličke Jesenice. U prosincu su Srbi su tražili ostavku Rudolfa Špehara, a prilike u općini Ogulin dodatno su pogoršane kada je u Plaškom 23. prosinca 1990., nakon proglašenja tzv. SAO Krajine u Kninu,⁴⁰ donesena odluka o raspisivanju referenduma o izdvajanju područja mjesnih zajednica Plaški, Vojnovac, Janja Gora, Blata i Lička Jesenica iz općine Ogulin i pripajanje općini Titova Korenica. Isti dan je povodom toga održan javni skup, koji nije prijavljen, pa je organizatora Nikolu Medakovića policija privela, ispitala u PS Ogulin i pustila. Na Badnjak, 24. prosinca, pred policijskom ispostavom u Plaškom okupilo se nekoliko stotina ljudi koji su blokirali promet i prosvjedovali protiv saslušanja Medakovića.⁴¹ Referendum je održan 30. prosinca. Na referendum se nisu odazvali stanovnici Saborskog, a njime su Plaški, Vojnovac, Janja Gora, Blata i Lička Jesenica ušli u sastav tzv. SAO Krajine.⁴²

Naoružane jedinice tzv. SAO Krajine 29. ožujka 1991. zauzele su Plitvice. U borbama snaga MUP-a RH i pobunjenika, na katolički Uskrs 31. ožujka pala je prva žrtva hrvatske borbe za samostalnost, policajac Josip Jović („krvavi Uskrs na Plitvicama“), a na strani pobunjenika poginuo je Rajko Vukadinović. Područje Plitvica potom je zauzela JNA, koja je ondje uspostavila tzv. „tampon zonu“ između sukobljenih strana.⁴³ Zadaću održavanja vanjskog prstena na području Saborskog prilikom akcije na Plitvicama imali su ogulinski specijalci. Vod Ogulin krenuo je u noći 31. ožujka u 2.00 sata iz Ogulina, prošao bez borbenih djelovanja kroz pobunjenički Plaški i oko 3.00 sata postavio položaje na ulazima u Saborsko iz smjera Ličke Jesenice i smjera Plitvica. Na prvom položaju trebalo je zaustaviti potencijalne skupine pobunjenih Srba iz Plaškog koje bi krenule u pomoć pobunjenim Srbima na Plitvicama, a na drugom položaju pobunjenike koji bi bježali s Plitvica prema Plaškom. Dok su specijalci obavljali zadaću, u Plaški su istog dana krenuli njihov suborac koji se zakasnio pridružiti vodu, dva djelatnika službe državne sigurnosti iz Karlovca i vozač.⁴⁴ Svoj dolazak su prethodno najavili čelniku Policijske ispostave

³⁹ *Isto*, 215.

⁴⁰ *Isto*, 272.

⁴¹ *Isto*, 273.

⁴² *Isto*, 274.

⁴³ *Kronologija*, 1991.

⁴⁴ RAGUŽ, GODIĆ, *Specijalna jedinica policije GROM PU Karlovac u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, 50. (dalje: RAGUŽ, GODIĆ)

(PI) Plaški Dušanu Latasu. Dolaskom u mjesto iz pravca Ogulina zatječu barikade, gdje ih propuštaju. U zgradi policijske ispostave zatječu Latasa i policajce. Na kapama su nosili zvijezde petokrake. Ubrzo se oko stanice okupilo preko stotinu ljudi.

Istog dana, pravoslavni vjernici slavili su Cvjetnu nedjelju, a liturgiji u Plaškom trebali su prisustvovati čelnici SDS-a Jovan Rašković i Jovan Opačić. Već prije početka crkvene proslave, u Plaškom se saznalo za akciju na Plitvicama i da u sukobu ima poginulih.⁴⁵ Vikalo se da su hrvatski policajci došli ubiti Jovana Raškovića. Predsjednik MZ Plaški Nikola Medaković iz Janje Gore, 24-godišnji student⁴⁶ agronomije,⁴⁷ predstavio im se i zahtijevao od četvorice zarobljenih da se podvrgnu pretresu i predaju oružje. Nakon što su to učinili, držani su kao taoci.⁴⁸ Medaković i Rade Milanović telefonski su razgovarali s odgovornim osobama tzv. Sekretarijata unutrašnjih poslova Krajine u Kninu. Preneseno im je naređenje Milana Martića da se zarobljeni pripadnici MUP-a pokušaju razmijeniti za uhićene u sukobu na Plitvicama. Nakon neuspješnih pregovora Medakovića s PU Karlovac, Martić je navodno naredio da se zarobljenici prebace u Knin, a ako to ne bude moguće – likvidiraju.⁴⁹ Sutradan će ipak biti prevezeni u Josipdol i ondje pušteni.

Kako je najavljeno, u Plaški su 31. ožujka stigli Jovan Rašković i Jovan Opačić. Pojedinci su od Raškovića zahtijevali oružje, na što im je odgovorio da on oružja nema i da ono nikome ne treba, izjavivši: „Ja nisam vođa za rat“. Istog dana na barikadi kraj Vojnovca na cesti Ogulin – Plaški smrtno je stradao Stevo Radošević, koji je ondje sa skupinom *martićevaca* kontrolirao promet i zaustavio policajca Sekulu Tomića,⁵⁰ srpske nacionalnosti, kojemu je naređeno da iziđe. Tomić je ranije službovao u PI Plaški, ali je odbio prijeći u Miliciju SAO Krajine i prešao na rad u PS Ogulin. Na barikadi je bio i Đuro Kraguljac, od ranije u sukobu s Tomićem. Kraguljac je rekao čovjeku do sebe: „Sreži ga“. Tomić je munjevito reagirao i s dva hica iz pištolja smrtno ranio Radoševića i uspio pobjeći. Stevu Radoševića, koji je izdahnuo na putu do Plaškog, okupatorske vlasti isticat će kao „prvu žrtvu palu u obrani Plaščanske doline“ i posmrtno će ga odlikovati.⁵¹

Zbog hrvatskog i slovenskog projekta o transformaciji jugoslavenske federacije u konfederaciju republika, Savezno ministarstvo narodne obrane početkom 1991.

⁴⁵ OKUDR, 352.

⁴⁶ Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, I Kž 702/13-4, Zagreb, 27. 2. 2014.

⁴⁷ OKUDR, 599.

⁴⁸ *Isto*, 353.

⁴⁹ *Isto*, 356.

⁵⁰ *Isto*, 356.

⁵¹ *Isto*, 357.

izradilo je „Plan“ o razoružanju Hrvatske i Slovenije. General Veljko Kadijević u svojstvu ministra za vojsku Jugoslavije dao je do znanja predsjedniku Srbije Slobodanu Miloševiću i predsjedniku Predsjedništva Jugoslavije Borisavu Joviću da je vojska spremna „na radikalnu opciju“, odnosno na udar protiv vlasti HDZ-a u Hrvatskoj. Prema dokumentaciji vojnog vrha, JNA je već u siječnju 1991. bila spremna „krv prolivati“ da spasi „teritorije gde žive oni narodi koji žele da ostanu u Jugoslaviji“.⁵²

Na referendumu 19. svibnja 1991., 93,24% građana dalo je svoj glas za samostalnu Hrvatsku. Odbijen je ostanak u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi, ali ostavljena mogućnost stupanja u savez suverenih država s drugim republikama.⁵³ U ogulinskoj općini mjesne zajednice sa srpskom većinom bojkotirale su referendum. Od predviđenih 69 glasačkih mjesta, otvoreno je njih 48, jer 21 glasačko mjesto nije htjelo primiti materijale. Od 22 302 upisana glasača, njih 65% izašlo je na referendum, a 89,1% glasalo je za hrvatsku neovisnost.⁵⁴ Na temelju očitovanja volje građana na referendumu i nakon neuspjelih pregovora s ostalim jugoslavenskim republikama o izlasku iz državopolitičke krize, Sabor 25. lipnja 1991. donosi Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske, čime je pokrenut postupak razdruživanja od ostalih republika i SFRJ, kao i postupak za međunarodno priznanje. Na istoj je Sjednici Sabor donio Deklaraciju o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske i Povelju o pravima Srba i drugih nacionalnosti u RH. Međunarodni ugovori koje je sklopila SFRJ priznati su ako nisu u suprotnosti s Ustavom RH. Na području RH vrijede samo zakoni koje je donio Sabor, a privremeno savezni propisi koji nisu stavljeni izvan snage. Slično je postupila i Skupština Slovenije. Savezno izvršno vijeće je 26. lipnja odluke Skupštine Slovenije i Sabora o izdvajanju iz SFRJ proglasilo ništavnim i donijelo odluku da JNA i savezna policija preuzmu kontrolu graničnih prijelaza.⁵⁵ S. Milošević, zajedno s B. Jovićem, dan poslije zahtijevao je da vojska „sada, kada je Hrvatska proglasila samostalnost, mora da brani buduće granice Jugoslavije“. Njih je beogradska politička elita i ona iz redova srpskih pobunjenika u Hrvatskoj zamislila na liniji od Virovitice preko Siska, Karlovca i Ogulina do Karlobaga.⁵⁶

Posredstvom međunarodne zajednice, radi lakših pregovora o razdruživanju među jugoslavenskim republikama, Brijunskom je deklaracijom utvrđen tromjesečni rok odgode primjene Ustavne odluke od 25. lipnja 1991. Istekom moratorija, 8.

⁵² VALENTIĆ, 140.

⁵³ GOLDSTEIN, *Kronologija: Hrvatska, Europa, svijet*, 1991. (dalje: *Kronologija*)

⁵⁴ OKUDR, 399.

⁵⁵ *Kronologija*, 1991.

⁵⁶ VALENTIĆ, 140.

listopada 1991., Sabor RH raskinuo je državnopravne veze sa SFRJ, čijim tijelima odriče legitimitet i legalitet, a priznaje samostalnost i suverenost ostalih republika bivše SFRJ.⁵⁷ Ovakav razvoj odnosa unutar federalne države imao je dva glavna suparnika. Prvi je bila JNA, koja se smatrala čuvarom SFRJ, a nakon njezina kraha u kratkotrajnom ratu u Sloveniji i napuštanjem od strane pripadnika nersrpskih naroda, postupno je postala srpskom vojskom. Drugi oponent bilo je političko vodstvo Srbije, koje je radilo na proširenju teritorija vlastite države. Oba oponenta radila su više-manje sinkronizirano na ispunjenju svojih planova.⁵⁸

Među arhivskim gradivom „Republike Srpske Krajine“ nalazi se *Plaščanski ratni bilten*, tiskovina koju su na okupiranom dijelu Republike Hrvatske od 1991. do 1995. izdavali „Komanda Mjesne zajednice Plaški“ i „Štab Teritorijalne obrane Plaški“. Uz to, postoji i *Kronologija događaja na području Plaškog*, koju su sporadično pisali Milan Pešut i Lazar Petrović. Urednik svih plaščanskih biltena bio je Milan Pešut. Naziv „NDH“ za Hrvatsku, kao i pojam „ustaše“ za sve Hrvate, rabio se od početka izlaženja *Biltena* u studenom 1991.⁵⁹ Na kraju uvodnika prvoga broja, urednik je stanovništvu Plaškoga uputio poziv: „Zajedno u borbu za Plaški, Krajinu, srpstvo, do konačne pobjede!“

Između ostaloga, u prvom broju *Biltena* navodi se da je srpski narod Plaščanske doline još u predizbornoj kampanji za višestranačke izbore 1990. shvatio da se sprema stvaranje „nove ustaške države“, te se u drugoj polovini 1990. počinje samorganizirati u seoske straže s lovačkim naoružanjem „u cilju obrane ovog kraja od upada neoustaša, odnosno da se spriječi uspostava nove hrvatske vlasti i donošenja šahovnice u Plaški“. ⁶⁰ U kronologiji događaja zapisano je da se potkraj veljače 1991. u Plaškom provela „prva velika priprema za oružanu pobunu i odbranu mjesta u slučaju da MUP pokuša uvesti ustavno stanje i poredak“, uz poruku: „Radije ćemo poginuti nego vam se pokoriti.“ U veljači 1991. policijska stanica Plaški izdvojila se iz sastava Ministarstva unutarnjih poslova RH i ušla u sastav „Sekretarijata unutrašnjih poslova SAO Krajine“, osnovanog 4. siječnja 1991. Pregovori 8. ožujka 1991. u Ogulinu, koje je organizirala hrvatska vlast radi pokušaja normalizacije odnosa, bili su neuspješni. S hrvatske strane na pregovorima su bili ministar unutrašnjih poslova Josip Boljkovac, njegov zamjenik Slavko Degoricija i ministar poljoprivrede i šumarstva Ivan Tarnaj, a predstavnici srpske strane bili su predsjednik mjesne

⁵⁷ *Kronologija*, 1991.

⁵⁸ LUKETIĆ, *Fotomonografija poginulih, umrlih i nestalih branitelja Ogulinskog kraja u Domovinskom ratu: 1991. - 1996.*, 12. (dalje: *Fotomonografija*)

⁵⁹ HOLJEVAC TUKOVIĆ, 705.

⁶⁰ *Isto*, 706.

zajednice Nikola Medaković te Miloš Vučetić i Dimitrije Kosanović. I nakon ovih pregovora Srbi iz Plaškog nastavili su bojkotirati rad Skupštine općine Ogulin. Komentar *Biltena* o pregovorima bio je „da se Srbe pokušalo pacificirati demagogijom i jeftinim obećanjima“.⁶¹

Među dokumentima koji svjedoče da je JNA naoružavala Srbe u Gorskom kotaru dokument je pod naslovom „Šta sa Srbima Gorskog Kotara“, čiji su potpisnici Dušan Zlokas – „za predstavništvo Srba Gorskog Kotara“ i Božo Rajnović – „za Štab odbrane Gorskog Kotara“. U dokumentu se kao razlog zbog kojeg su pripadnici JNA (aktivni oficiri i oficiri u mirovini) naoružavali Srbe navodi strah od genocida nakon pobjede HDZ-a, no pravi razlog bilo je podizanje oružane pobune protiv hrvatske vlasti. Spomenuti izvor kazuje da je JNA službeno za očuvanje Jugoslavije i služi kao garancija mira, a neslužbeno admiral flote Branko Mamula uspijeva uvjeriti ministra obrane SFRJ, generala Veljka Kadijevića i pojedine srpske generale da Srbe u Hrvatskoj treba tajno naoružati da bi se izbjegao genocid. Admiral Mamula s grupom umirovljenih generala pozvao je umirovljene visoke časnike iz većinski srpskih dijelova Hrvatske koji, svaki u svom kraju, organiziraju ubacivanje naoružanja i organiziraju ljude u tajne vojne formacije.⁶² Oružje se dobiva iz vojnih magazina, preko Srba pripadnika „službe bezbednosti“. Akciju podržava „uprava bezbednosti Saveznog sekretarijata za narodnu obranu“.

Pošto je dobivena velika količina modernog naoružanja, Srbi se organiziraju u klasične vojne formacije. Dokument govori da se stvaraju odredi, zapovjednici se biraju tajnim glasanjem, prave se fortifikacijski objekti u svim selima, skuplja se hrana, prave se barake i osposobljavaju pećine za sklanjanje žena i djece. Uspostavlja se sustav uzbunjivanja u slučaju napada. Nadziru se glavne komunikacije, a sporedne i zabačene se zaprečuju. Na prvi pogled sve izgleda normalno, a u stvari su noću u svakom selu straže i zasjede te se obavlja osnovna obuka. Izabrana je grupa „mladih i najsposobnijih“ koji se u rujnu 1991. upućuju na diverzantsku obuku u Srbiju, u Pančevo, kako bi se formirala jezgra diverzantskih grupa. U Jasenku se postavlja jugoslavenska zastava i putovi se blokiraju. Tamo je baza „Štaba odbrane Gorskog Kotara“, koji se i službeno formira. Izvor govori da su u to vrijeme Hrvati još nedovoljno vojno formirani, a Srbi Gorskog kotara su „jedna uska enklava“ koja presijeca Hrvatsku i okružena je „neusporedivo moćnijim neprijateljem“, ali je kompaktna cjelina i Srbi u njezinim okvirima predstavljaju većinu.

⁶¹ Isto, 707.

⁶² RUPIC, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.: dokumenti, Knjiga 11. Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“: (siječanj - lipanj 1994.)*, 346. (dalje: *Knjiga 11.*)

Nadalje, dokument navodi da je Hrvatima dano do znanja da Srbi Gorskog kotara raspolažu naoružanjem, no to se preuveličava, pa su Hrvati „dugo vremena bili uvjereni da se u Jasenku nalazi brigada i artiljerijsko oružje“. Dokument govori da su Srbi Hrvatima rekli da policijske patrole ne smiju ulaziti u sela bez najave, da ne pozivaju Srbe na saslušanja, da ne mobiliziraju Srbe u svoju vojsku. Hrvatima je još rečeno da Srbi neće prvi napadati i praviti smetnje, ali da će se u slučaju napada „braniti do kraja“. Dokument kazuje o kolikom „blefiranju“ je bila riječ, jer autori dokumenta priznaju da su bili svjesni da bi u slučaju općeg napada teško nastradali, a „oni koji žive s njima i oko njih bili su još svjesniji da ni jedan jedini od njih ne bi ostao živ“. ⁶³

Ovaj dokument jedan je od dokaza da je JNA tajno naoružavala Srbe u većinski srpskim naseljima Gorskog kotara. Pravi razlog tog naoružavanja bilo je omogućavanje podizanja oružane pobune protiv hrvatske vlasti i pripajanje tog dijela teritorija Republike Hrvatske SAO Krajini, odnosno proširenoj velikosrpskoj državi. Termin većinski srpske „enklave“, kako ju dokument naziva, odnosi se na područje Gomirja, Srpskih Moravica, Jasenka i Partizanske Drežnice koje je bilo u okruženju hrvatskih snaga i odsječeno od okupiranih dijelova Hrvatske. Okupacijom tih naselja, srpske vojne snage došle bi u neposrednu blizinu granice sa Slovenijom i praktički omogućile presijecanje Hrvatske na dva dijela. Spajanje Gomirja, Jasenka i Drežnice s odmetnutim dijelovima RH bilo je moguće samo okupacijom Ogulina i Josipdola, a spajanje odmetnutog područja Plašćanske doline i Ličke Jesenice s ostatkom okupiranih dijelova Hrvatske bilo je moguće okupacijom Saborskog. U narednom će razdoblju pobunjeni Srbi tim ciljevima posvetiti veliku pozornost.

Početak rata i ključni događaji

Područje općine Ogulin nalazi se na spoju Gorskog kotara, Like i Korduna. Te tri regije su geostrateški najvitalniji dio hrvatskog prometnog sustava, te osiguravaju prometnom krvotoku Hrvatske jedino cestovno i željezničko prohodništvo prema jadranskim lukama. ⁶⁴ Područjem općine Ogulin prolazi pruga Zagreb – Rijeka s odvojkom preko Oštarija i Ličke Jesenice za Split (pruga Oštarije – Split s odvojkom za Zadar). To je i područje važnih vertikalnih cestovnih pravaca prema Senju (stara Jozefinska cesta Karlovac – Josipdol – Senj) i Novom Vinodolskom (Rudolfinska cesta Ogulin – Jasenak – Novi Vinodolski), s nizom kraćih horizontalnih cesta koje povezuju prometnice između Korduna i Gorskog kotara pravcem istok – zapad i obrnuto. Područje općine Ogulin bilo je pokriveno skladištima oružja i ratne opreme s

⁶³ *Isto*, 347.

⁶⁴ VALENTIĆ, 182.

Oštarijama kao strateški najvažnijim zapovjednim mjestom. Također, na istočnom dijelu ogulinske općine (rubno područje današnjih općina Tounj, Josipdol, Plaški i Saborsko) nalazi se dio slunjskog vojnog poligona, tada glavnog centra obuke Pete vojne oblasti JNA (današnji glavni poligon Oružanih snaga RH, vojni poligon „Eugen Kvaternik – Slunj“). U projektu podizanja zapadne granice ujedinjenih srpskih zemalja, pobunjeni Srbi dobili su oružje JNA iz njezinih skladišta u Delnicama, Oštarijama, Slunju, Otočcu, Gospiću, Sv. Roku i Perušiću. Najveći dio zapovjednog sustava JNA iz garnizona i vojarni tih regija pristupio je srpskim pobunjenicima.⁶⁵

S ceste Karlovac – Split preko Korduna postojala je mogućnost brzog prebacivanja vojske i ratne opreme u Gorski kotar. Kod Koranskog mosta prije ulaza u Nacionalni park Plitvička jezera skretanje je na cestu prema Saborskom, Plaškom i Josipdolu. Između Saborskog i Plaškog, kraj Ličke Jesenice, skretanje je za cestu prema srpskim naseljima u Gorskom kotaru preko Glibodola, Jezerana, Drežnice, Jasenka, Gomirja i Vrbovskog do Srpskih Moravica. Srpska naselja u Gorskom kotaru već su ljeti 1991. dobila svoj štab TO-a te potrebno oružje i streljivo iz najbližih vojnih skladišta JNA, koja su bila pod isključivim nadzorom i zapovjedništvom pripadajućih vojnih oblasti.⁶⁶

U ratu za realizaciju velikosrpskog projekta Lika je, uz Hrvatsko podunavlje, zauzimala ključno strateško područje. Nakon osvajanja Banovine izlazak na zapadne granice „Velike Srbije“ ovisio je gotovo isključivo o ishodu rata za Liku. Vjerovalo se da će Hrvatska biti na koljenima osvajanjem Like i premještanjem ratnog požara u Gorski kotar do Srpskih Moravica te izravnim spajanjem Gorskog kotara, Like i Korduna s Bosanskom krajinom. Međutim, na najkraćem cestovnom pravcu prema Gorskom kotaru ispriječilo se Saborsko.⁶⁷

Nakon sukoba u Sloveniji JNA je, preko Uprave bezbednosti Saveznog sekretarijata za narodnu obranu, pojačala angažiranje na naoružanju TO SAO Krajine. Uz potpukovnika Dušana Smiljanića iz zapovjedništva 10. korpusa, podjelom naoružanja i vojne opreme bavili su se oficiri sigurnosti „II. detašmana Kontraobavještajne grupe ratnog vazduhoplovstva i protuvazdušne odbrane“ smještene u zgradi zapovjedništva 5. korpusa RV i PVO u Zagrebu. Operacija je vođena pod imenom „Proboj 1“, a središte je bilo na aerodromu Željava kod Bihaća. Njihovi pomoćnici u podjeli oružja bili su lokalni predsjednici općina, dužnosnici SDS-a, koje je instalirao KOS. Smiljanić je oružje i opremu izvlačio iz vojarni JNA u Skradniku i Oštarijama. Izdašnim opskrbljivačima pokazali su se potpukovnik Milan Škondrić,

⁶⁵ *Isto*, 183.

⁶⁶ *Isto*, 185.

⁶⁷ *Isto*, 241.

komandant 944. pozadinske baze Karlovac i pukovnik Čedomir Bulat sa slunjskog poligona.

Plaščanski Srbi dobili su od planera amputacije Hrvatske vrlo važnu ulogu. Trebali su presjeći i staviti pod nadzor sve cestovne i željezničke komunikacije koje prolaze općinama Ogulin i Otočac prema Jadranskomu moru. Presijecanjem tih prometnih smjerova planirana je izolacija i opkoljavanje, a zatim i okupacija Karlovca, Ogulina, Brinja, Otočca i Gospića. Presjeklo bi se Hrvatsku na dva dijela, srbijanska armija izbila bi na jadransku obalu, a Hrvatska bi bila svedena na ostatke ostataka kao za osmanskih osvajanja. Trebalo je naoružati mjesne zajednice s većinskim srpskim stanovništvom: P. Drežnicu, Jasenak, Musulinski Potok, Vitunj, Donje i Gornje Dubrave u ogulinskoj općini, povezati ih sa susjednim naseljima s pretežno srpskim stanovništvom na području općine Vrbovsko (Gomirje i Srpske Moravice) i zajedno sa Srbima Plaščanske doline, već izdvojenom iz teritorijalne cjelovitosti ogulinske općine, priključiti SAO Krajini. Oslonac za naoružanje srpskog stanovništva Gorskog kotara bio je 13. korpus JNA u Rijeci, skladišta naoružanja i opreme u Delnicama, Oštarijama i Skradniku, kao i slunjski vojni poligon.⁶⁸

Oslonjeni na slunjski poligon kao moćnog zaštitnika, pobunjeni Plaščani provodili su zacrtanu beogradsku politiku bez većih smetnji hrvatskih vlasti, nepoželjnih odmah nakon demokratskih izbora. Rajonski štab Plaški, snage jednoga bataljuna TO, sastavljen od tri čete, u sklopu Općinskog štaba TO Ogulin, bio je naoružan po tadašnjem ustrojstvu jedinica TO. Neposredno po oduzimanju oružja TO stigla je i naredba iz Zonskoga štaba TO Rijeka da se Rajonski štab Plaški dodatno naoruža. Oružje izuzeto po naredbi Predsjedništva SFRJ ostalo je na raspolaganju TO Plaški. Tijekom kolovoza 1991. u Plaški su stigla četiri kamiona puna naoružanja i streljiva iz skladišta u Skradniku, koje se odmah dijelilo lokalnom stanovništvu organiziranom u jedinice TO. Akcijom dopreme i raspodjele oružja Plaščanima rukovodio je pukovnik Petar Ajdinović. Sofisticiranije oružje i oprema stizali su helikopterima JNA, koji su se spuštali u mjesto na nogometno igralište.

Krajem lipnja 1991. godine helikopterom JNA dovezena je veća količina oružja u Janju Goru. Sanduke s oružjem iz helikoptera su istovarivali pojedini ljudi koji su i organizirali straže. U početku je naoružanje dijeljeno onima koji su se prijavili dragovoljno, a potom su i ostali morali uzimati oružje pod prijetnjom kazne. Tada je i formiran vod s tri odjeljenja i zapovjednicima, i u tom je sastavu, uz manje izmjene, ostao do kraja rata.⁶⁹ Prva zadaća voda bila je držanje seoskih straža. Prisutni su bili

⁶⁸ OKUDR, 407.

⁶⁹ *Isto*, 408.

i pripadnici *martićevaca* kao komandanti odjeljenja koji su tjeroali ljude da prisilno uzimaju oružje.

Nikola Medaković iz Plaškog početkom srpnja došao je u Ličku Jesenicu u društvu djelatnih oficira JNA kako bi razbuktao strasti i nahuškao sunarodnjake na susjede Hrvate. Održan je sastanak na otvorenom, kojem je nazočilo nešto više od šezdeset ljudi. Medaković u civilnom odijelu iznio je „sve negativne stavove protiv vlasti i države RH“, jer „hrvatska vlast ne valja i progoni Srbe, iste smjenjuje s odgovornih radnih mjesta, šikanira i omalovažava, što je tek prvi korak u progonu srpskoga naroda, te da odmah treba ustrojiti novu vlast koja će štititi srpski narod i njegove interese i koja će se usprotiviti hrvatskoj vlasti i njezinim idejama“. Medaković je prisutnim mještanima Ličke Jesenice objasnio da je to samo prvi korak zaštite srpskog naroda u RH te da će biti odmah izabrani ljudi koji će u Ličkoj Jesenici, kao i drugdje, štititi interese srpske zajednice u Hrvatskoj. Medaković je naglasio da prema „ustašama“ ne smiju imati milosti. Tko pruži bilo kakvu pomoć ili ruku osobama hrvatske nacionalnosti bit će kažnjen progonom, ubijanjem ili odsijecanjem ruku. Nakon toga dao je riječ vojnim osobama koje su ukratko iznijele da postoji mogućnost napada od strane hrvatskih vlasti, te da će vojska „učiniti sve u zaštiti srpskog naroda s područja Ličke Jesenice“.

Nekoliko dana kasnije većina muškaraca Ličke Jesenice pozvana je u Štab TO Plaški, gdje su im uručeni mobilizacijski pozivi.⁷⁰ Istodobno u Ličku Jesenicu Armija dovozi oružje. I prije ove velike podjele pješackoga naoružanja, koja je bila početkom srpnja 1991., Armija je dovozila manje količine naoružanja, koje je Mihajlo Knežević dijelio povjerljivim ljudima. Otkad je podijeljeno oružje, počele su se držati organizirane seoske straže na čitavom području Ličke Jesenice, iako su se držale, povremeno, još od prosinca 1990. Oficiri JNA, osim naoružavanja srpskog stanovništva, organizirali su štabove i jedinice TO. Na sastanku rezervnih starješina u Plaškom 1. 7. 1991. izabran je Štab TO Plaški. Većina njegovih članova bila je prije rata dobro poznata ogulinskoj javnosti, s obzirom na to da su obnašali visoke i odgovorne partijske i privredne dužnosti.⁷¹ Među njima su bili Miloš Jovetić „Sena“, prijeratni upravitelj Šumarije Plaški i Milan Boca, umirovljeni major JNA, djelatnik KOS-a.⁷²

Ivan Žagrović iz Saborskog, koji je bio vlasnik trgovine u Saborskom, svjedoči kako su ga, kada je išao autom iz Saborskog u Ogulin kako bi nabavio robu za trgovinu, u Ličkoj Jesenici zaustavila i legitimirala dvojica naoružanih ljudi koje je

⁷⁰ *Isto*, 409.

⁷¹ *Isto*, 410.

⁷² *Isto*, 411.

poznao, a „sa strane ih je bilo barem još dvadeset naoružanih“. Svi su bili u civilu. Propustili su ga, a na povratku ga nisu zaustavljali, iako ih je opet vidio mnogo naoružanih. Nakon toga nije više išao prema Ogulinu.⁷³ Petar Grdić „Maćan“ iz Saborskog svjedočio je da je prva barikada u predjelu Klanac između Saborskog i Ličke Jesenice postavljena nakon „krvavog Uskrsa“,⁷⁴ te je ubrzo uklonjena. Poslije su barikade postavljane na izlazu iz Plaškog. Tada on i njegovi kolege policajci iz Saborskog više nisu išli preko Plaškog po plaću u Ogulin, već preko Slunja i Primišlja, gdje nije bilo barikada, iako je u Primišlju istaknuta srpska zastava. Njegov bratić, vozač autobusa, kod Plaškog je bio zaustavljen i pretučen te su mu zaprijetili da će ga objesiti ako još jednom prođe. Stare žene su pretresali i prijetili im. Nastojalo se prestrašiti ljude da više ne putuju i ne prolaze tim područjem.⁷⁵

Na red su došle fizičke eliminacije. Jedan od prvih koji se našao na meti srpskih ekstremista bio je Milan Sedlar, srpske nacionalnosti, rođen 1925. u Latinu, prijeratni direktor osnovne škole u Plaškom. Pretučen je jer se zalagao za suživot i mirno rješavanje spornih pitanja. Pretučena su i još dvojica mještana Plaškog srpske nacionalnosti koja su bila oženjena Hrvatima. Sedlar je bio vojni invalid i čovjek u godinama, koji je neke od svojih zlostavljača i poučavao u školi, očito bez većeg uspjeha. Umro je tijekom rata, neuspješno pokušavajući zaliječiti povrede koje je zadobio.⁷⁶

Dragan Šumonja, osnivač Srpske demokratske stranke u Plaškom, koji je nezadovoljan politikom napustio stranku, bio je velika smetnja Nikoli Medakoviću i njegovim istomišljenicima u Plaškom. Nimalo zaplašen, suprotstavljao im se surađujući s hrvatskim vlastima oko uspostave mira u Plaškom. Napadan je, iz potaje, nekoliko puta, a najozbiljnije je bio ugrožen u svibnju 1991., kada je pred lokalom „Kobra“ pucano na njega dok je sjedao u automobil. Međutim, uspio je pobjeći, pronaći zavoj, previti ranu i otići u Ogulin, gdje mu je pružena prva pomoć, a zatim je odvezen u Zagreb u bolnicu. Iz Plaškog su mu prijetili da će ga ubiti ako se vrati. Živio je dva mjeseca u Njemačkoj. Nastupilo je primirje, pa se vratio u Plaški. Kad se vratio, tražili su da ide u Knin na obuku za diverzanta, ali je to odbio rekavši:

⁷³ Documenta - centar za suočavanje s prošlošću, Osobna sjećanja – Ivan Žagrović, pristup ostvaren 10. 2. 2015.,

<http://www.documenta.hr/hr/osobna-sje%C4%87anja-ivan-%C5%BEagrovi%C4%87-saborsko-pla%C5%A1ki.html>

⁷⁴ „Krvavi Uskrs na Plitvicama“ 31. 3. 1991.

⁷⁵ Documenta - centar za suočavanje s prošlošću, Osobna sjećanja – Petar Grdić – Maćan, pristup ostvaren 10. 2. 2015., <http://www.documenta.hr/hr/osobna-sje%C4%87anja-ivan-%C5%BEagrovi%C4%87-saborsko-pla%C5%A1ki.html>

⁷⁶ OKUDR, 411.

„Srbin jesam, ali četnik nisam“. Bio je svega nekoliko dana u Plaškom. Na njega je iz zgrade škole 7. kolovoza pucano s leđa. Po obavijestima do kojih su došli ogulinski policajci, ubijeni Šumonja nekoliko je sati ležao ispred trgovine, a da mu se nitko nije smio približiti, kao ni doći na sprovod, ako nije želio završiti na crnoj listi ubojica.⁷⁷ Borislav Dokmanović posvjedočio je uskom krugu istomišljenika da je iza ubojstva stajao Nikola Medaković, a kao ubojice spominjana su imena nekolicine *martićevaca*.⁷⁸

Ogulinskom općinom odjeknula je vijest o ubojstvu Milana Vukasa iz Kunića, bivšeg direktora HE Gojak, srpske nacionalnosti, koji je kao dječak i sam proživio obiteljsku tragediju u Drugom svjetskom ratu. Poznat kao umjeren i razborit čovjek i intelektualac, zalažući se za mir, razgovor i dijalog, neminovno se sukobio s Medakovićem i njegovim istomišljenicima. Pronađen je u rujnu 1991. ubijen ispred svoje kuće. Pored njega je bio pištolj i čahure dvaju metaka koji su ga usmrtili u predjelu oko srca. Iz Plaškog su stizale informacije da se radi o samoubojstvu jer ga je stanje u Plaškom „traumatiziralo, vratilo slike iz djetinjstva, pa se odlučio na taj radikalni korak“. No, činjenica je da su pronađene dvije čahure, a pojedinci su izjavili da se Vukasu u Plaškom prijetilo.⁷⁹ Njegov sin Goran kasnije je kao pripadnik HV-a ranjen od mine i nije tražio pomoć, već je iskrvario i umro.⁸⁰

Prvi minobacački napad na područje općine Ogulin bio je napad na Modruš 16. lipnja 1991., bez većih oštećenja.⁸¹ U Ogulinu se 7. srpnja 1991. osniva bataljun Zbora narodne garde „Klek“ Ogulin, pod zapovjedništvom kapetana Milana Poljaka,⁸² koji ima 109 pripadnika.⁸³ U ljeto 1991. kulminirale su provokacije koje su izazivali pobunjeni Srbi iz Plaškog, miniranjem tri stupa dalekovoda u smjeru Primorja, željezničke pruge Zagreb – Split kraj Blata, te učestalim napadima na prometnicu prema Senju, uz otimanje teretnih vozila i osobnih automobila, kao i pljačku putnika.⁸⁴ Promet prugom Oštarije – Gospić – Knin potpuno je obustavljen od 24. srpnja 1991.,⁸⁵ dva dana nakon što je milicija SAO Krajine, uz potporu Srba iz Plaškog, napala Josipdol. O tom je napadu u *Plaščanskom ratnom biltenu* poslije

⁷⁷ Ico MIKULIČIĆ, Livio ČERNJUL, „To je čisti terorizam“, *Novi list* (Rijeka), br. 232, 25. 8. 1991, 3.

⁷⁸ OKUDR, 412.

⁷⁹ Ico MIKULIČIĆ, Livio ČERNJUL, „Nema dogovora o struji“, *Novi list*, br. 249, 11. 9. 1991, 17.

⁸⁰ OKUDR, 413.

⁸¹ *Isto*, 439.

⁸² NAZOR, *Izravni demografski gubici Karlovačke županije u Domovinskom ratu*, 30. (dalje: IDG)

⁸³ *Fotomonografija*, 14.

⁸⁴ HOLJEVAC TUKOVIĆ, 707.

⁸⁵ LAJNERT, *Hrvatske željeznice u Domovinskom ratu*, 107.

navedeno: „Kod mupovaca je stanje krajnje uzbuđenosti i straha, pojavom uniformiranih pripadnika milicije Krajine, koji su došli sa obuke iz Knina u plašćansku dolinu. Da stave do znanja da ovako ne žele i ne mogu živjeti, opkoljeni jakim snagama MUP-a, 22. srpnja. 1991. grupa diverzantata Jedinice za posebne namjene SAO Krajine izvodi upozoravajući napad prema Josipdolu.“ Srpski izvori navode da je zatim došlo do protunapada hrvatskih snaga na Plaški, odnosno do sukoba u Vojnovcu tijekom kojega je na srpskoj strani poginuo jedan borac, a jedan je ranjen. Jedinice JNA uspostavile su tzv. tampon zonu između sukobljenih strana.⁸⁶ U Josipdolu je 24. srpnja sklopljeno primirje između hrvatske i srpske strane. U ime MUP-a pregovorima su prisustvovali načelnik PU Karlovac Ivan Štajduhar i zapovjednik Policijske stanice Ogulin Ante Ujević, u ime MZ Plaški njezin predsjednik Nikola Medaković i Milan Boca ispred Štaba TO Plaški, a u ime JNA general major Trajče Krstevski.⁸⁷ Tampon zona uskoro je prerasla u crtu bojišnice koja će se prostirati od sela Kamenica do vrha Kapele u dužini od 27 km.⁸⁸

Primirje je prekršeno već 2. kolovoza kad su pobunjenici iz Plaškog otvorili minobacačku vatru na Josipdol.⁸⁹ O kratkom trajanju primirja svjedoče i podaci iz plašćanske Kronologije, u kojoj se navode srpske akcije kod Kamenice i Tržića te napadi na Modruš i Josipdol u kolovozu 1991. Potom se spominje da je u rujnu 1991. stanovništvo bilo nezadovoljno zbog ograničenja u opskrbi gorivom, koje je dostupno samo za potrebe Teritorijalne obrane, te zbog nestašice prehrambenih proizvoda i krijumčarenja. Zbog izolacije od drugih dijelova „SAO Krajine“ za Srbe u Plaškom od vitalne važnosti bilo je zauzimanje Saborskog, pa se tom cilju posvećivala posebna pozornost. Tako je u Kronologiji poslije zapisano da je već tada trebalo izvesti napad na Saborsko i postavljeno je pitanje zašto to nije učinjeno. I urednik *Biltena* Milan Pešut spominje da je za Srbe u Plaškom bilo najvažnije otvoriti komunikaciju prema Plitvicama, što znači „čišćenje Saborskog od ustaša“, te čvrsto povezivanje s „Krajinom“, za koju su se „svi jednoglasno opredijelili“. Potom zaključuje da je „nakon Saborskog otvoren put prema zapadu, preko Ogulina, prema Drežnici, Gomirju i Srpskim Moravicama, jer neće valjda Plaški ostati zapadna granica Krajine“.⁹⁰ U skladu s takvim planovima, Srbima u spomenutim naseljima Gorskog kotara već je u srpnju 1991., zahvaljujući intervenciji admirala Branka Mamule kod ministra obrane SFRJ Veljka Kadijevića, JNA podijelila 1000 komada oružja.⁹¹

⁸⁶ HOLJEVAC TUKOVIĆ, 708.

⁸⁷ PULEZ, *Ratna kronika 1991./92.*, 8. (dalje: PULEZ)

⁸⁸ *Fotomonografija*, 14.

⁸⁹ Hrvoje HRANJSKI, „Lika krvari“, *Glasnik – hrvatski politički tjednik* (Zagreb), br. 70, 30. 8. 1991, 11.

⁹⁰ HOLJEVAC TUKOVIĆ, 708.

⁹¹ NAZOR, „Saborsko i Plaški u izvorima “Republike Srpske Krajine” (I. dio)“, *Hrvatski vojnik* 321

Stalnim provokacijama pripadnika TO Plaški, *martićevaca* i Armije, bili su izloženi mještani Saborskog, od uspostave Policijske ispostave 4. travnja 1991. do prvog minobacačkog napada na Saborsko. PI Saborsko činila su 24 domaća djelatna policajaca koja su povučena u Saborsko iz raznih PS-a diljem Hrvatske. Među pristiglima bilo je „prvih hrvatskih redarstvenika”, a uz djelatne je u selu bilo 6 do 7 pričuvnih policajaca. Zapovjednici su slani iz PS Ogulin i periodično izmjenjivani.⁹² Početkom ljeta JNA uvodi redovite ophodnje transporterima kroz Saborsko, pod izgovorom da želi doprinijeti miru. Već polovinom lipnja *teritorijalci* i *martićevci* smješteni u školi u Ličkoj Jesenici započeli su s provokacijama, otvarajući snajpersku vatru po policijskomu punktu Borik i na pripadnike policijske ophodnje koje su obilazile i štitile mjesto.⁹³ Osim u Ličkoj Jesenici, *martićevci* su sredinom lipnja formirali punktove i u Sertić Poljani, Plavčoj Drazi i Vojnovcu, čime su presjekli ceste Saborsko – Plaški – Ogulin i Saborsko – Grabovac – Slunj.

Dana 19. lipnja Saborskom su isključeni struja i telefoni, a 10-ak *martićevaca* je uz pucnjavu došlo iz smjera Titove Korenice do Sertić Poljane i pokušalo ući u Saborsko. Kao protutežu *martićevcima*, u Saborsko je 19. lipnja poslan vod PJP-a iz Duge Rese s 29 ljudi. Nakon toga se *martićevci* više nisu pojavljivali u Sertić Poljani, no i dalje su kontrolirali vozila i ljude na punktu u Ličkoj Jesenici.⁹⁴ Vod je ostao u Saborskom do 24. lipnja, kada ga je zamijenio II. vod 1. čete, jačine 30 specijalaca. Ujutro 27. lipnja, iz šume iz smjera Ličke Jesenice, ispaljena su dva snajperska hica na specijalce koji su držali punkt „Borik”. To je bio tek početak sličnih događaja. Sa željezničke pruge 29. lipnja ispaljen je automatski rafal na punkt „Borik”, a u noći je došlo do pucnjave s obje strane. Iduća smjena je u Saborsko došla 1. srpnja, a to je bio I. vod 1. čete. Zamjena, III. vod 1. čete, stigla je u Saborsko 8. srpnja.⁹⁵

U noći s 11. na 12. srpnja sa Sivnika je pucano na školu u Saborskom, a iz Vukelić Poljane prema groblju, gdje su bili položaji specijalaca. I iduće je noći grupa pobunjenih Srba iz smjera Sivnika pucala na Saborsko. Premda je na oba napada odgovoreno paljbom, odlučeno je pobunjenicima uzvratiti diverzantskom akcijom sa zadaćom presijecanja ceste koja prolazi kraj željezničke stanice Javornik, a kojom je Plaški opskrbljivan oružjem. Ondje su diverzanti naletjeli na srpsku ophodnju i došlo je do paljbe u kojoj je stradao jedan ili dva pobunjenika.⁹⁶ Iduću smjenu od

(2010), 32.

⁹² RAGUŽ, GODIĆ, 55.

⁹³ OKUDR, 458.

⁹⁴ RAGUŽ, GODIĆ, 56.

⁹⁵ *Isto*, 57.

⁹⁶ *Isto*, 58.

15. do 25. srpnja činio je 31 pripadnik dugoreške postrojbe PJP-a.⁹⁷ Zanimanje Armije za pridošle policajce naglo se povećalo. Zapovjednik jedinice za posebne namjene (JPN) iz Duge Rese Zdenko Mužak prisjeća se: „Zavirivali su kod nas, ispitivali s kakvim oružjem raspolažemo, imamo li protuoklopna sredstva i slično. Govorili smo da nemamo, jer znali smo da rade za njih. Dobrim dijelom smo skrivali protuoklopna oružja da ga ne vide“.⁹⁸ Posljednja smjena stigla je 25. srpnja, a činio ju je borbeni vod temeljne policije PS Duga Resa.⁹⁹ Mještani su po učestalim anonimnim telefonskim prijetnjama o skorom „sравnjivanju Saborskog sa zemljom“ zaključili da uskoro mogu očekivati i topnički napad, a poručeno je i zapovjedniku Policijske ispostave da napusti mjesto zajedno s ljudstvom, jer će ga, u protivnom, silom morati napustiti.

Dana 5. kolovoza ujutro počeo je prvi minobacački napad na Saborsko, i to iz smjera Ličke Jesenice i Javornika, podržan vatrom iz pješackog naoružanja. Sat vremena prije samog napada u Saborsko se autobusom dovezao Vujo Momčilović iz Blata, koji je bio zaposlen u poduzeću „Autotrans“ iz Rijeke. Došao je sam, dovezao poštu i vratio se u smjeru Plaškog. Nedugo nakon njegova odlaska započeo je minobacački napad koji je s kraćim prekidima potrajao sve do 19 sati. Od posljedica minobacačkog napada oštećeno je nekoliko kuća, kao i mjesno groblje. Među braniteljima i civilnim stanovništvom nije bilo žrtava.¹⁰⁰

Tijekom borbe lakše je ranjen jedan pripadnik policije iz Duge Rese, koji je odmah prevezen u Slunj, gdje mu je pružena liječnička pomoć. Neočekivano, pripadnici JPN-a iz Duge Rese povlače se s položaja, tako da je na položajima ostalo desetak policajaca PI Saborsko. Prilikom povlačenja policajaca iz Duge Rese, za vrijeme čega su pozivali i mještane da napuste selo, iz Saborskog je došlo do privremenog iseljavanja civilnog stanovništva iz sjevernog dijela sela.¹⁰¹ Skupina mještana, pretežno žene s djecom i starci, zajedno sa župnikom vlč. Antonom Gorekom, napustila je Saborsko.¹⁰² Odatle se šumskim putovima probijaju prema Grabovcu i Rakovici. Kretali su se kroz šumu na zaprežnim kolima i traktorima, a većina izbjeglog stanovništva ponijela je samo ono što je imala na sebi. Nakon četverosatnog tumaranja završili su u Rakovici.¹⁰³ Odande je 35 majki i djece, koji su pristali biti privremeno

⁹⁷ *Isto*, 59.

⁹⁸ OKUDR, 458.

⁹⁹ RAGUŽ, GODIĆ, 60.

¹⁰⁰ OKUDR, 459.

¹⁰¹ *Isto*, 460.

¹⁰² PEČIĆ, *Zakopani dnevnik: dramatična zbivanja 1990.-1991. u slunjskom kraju*, 56. (dalje: PEČIĆ)

¹⁰³ OKUDR, 460.

smješteni na moru, autobusom preko Karlovca prebačeno u Primorje.¹⁰⁴ U Karlovcu su probudili znatiželju i zanimanje novinara, te je vlč. Pecić dao izjavu za njemačku TV kuću i Radio Karlovac. Crveni križ Karlovac donio je dva paketa sokova. Djeca su bila smještena u turističkom naselju Ad Turres u Crikvenici.¹⁰⁵ Za oko 200 ostalih iz zbjega iz Saborskog bio je predviđen smještaj u objektima u autokampu Grabovac uz organiziranu prehranu te u domaćinstvima u Rakovici.¹⁰⁶ Župnik Gorek poručio je: „Vratit ćemo se makar na pepeo!“ U zbjeg je ponio matične knjige krštenih i vjenčanih: „Neka se zna čije je to selo i čije će i ostati.“¹⁰⁷ Nadbiskup Anton Tamarut javio je vlč. Peciću da ga je vidio na njemačkoj televiziji, što je značilo da je njemački reporter prenio vijest o izbjegloj djeci iz Saborskog koja su upućena na more.¹⁰⁸ Kada su smjestili obitelji i susjede, dvadesetak mlađih Saborčana vratilo se u mjesto i priključilo preostalim malobrojnim braniteljima.¹⁰⁹ Tijekom nekoliko sljedećih dana se oko 400 osoba vratilo u Saborsko.¹¹⁰

Do prekida telekomunikacijskog prometa s telefonskom centralom Saborsko došlo je 5. kolovoza, a s telefonskim centralama Vojnovac i Lička Jesenica 27. kolovoza.¹¹¹ Zatvorene su pošte Plaški, Lička Jesenica i Saborsko.¹¹² Ivan Žagrović iz Saborskog svjedoči kako su nakon prvog napada još radile telefonske linije, te je odmah po prestanku napada nazvao Savu Malbašu, vlasnika pilane u Ličkoj Jesenici, koji je zarađivao od Saborčana koji su mu vozili svoje trupce na rezanje, i pitao ga: „Zašto granatiraju Saborsko?“ On mu je odgovorio da mjesto granatiraju ljudi koji su došli iz Vrhovina, Knina i drugih mjesta koje lokalni Srbi ne poznaju te da je protestirao protiv napada, na što su mu u trbuh uperili pušku i rekli da će ga ubiti ako bude opet protestirao.¹¹³

Sutradan, 6. kolovoza, pobunjeni Srbi nastavili su s još žešćim minobacačkim napadom, pokušavajući izvršiti i pješачki proboj, ali su snage branitelja zadržale crtu

¹⁰⁴ PECIĆ, 56.

¹⁰⁵ *Isto*, 57.

¹⁰⁶ „Smještaj prognanika [6.8.1991.]”, pristup ostvaren 9. 3. 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=aJrxospPimU>

¹⁰⁷ Ornela ŠUMELJ-PRSKALO, „Vratit ćemo se makar na pepeo“, *Novi list*, br. 220, 12. 8. 1991, 6.

¹⁰⁸ PECIĆ, 59.

¹⁰⁹ OKUDR, 460.

¹¹⁰ Presuda Raspravnog vijeća MKSJ-a Milanu Martiću, Haag, 12. 6. 2007., 77.

¹¹¹ CIŠPER, *HPT u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, 59. (dalje: CIŠPER)

¹¹² *Isto*, 56.

¹¹³ Documenta - centar za suočavanje s prošlošću, Osobna sjećanja – Ivan Žagrović, pristup ostvaren 10. 2. 2015., <http://www.documenta.hr/hr/osobna-sje%C4%87anja-ivan-%C5%BEagrovi%C4%87-saborsko-pla%C5%A1ki.html>

obrane odbivši napad.¹¹⁴ Zbog premalog broja domaćih branitelja i odlaska dugoreških policajaca ujutro 6. kolovoza u pomoć Saborskom stiže vod PJP Slunj.¹¹⁵ Kad su oni došli na položaje, počeo je minobacački napad. Branitelji su s pruge gađani protuzrakoplovnim oružjem, a sa zvonika crkve u Ličkoj Jesenici teškom strojnicom. U pomoć sutradan stižu i policajci PI Drežnik Grad. Istog je dana u minobacačkom napadu na Saborsko ispaljeno 130 granata, a pogođena je crkva, jedna kuća i gospodarska zgrada.¹¹⁶ U Saborsko je 7. kolovoza svojim automobilom iz Plaškog došao poštar Stevo, koji je održavao telefonsku centralu u Saborskom. Prilikom zaustavljanja i pregleda od strane dvaju pripadnika specijalne jedinice iz Slunja pronađen je popis punktova u Saborskom te popis djelatnika policije raspoređenih na ovim punktovima. Priveden je u Slunj i nakon kratkog vremena pušten.¹¹⁷ Nakon tih napada rijetki su bili dani zatišja. Branitelji i žitelji Saborskog privikavali su se na život bez struje i telefonske veze sa svijetom, a između dva minobacačka napada nastavljaju s uobičajenim svakodnevnim djelatnostima. Položaji branitelja gađani su i rasprskavajućim (kasetnim) granatama iz vojarne JNA u Ličkoj Jesenici. Čitavo vrijeme branitelji nisu imali problema s prehranom jer je kuhinja bila organizirana u mjestu.¹¹⁸ Vozilo Medicinskog centra Ogulin probilo se 13. kolovoza do Saborskog preko Tržića i Slunja, pokupilo 16 starijih mještana i istim smjerom vratilo se u Ogulin, gdje su bolesni starci smješteni u bolnicu.¹¹⁹ Vod PJP-a Slunj povukao se u Slunj nakon što je procijenjeno da je obrana stabilizirana, a povremeno su i ubuduće dolazili u pomoć. Drežnički policajci ostali su do 27. kolovoza, kada su pobunjeni Srbi napali ophodnju PI Drežnik u Donjem Vaganju.¹²⁰

Dana 15. kolovoza srpski teroristi su u Tržiću Tounjskom zatvorili jedini prolaz iz Ogulina prema Slunju, čime su cijela općina Slunj, kao i Saborsko u ogulinskoj općini, odsječeni od slobodnog dijela RH. Tom prilikom napali su policajce PS Slunj, koji su prolazili u smjeru Ogulina. Jedan je policajac teško ranjen, a trojica zarobljena i odvedena u Plaški, gdje su zlostavljani, a njihovo je vozilo spaljeno. Drugo vozilo s pet policajaca uspjelo se izvući u Kamenicu. Nakon toga pobunjeni Srbi otvorili su minobacačku vatru na Kamenicu i Kukaču.¹²¹ Otada su branitelji Saborskog kroz šumu pješice preko Kapele odlazili u Lipice, a potom policijskim

¹¹⁴ OKUDR, 460.

¹¹⁵ RAGUŽ, GODIĆ, 61.

¹¹⁶ *Isto*, 62.

¹¹⁷ OKUDR, 460.

¹¹⁸ *Isto*, 461.

¹¹⁹ *Isto*, 523.

¹²⁰ RAGUŽ, GODIĆ, 63.

¹²¹ IDG, 29.

autom u Ogulinu po streljivo i sanitetski materijal, koje bi opet pješice preko Kapele donosili u Saborsko. Petar Grdić „Maćan“ prisjeća se: „Za nas Saborčane prilično je neobično bilo gledati ljude u Ogulinu kako na terasama bezbrižno ispijaju kavu i raspravljaju o nastaloj situaciji u Hrvatskoj, dok kod nas u Saborskom po trgovinama nema ni osnovnih namirnica.“¹²² Na zahtjeve branitelja Saborskog da s njima krenu pripadnici specijalne policije rodom iz Saborskog, kao i iz Ogulinskog Zagorja koji su im se htjeli priključiti, zapovjednici odgovaraju da ih ne mogu pustiti jer i njima treba pomoć.¹²³ Napadi na Saborsko bili su često tijekom noći, što je za cilj imalo izazivanje straha i panike među braniteljima i među stanovništvom koje se tako nastojalo prisiliti na odlazak iz mjesta.¹²⁴

Dana 17. kolovoza srpske postrojbe nastavile su minobacačke napade na Saborsko, Kamenicu, Kukaču i Cerovnik, a pješčakim naoružanjem pucano je po policijskoj ophodnji u Modruškim Sabljacima.¹²⁵ Idućeg dana mitraljezac Josip Broz oborio je zrakoplov JNA čiji se pilot Goran Mandić katapultirao i prizemljio na području Kamenice, gdje je zarobljen, što mu je bilo drugo katapultiranje i zarobljavanje tijekom rata. Predali su ga policiji. Vijest o obaranju aviona iznad Ogulina obišla je Hrvatsku, a prilog je snimio novinar Stanko Čulina.¹²⁶ Hrvatske su snage u Kamenici zarobile tenk koji je bio glavni za obranu mjesta, jer još nisu pale vojarne u Ogulinu, Oštarijama, Skradniku i Karlovcu.¹²⁷

S ciljem deblokade prometnice Ogulin – Slunj, hrvatske snage su 22. kolovoza zauzele teren iz pravca Kamenice prema Tržiću. Snage MUP-a ušle su u centar Tržića, kada se između dvije sukobljene strane na razočarenje hrvatskih snaga postavila JNA i prekinula sukob.¹²⁸ Istog dana organizirani su pregovori u kojima s hrvatske strane sudjeluje zapovjednik JPN MUP-a RH Mladen Markač. Dogovoren je obostrani prekid vatre, povlačenje specijalnih jedinica MUP-a RH¹²⁹ i razmjena zarobljenika: dva *teritorijalca* za tri hrvatska policajca koje su tjedan ranije u Tržiću zarobili pristigli *martićevci* iz Plaškog.¹³⁰

Četvorica branitelja Saborskog uputili su se 6. rujna 1991. vozilom u Slunj tražiti

¹²² GRDIĆ, *Saborsko u paklu rata - svjedočanstva Petra Grdića Maćana*

¹²³ OKUDR, 526.

¹²⁴ Petar RADIĆ, „Granatama na Saborsko“, *Novi list*, br. 223, 16. 8. 1991., 6.

¹²⁵ IDG, 29.

¹²⁶ OKUDR, 507.

¹²⁷ PULEZ, 134.

¹²⁸ Ico MIKULIČIĆ, Livio ČERNJUL, „Hrabri branioci Kamenice“, *Novi list*, br. 231, 24. 8. 1991., 4.

¹²⁹ OKUDR, 468.

¹³⁰ Ico MIKULIČIĆ, Livio ČERNJUL, „Hrabri branioci Kamenice.“, 4.

liječničku pomoć i lijekove za civilno stanovništvo. Na povratku iz Slunja, oko 14 sati, upali su u neprijateljsku zasjedu kod Sertić Poljane. Na njihovo vozilo zapucali su plitvički *teritorijalci* predvođeni Slobodanom Uzelcem. U zasjedi su poginuli Ivica Matovina, Stipe Matovina i Marko Šebalj, dok je teško ranjeni Milan Conjar ostao u vozilu. Ubojice su otišli smatrajući da su pobili svu četvoricu hrvatskih gardista. Došla je pomoć iz Saborskog te je Conjar prevezen u slunjski dom zdravlja, odakle je prebačen u bihaćku bolnicu. Ostat će na liječenju do kraja listopada 1991., kada se ponovno uključuje u obranu Saborskog. Pokop branitelja predvodio je vlč. Joso Bogović, župnik u Drežnik Gradu, koji je uz policijsku pratnju stigao u Saborsko.¹³¹ Službu riječi imao je pred razrušenom crkvom čiji je dio krova bio raznesen, a strop pao po klupama. Jedna granata pala je na zapadnu stranu župnog stana i porazbijala sve prozore.¹³² Kakvo je bilo mišljenje u Ogulinu o obrani Saborskog, govore riječi zapovjednika PS Ogulin Ante Ujevića za *Novi list*: „Na njihovom mjestu mnogi bi se predali, ali to nisu obični ljudi, to su heroji. Svi do jednog. Ne možete to ni zamisliti, još takve nisam vidio, srce mi se kida zbog njih.“¹³³

Otkako su srpski pobunjenici porušili dalekovod i dovode struje za Saborsko, iz Ogulina je naređeno da se isključi struja Plaškom i okolnim selima u kojima su teroristi. To je otežalo i opskrbu vodom jer pumpe rade na struju. Srpski pobunjenici tražili su da im se „pusti“ struja, no odgovoreno im je da Plaški neće imati struje dok ne omogući popravak električne mreže za Saborsko.¹³⁴ Branitelji Saborskog su radiovezom izvijestili da na popravak instalacija mogu doći samo provjereni ljudi iz Ogulina i da će „radije umrijeti bez struje, nego da im je dođu popravljati ekipe s područja Plaškog“, jer sumnjaju da su električari usput „snimali“ Saborsko i prenosili informacije teroristima.¹³⁵ Teroristi iz Plaškog su zaprijetili da će napasti Josipdol ako ne dobiju struju i da ne garantiraju sigurnost ekipi „Elektre“ iz Ogulina, a u Ogulinu su ostali dosljedni da Plaški slijedi sudbinu Saborskog što se tiče struje.¹³⁶ Na cesti kod Sertić Poljane, 11. rujna 1991., saborčanski policajci naišli su na dva mrtva čovjeka u prevrnutom vozilu bihaćkih registracijskih pločica.¹³⁷ *Teritorijalci* s Plitvičkih jezera ubili su muslimanske trgovce koje su Saborčani poznavali pod nadimcima Bili i Hasan. Oni su trgovali sa Saborčanima uzimajući drvenu građu i krupnu stoku, a zauzvrat su dostavljali hranu, gorivo i ostale nužne potrepštine.

¹³¹ PECIĆ, 90.

¹³² *Isto*, 95.

¹³³ Ico MIKULIČIĆ, Livio ČERNJUL, „Kako spasiti Saborsko“, *Novi list*, br. 246, 8. 9. 1991., 13.

¹³⁴ *Isti*, „Saborsko i Plaški bez struje“, *Novi list*, br. 247, 9. 9. 1991., 14.

¹³⁵ *Isti*, „Ratovanje glasinama“, *Novi list*, br. 250, 12. 9. 1991., 15.

¹³⁶ *Isti*, „Provokacije ne prestaju“, *Novi list*, br. 252, 14. 9. 1991., 4.

¹³⁷ PECIĆ, 125.

Njihovom se smrću stanje u Saborskom dodatno pogoršalo.¹³⁸

Četverokut Saborsko – Drežnik Grad – Cetingrad – Slunj bio je svojevrsna hrvatska enklava okružena okupiranim teritorijem i tako prometno odsječena od ostatka Hrvatske. „Slunjski džep“ postupno će se smanjivati nastavkom ratovanja sve dok neće biti posve okupiran. Prvo će biti okupirano područje Rakovice, zatim Saborskog, pa Slunja i konačno Cetingrada. Najbliže naselje pod hrvatskom kontrolom zapadno od Saborskog bile su Lipice, istočno od Brinja i Križpolja.

Na dan prvog minobacačkog napada na Saborsko, 5. kolovoza 1991., preko Radija 101 Saborčanima u Zagrebu obratio se Slavko Kovačić i sazvao žurni sastanak istu večer u MZ Trnje. Na sastanku na kojem je bilo prisutno oko 60 Saborčana osnovan je Zavičajni klub Saborsko sa svrhom pomaganja branitelja i žitelja Saborskog. Osnivanjem kriznog štaba u sklopu Zavičajnog kluba djelatnosti se umnažaju, prate se osvajanja vojarni i skladišta JNA i nabavlja oružje. Veliku pomoć pružio je Vlado Sertić davši kamione za konvoj. Dragovoljci, Saborčani iz Rijeke i Zagreba, 21. rujna 1991. dobili su oružje, a u međuvremenu je Marko Krizmanić, djelatnik PU Zagrebačke, u Ministarstvu obrane RH legalizirao postrojbu od 102 dragovoljca,¹³⁹ ustrojenu u vojarni na Črnomercu u Zagrebu i nazvanu Samostalna satnija Saborsko. Nakon što je formiran, u noći 24./25. rujna iz vojarne na Črnomercu krenuo je prvi konvoj za Saborsko preko Stajnice, Lipica i Glibodola.¹⁴⁰ Konvoj je išao makadamskom cestom prema Saborskom iznad vojarne u Ličkoj Jesenici. Na punktu Križ Kapela zarobljeno je devet pripadnika TO Plaški, među kojima i obavještajni oficir i načelnik Štaba TO Plaški potpukovnik Milan Boca, a Nikola Medaković uspio se spasiti bijegom. S konvojem su u Saborsko stigli brašno, ulje, šećer, lijekovi, mine, streljivo i oružje. Dio naoružanja i streljiva bio je namijenjen za branitelje slunjske općine i preuzela ga je grupa iz Drežnik Grada.¹⁴¹ Devetorica zarobljenih pripadnika TO Plaški razmijenjena su 29. rujna za trojicu Hrvata:¹⁴² Nikolu Sertića (umrijet će u bihačkoj bolnici, podlegavši ranama zadobivenim u obrani mjesta), Stipu Kukuruzovića (ubit će ga agresori na pragu kuće u Vagancu) i Danu Hodaka. Glavni pregovarač imenovan s plašćanske strane bio je Mihajlo Knežević, koji je u Saborskom 13 godina bio nastavnik. Hrvatski zarobljenici odmah nakon razmjene snimljeni su videokamerom na kojoj se vide teške povrede zadobivene u

¹³⁸ OKUDR, 528.

¹³⁹ OKUDR, 528.

¹⁴⁰ PEITEL, 313.

¹⁴¹ OKUDR, 530.

¹⁴² RUPIC, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: dokumenti, Knjiga 1. Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojskih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990. - 1991.)*, 2. izd., 591. (dalje: *Knjiga 1.*)

koreničkom zatvoru. S druge strane, Marko Krizmanić nije dopuštao ni najmanje zlostavljanje zarobljenih *teritorijalaca*, koji su dobivali kavu, cigarete, konjak, ručak i večeru. Većinu zarobljenih branitelji Saborskog poznavali su od osnovne škole. Za vrijeme pregovora u Rakovičkoj uvali na putu za Slunj zarobljeni su Vlado Vuković, policajac PI Saborsko, Ivica Vuković i Nijaz Porić, pripadnici Ratne jedinice Saborsko. Prebačeni su u Plaški, pa u Korenicu i koncentracijski logor Manjaču. Srpski pregovarači prešutjeli su to zarobljavanje hrvatskih branitelja, za koje su Saborčani saznali tek nakon razmjene.

Dolaskom konvoja u Saborskom je osnovan Krizni štab kojim je predsjedao Luka Hodak. Obrana se objedinjuje, a zapovjednikom Ratne jedinice Saborsko, koja je sada narasla na oko 250 ljudi, imenovan je Marko Krizmanić. U golemom postotku to su bili Saborčani. To je jedinstven slučaj odaziva u obrani svog zavičaja s obzirom na to da je, prema popisu stanovništva 1991., u Saborskom živio 181 muškarac u dobi od 20 do 49 godina. U Saborskom je bio i nemali broj maloljetnih branitelja. U obranu su se uključili svi u selu prema svojim mogućnostima. Dugotrajna obrana Saborskog i susjednih mjesta uvelike je rasteretila ogulinsku i karlovačku bojišnicu.

Saborsko se proteže u dužini oko 8,5 km uz cestu, pa je zapovjedništvo odlučilo branitelje rasporediti u vodove prema mjestu stanovanja.¹⁴³ Svako jutro imali su kondicijske vježbe, a radilo se i na obuci branitelja koji nisu prošli vojnu obuku u bivšoj JNA. Osnovan je i sanitet na čelu sa Slovcem Marjanom Žoharom, oficirrom JNA koji je napustio Armiju i priključio se braniteljima Saborskog,¹⁴⁴ a i sam će biti ranjen u obje noge.¹⁴⁵

Dokumenti koji svjedoče da je JNA naoružavala Srbe u Gorskom kotaru pokazuju da je već prije postojanja „Štaba odbrane Gorskog Kotara“, koji je osnovan u Jasenku 7. rujna 1991., dio Srba u Gorskom kotaru u dva navrata – potkraj srpnja i sredinom kolovoza 1991., dobio 1000 komada oružja od JNA.¹⁴⁶ Dobiveno oružje i organizacija „praktično su omogućili srpski suverenitet na novopriznatoj hrvatskoj državi – bez ratovanja“.¹⁴⁷ Naime, 25. srpnja 1991. „iz vojnog skladišta u Oštarijama kod Ogulina u ranim jutarnjim časovima dopremljena su tri vojna kamiona (dva od 8 tona i jedan od 5 tona nosivosti) oružja, oruđa, municije za iste i druge opreme“. Iz tog kontingenta naoružavali su se vojni obveznici Gomirja, Brestovca,

¹⁴³ OKUDR, 533.

¹⁴⁴ *Isto*, 534.

¹⁴⁵ STRIŽIĆ, *Dokumenti*, 630.

¹⁴⁶ NAZOR, „Naoružavanje Srba u Hrvatskoj (Gorski kotar), I. dio“, *Hrvatski vojnik* 305/306 (2010), 32. (dalje: NAZOR, *Naoružavanje Srba*)

¹⁴⁷ *Knjiga* 11., 347.

Vitunja, Ponikava i Popova Sela, a djelomično Jasenka i Drežnice.¹⁴⁸

Pripadnici Policijske postaje Ogulin, bataljuna „Klek“ Zbora narodne garde i Odreda narodne zaštite 16. rujna 1991. zauzeli su vojarne u Ogulinu i naselju Sveti Petar te osvojili velike količine oružja i logističke opreme. JNA je uzvratila i započela napad pravcem poligon Slunj – Carevo Polje – Skradnik s ciljem osiguranja vojarnje u Skradniku, no nije uspjela probiti crte obrane. Skladište i vojarna Skradnik osvojeni su 19. rujna, pa je hrvatskoj strani pristiglo priželjkivano naoružanje. Tog dana pobunjenici su raketirali vojarne u Skradniku iz kojih su se povlačili vojnici JNA.¹⁴⁹ Istog dana formira se Zapovjedništvo obrane grada Ogulina na čelu s kapetanom 1. klase Stipom Gašljevićem i 5. bataljun 110. brigade ZNG-a Ogulin pod zapovjedništvom kapetana 1. klase Josipa Blaškovića.¹⁵⁰ Hrvatske su snage krajem rujna držale u okruženju vojarnu i veliko skladište u Oštarijama.

Vijeće sigurnosti UN-a 25. rujna 1991. uvelo je embargo na sve isporuke oružja i vojne opreme Jugoslaviji (i državama sljednicama).¹⁵¹ Zbog nesigurnosti autobusi iz Ogulina ne voze do Plaškog, već samo do Josipdola. Nezaposlenost u općini Ogulin porasla je za 171%. Rat je uz mnoge tragične posljedice dramatično umnožio i problem nezaposlenosti.¹⁵²

Veća skupina pripadnika TO Plitvice ušla je 8. listopada 1991. u Sertić Poljanu,¹⁵³ čiji su se stanovnici tada povukli prema obližnjem Kuselju i Saborskom. Zapovjednik Krizmanić formira grupu od 50 branitelja s ciljem da oslobode prometnicu i protjeraju *teritorijalce* koji su postavili zasjedu kod predjela Sartuk. U žestokom okršaju ranjena su četiri branitelja koji su prebačeni u Slunj, odakle su prevezeni u bihaćku bolnicu, gdje će od zadobivenih pet prostrijelnih rana umrijeti nedavno razmijenjeni Nikola Sertić. TO Plitvice imala je puno veće gubitke. Poginulo je pet njezinih pripadnika, čija je tijela koja su ležala kraj ceste JNA pokupila tek treći dan nakon bitke.¹⁵⁴ Dva dana nakon okršaja grupa branitelja Saborskog odlazi do Sertić

¹⁴⁸ RUPIĆ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: dokumenti, Knjiga 3. Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojskih postrojbi na Republiku Hrvatsku: (siječanj - lipanj 1992.)*, 442.

¹⁴⁹ *Fotomonografija*, 14.

¹⁵⁰ IDG, 30.

¹⁵¹ OKUDR, 491.

¹⁵² N. PETKOVIĆ, „Posla nema nigdje“, *Novi list*, br. 291, 23. 10. 1991., 3.

¹⁵³ Sertić Poljana je naselje koje pripada katoličkoj župi Saborsko u Gospičko-senjskoj biskupiji i općini Plitvička Jezera u Ličko-senjskoj županiji. Naselje je 1991. godine bilo u sastavu općine Titova Korenica i imalo 38 stanovnika (izvor: Naselja i stanovništvo RH 1857. - 2001., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske).

¹⁵⁴ OKUDR, 534.

Poljane. Zatekli su stravične prizore. Pronašli su posmrtno ostatke dviju starica. Selo je bilo spaljeno, a stoka odvedena ili poubijana. Žrtve su bili 90-godišnja nepokretna Ankica Sertić (rođ. 1901.) i Ana Sertić (rođ. 1903.), koja je mogla hodati samo uz tuđu pomoć. Kći Marija Sertić ostala je uz majku Anu. Pronašli su ih neprijateljski vojnici. Anu Sertić likvidirali su metkom u potiljak iz neposredne blizine, a pucali su i na Mariju, koja se srušila na pod i bili su uvjereni da je mrtva. Branitelji Saborskog zatekli su je kako nakon dva dana, iako teško ranjena, u voćnjaku u blizini kuće kopa grob za svoju ubijenu majku. Pokopali su staricu, a Mariju prenijeli u Saborsko. Ova ubojstva počinili su vojnici čete TO Plitvice pod zapovjedništvom kapetana 1. klase Dane Skokanića.¹⁵⁵ Ubojstva, pljačka i palež u Sertić Poljani bili su nagovještaj onoga što će uskoro dogoditi i u Saborskom. Padom Rakovice 17. listopada 1991.¹⁵⁶ branitelji Saborskog našli su se u potpunom okruženju.¹⁵⁷

Za djelovanje na južnom dijelu Korduna, JNA je od snaga na poligonu Slunj i lokalnih postrojbi TO-a s područja općina Slunj, Ogulin, Veljun i Plaški osnovala Taktičku grupu 2 (TG 2).¹⁵⁸ Najveća vojna skladišta municije i eksploziva u općini Ogulin, Oštarije I. (upravnik skladišta Milomir Stevanović, kapetan 1. klase) i Oštarije II. (upravnik skladišta major Slobodan Milošević)¹⁵⁹ više od 7000 tona eksplozivnih sredstava, nakon bezuspješnih pregovora, pripadnici JNA dižu u zrak 13. listopada 1991. Od detonacija stradale su stambeno-gospodarske zgrade na području Oštarija i šire. Dvanaestorica vojnika koji su posljednji ostali u skladištima eksploziva, spasili su se u posljednji trenutak i predali hrvatskim snagama.¹⁶⁰ Ozlijeđena je jedna žena, a desetak granata i drugih projektila doletjelo je na Ogulin, ali nisu eksplodirale.¹⁶¹ *Novi list* u članku „Oštarije kao Hirošima“ 1. veljače 1992. piše da su Oštarije, nekada jedno od najvećih vojnih skladišta eksploziva u Hrvatskoj, Hirošima hrvatskog rata i „sve je posuto bezbrojnim eksplodiranim i neeksplodiranim minama i projektilima“. Sve to „tužno opkoljuje bezbroj nekad ogromnih i ponosnih borova, danas pretvorenih u zloslutne tužne panjeve kojima je strahovita eksplozija odrezala debla i krošnje“. JNA je za eksplozije okrivljavala gromove, a eksplodiralo je 10 milijuna kg eksploziva.¹⁶²

¹⁵⁵ *Isto*, 535.

¹⁵⁶ STRIŽIĆ, *Bitka za Slunj: obrana i oslobađanje Grada Slunja i općina Rakovice, Cetingrad, Saborsko i Plivnička Jezera od velikosrbske agresije i okupacije 1991.-1995.*, 287. (dalje: STRIŽIĆ 2007)

¹⁵⁷ Presuda Županijskog suda u Rijeci, Odjel za ratne zločine, K-Rz-5/12-118, Rijeka, 23. 9. 2013., 20.

¹⁵⁸ RADELIĆ et al., 138.

¹⁵⁹ OKUDR, 555.

¹⁶⁰ *Isto*, 557.

¹⁶¹ Ico MIKULIČIĆ, „Trese se ogulinski kraj“, *Novi list*, br. 282, 14. 10. 1991., 14.

¹⁶² Ico MIKULIČIĆ, Livio ČERNJUL, „Oštarije kao Hirošima“, *Novi list*, br. 31, 1. 2. 1992., 17.

Grupa Saborčana određena za logistiku u Zagrebu zajedno sa Slunjanima 24. listopada organizira novi konvoj od 22 kamiona koji se trebao probiti iz Lipica preko Glibodola do Saborskog i Slunja.¹⁶³ Konvoj se uspješno probio do okruženog Saborskog, iako je u neposrednoj blizini sela dočekan vatrom minobacača iz Ličke Jesenice, kada su dvojica lakše ranjena. Veći dio konvoja bio je namijenjen za Slunj, kamo je krenuo šumskim putem.¹⁶⁴ S konvojem u Saborsko dragovoljno dolazi mladi liječnik ogulinske bolnice dr. Josip Zorko s nekoliko naprtnjača sanitetskog materijala i lijekova.¹⁶⁵ Zorko će skrbiti za ranjenike i narod u Saborskom sve do okupacije mjesta.¹⁶⁶ JNA i TO SAO Krajine pokrenut će zajedničku ofenzivu usmjerenu na zauzimanje perifernih područja neokupiranog „slunjskog džepa“.¹⁶⁷ Prema riječima Johna R. Cencicha, Saborsko je do tada bilo poznato po netaknutim šumama i kristalno čistim potocima i jezerima, a ljepotu krajolika uprljat će smrt.¹⁶⁸

Vrijeme najznačajnijeg intenziteta rata

Nakon ulaska konvoja u Saborsko i osobito nakon HTV-ova “Dnevnika” emitiranog 1. studenoga 1991., kad je jedna novinarka napravila izvješće o hrabrom držanju postrojbe u Saborskom, slučajno ili ne, počinju sve žešći napadi na Saborsko.¹⁶⁹ Tri MIG-a 21 i tenkovi napali su Saborsko 2. studenoga i tog dana poginula su petorica branitelja Saborskog, a trinaest ih je ranjeno. Helikopteri JNA izvlačili su poginule i ranjene *teritorijalce*, a srpske snage, povlačeći se s tenkovima, obarale su trupce praveći barikade. U dotad najtežem napadu na Saborsko, borbenim djelovanjem dva aviona na Kuselju poginula su petorica branitelja, među kojima braća Petar i Joso Matovina, a sedmorica su ranjena.¹⁷⁰ Petorica branitelja ušla su u neprijateljsko minsko polje, ranjena su i prebačena u Slunj i Bihać. Ove pogibije i ranjavanja dodatno su oslabila obranu Saborskog, pa se u redove Ratne jedinice uključuju svi za oružje sposobni muškarci.¹⁷¹ U vrijeme neprijateljske ofenzive Saborčani teške ranjenike gorskim bespućima prenosili su do Slunja, pa su ranjenici puno iskrvarili. Jednu ranjenu staricu Saborčani vozili su u tačkama sve do Slunja.¹⁷²

¹⁶³ PEITEL, 315.

¹⁶⁴ *Isto*, 316.

¹⁶⁵ OKUDR, 570.

¹⁶⁶ STRIŽIĆ, *Dokumenti*, 630.

¹⁶⁷ Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, *Balkan Battlegrounds: A Military History of the Yugoslav Conflict, 1990–1995, Volume 2.*, 226.

¹⁶⁸ CENCICH, *The Devil's Garden: A War Crimes Investigator's Story*, 88. (dalje: CENCICH)

¹⁶⁹ PEITEL, 316.

¹⁷⁰ OKUDR, 571.

¹⁷¹ *Isto*, 572.

¹⁷² Ivan ALERIC, „Četiri mjeseca opsade“, *Glasnik – hrvatski politički tjednik*, br. 83, 29. 11. 1991., 20.

Za razdoblje prije studenog 1991. u *Plašćanskom ratnom biltenu* spominju se neuspješni napadi na Saborsko te odlazak delegacije iz Plaškog u Beograd i doprema pomoći iz Beograda u nafti, lijekovima, hrani i vojnoj opremi. Nakon što je 7. studenoga u *Biltenu* postavljeno pitanje „Što se čeka sa ustašama iz Saborskog??“, uslijedile su intenzivne pripreme za odlučujući napad na Saborsko.¹⁷³ Dana 7. studenoga 1991. zapovjednik istaknutog zapovjednog mjesta 13. (Riječkog) korpusa JNA na Mukinjama pukovnik Slobodan Đorđević piše „Zapovest za napad Op. br. 2“, koju šalje Komandi TG-2. U „Zapovesti“ razrađeni su zadaci pojedinih jedinica TO i taktičko-operativnih grupa sastavljenih od jedinica JNA, a glavni nositelji napada su jedinice u sastavu TG-2. Pod točkom 2. „Zapovesti“ puk. Đorđević navodi da TG-2 Slunj i 5. partizanska brigada (iz sastava 6. ličke divizije) imaju zadatak da „napadnu iz pokreta sa pravca Lička Jesenica – Saborsko i Sertić Poljana – Kuselj – Funtana, razbiju i unište snage neprijatelja u rejonu s. Saborsko, s. Funtana i s. Kuselj i oslobode pomenute prostore koje će posesti i kontrolirati snage TO Plaški i Titova Korenica“. Za izvođenje borbenih djelovanja predviđena je uporaba avijacije, artiljerije te tenkovske i pješачke jedinice.

Na temelju „Zapovesti“ pukovnika Slobodana Đorđevića, zapovjednik TG-2 pukovnik Čedomir Bulat izdao je „Zapovest komandanta TG-2 za napad“ razrađivši u 13 točaka „Plan napada na Saborsko“.¹⁷⁴ U podužoj školski pisanoj „Zapovesti“ pukovnika Đorđevića nema ni riječi o ženevskim konvencijama, postupanju s ratnim zarobljenicima, vojnim i civilnim ranjenicima.

Na sastanku u Novom Vinodolskom 31. listopada dogovoreno je da se raniji plan djelovanja 111. brigade iz Rijeke i 133. brigade iz Otočca proširi i da se u akciju uključe i postrojbe zapovjedništva obrane Ogulina s ciljem stvaranja uvjeta za deblokadu Saborskog, a potom i Slunja. Zapovjedništvo u Ogulinu dobiva zadatak da uz pomoć snaga iz 133. brigade i 137. brigade (Duga Resa) krene u deblokadu Saborskog.¹⁷⁵ Cilj je bio omogućiti prolazak konvoja s oružjem, streljivom i lijekovima.¹⁷⁶ Kao datum početka akcije određen je 4. studenoga,¹⁷⁷ a 5. studenoga napadnuta je vojarna JNA u Ličkoj Jesenici, iz koje su dobro utvrđene srpske snage uzvratile vatru uz pomoć topništva s poligona Slunj. Nakon žestoke borbe i pogibije dvojice branitelja Josipa Dujmića i Dragana Rendulića, akcija proboja prema Saborskom prekinuta je 7. studenoga, jer se nije moglo dalje od Ličke Jesenice.¹⁷⁸ U

¹⁷³ HOLJEVAC TUKOVIĆ, 709.

¹⁷⁴ OKUDR, 584.

¹⁷⁵ PEITEL, 317.

¹⁷⁶ RAGUŽ, GODIĆ, 140.

¹⁷⁷ PEITEL, 317.

¹⁷⁸ *Isto*, 318.

ovom napadu na vojarnu JNA pobunjenici su imali tri žrtve, a diverzantski vod na Glibodolskom križu likvidirao je trojicu pripadnika brigade TO Plaški.¹⁷⁹

Srpski izvori (*Kronologija događanja na području Plaškog* Milana Pešuta i Lazara Petrovića) za Saborsko 8. studenoga navode: „Došla delegacija iz Srbije sa pomoći. Od prije dva dana naša komanda TO je u rukama armije, zajedno sa Vojničem. Jučer su na području Saborskog, Ličke Jesenice, Blata vođene žestoke borbe. Ustaše su zauzele dio šume oko globod. križ (Glibodolskog križa, op. a.) i iznad Kasarne i odatle tuku naše položaje. Dvoje mrtvih, jedan civil, jedan vojnik, te jedan ili dvoje ranjenih. Odgovor naših snaga žestok uz pomoć artiljerije, avijacije. Nastavak se očekuje danas. U akciji čišćenja sudjeluju teritorijalci, armija sa tenkovima artiljerijom i avionima.”¹⁸⁰

Naredba komandirima četa I. bataljuna za napad od 10. studenoga 1991. potpisana je po komandantu I. bataljuna Plaščanske brigade Bogdanu Grbi. Zapovjednik operacije osvajanja Saborskoga pukovnik Bulat, zajedno s Nikolom Medakovićem, neposredno pred napad upozorio je vojnike i oficire JNA i TO riječima: „Neka se čuva svaki onaj koji pomogne mještanima Saborskog, bilo u njihovom skrivanju ili drugom obliku pomaganja, jer će tom prilikom biti strijeljani.“ Branko Kotur, milicajac, a nakon VRO „Oluja“ policajac PU Vukovarsko-srijemske, sudionik napada na mjesto, izjavit će da je „među Srbima iz Ličke Jesenice, prije napada na Saborsko, pao dogovor da se nikoga ne poštedi, te da se prvog Srbina ubije koji bude pokušao zaštititi nekog Hrvata u Saborskom“.¹⁸¹ Njegove riječi potvrdit će i agresorski vojnik, pripadnik TO „Plaški“ Milan Opačić, koji je čuo Bulata da se hvali kako je naredio da se Saborsko sravni sa zemljom.¹⁸² Nikola Dokmanović, komandant brigade TO Plaški, u „Zapovesti za napad“ na Saborsko naglasio je da jedan od klinova koji razdvaja jedinstven teritorij Krajine područje sela Saborsko.¹⁸³ Branitelji Saborskog 8. studenog radiovezom upućuju očajnički vapaj: „Ukoliko za dan, dva ne dođe pomoć u ljudstvu i opremi bit će Saborsko drugi Bleiburg.“¹⁸⁴ U *Plaščanskom ratnom biltenu* s „olakšanjem i zadovoljstvom“ navedeno je da su 9. studenoga 1991. u Plaški iz Beograda dopremljeni hrana i topovi.¹⁸⁵

¹⁷⁹ OKUDR, 580.

¹⁸⁰ TURK, „Saborsko 1991. - Zločin i posljedice“, 202. (dalje: TURK, *Zločin i posljedice*)

¹⁸¹ OKUDR, 586.

¹⁸² *Isto*, 587.

¹⁸³ *Isto*, 585.

¹⁸⁴ KOSTOVIĆ, JUDAŠ, *Mass killing and genocide in Croatia 1991/1992: A book of evidence*, 130. (dalje: KOSTOVIĆ, JUDAŠ)

¹⁸⁵ HOLJEVAC TUKOVIĆ, 708.

Apel za pomoć Saborskom je 9. studenoga 1991. putem faksa uputila Željka Zatezalo, tajnica Općinske organizacije Crvenog križa Ogulin, Nenadu Javorniku, izvršnom predsjedniku Crvenog križa Hrvatske u Zagrebu, s namjerom da se proslijedi dalje. Apel podsjeća da je Općinska organizacija Crvenog križa Ogulin još 12. rujna 1991. uputila Izvještaj o stanju u Mjesnoj zajednici Saborsko općine Ogulin Crvenom križu Hrvatske i Ministarstvu vanjskih poslova Morsanu. Izvještaj je preveden na engleski jezik i predan međunarodnoj ekipi Liječnika bez granica. Apel upozorava na to da od tada ništa nije učinjeno u pogledu pomoći Saborskom, a Saborsko se od 5. kolovoza 1991. nalazi u okruženju, bez mogućnosti dostave potrebne hrane, lijekova i sanitetskog materijala. Navodi se da je u međuvremenu mnoštvo civila s područja Rakovice, Poljanka, Sertić Poljane i drugih mjesta našlo utočište u Saborskom, koje nema struje, a evakuacija stanovništva je neizvodiva. Liječnik Medicinskog centra Ogulin upućen u Saborsko više ne raspolaže lijekovima ni potrebnim sanitetskim materijalom. Apel moli da Saborsko, napadano danju i noću, ne ostane potpuno zapostavljeno i da se apelira dalje za pomoć. U Saborskom nema znakova uzbune, jer uzbuna je trajna, a napadačkim snagama pomažu i zrakoplovi. Naglašava se da je to maleno mjesto ostavljeno bez ikakve pomoći.¹⁸⁶

Ovaj apel zorno svjedoči kako je Saborsko, opkoljeno neprijateljskim snagama, ostavljeno bez pomoći, na milost i nemilost osvajačima. Ni prvi izvještaj Crvenog križa Ogulin o stanju u Saborskom, poslan Crvenom križu Hrvatske i Ministarstvu vanjskih poslova nepuna dva mjeseca prije apela, i predan ekipi Liječnika bez granica, nije imao nikakvog učinka u pogledu pomoći okruženom Saborskom. Tri dana nakon slanja apela Saborsko je bilo osvojeno i uništeno. Napad na Saborsko bio je prvotno predviđen za 8. studenoga 1991., zatim je pomaknut na 10. studenoga, da bi uslijedio 12. studenoga 1991. Bio je odgađan zbog magle i nemogućnosti sudjelovanja zrakoplovstva.¹⁸⁷ Dana 11. studenoga agresor je napadao mjesto iz smjera Ličke Jesenice i Plitvica, na što su branitelji već bili navikli, da bi pred večer nastupilo zatišje. Oko 9 sati MIG-ovi su nadlijetali selo snimajući položaje branitelja. Zapovjednik Marko Krizmanić poslao je pomoć na Kuselj, smatrajući da će do napada doći iz smjera Plitvica. Još nitko ne sluti da su u neposrednoj blizini, u Ličkoj Jesenici, koncentrirane gotovo sve raspoložive agresorske snage.¹⁸⁸

„Nekad sam samo u pričama slušao da se rodoljubljem i snagom volje mogu pobijediti tenkovi i avioni. Na primjeru Saborskog, tog malog ličkog sela, uvjerio sam se da nemoguće može biti moguće. To je mjesto već više od 100 dana opkolje-

¹⁸⁶ BRSTILO REŠETAR, NEVEŠĆANIN, SMETKO, *Domovinski rat, katalog izložbe*, 134.

¹⁸⁷ OKUDR, 587.

¹⁸⁸ *Isto*, 589.

no. Mnogi dobri poznavaoци prilika i uvjeta ratovanja neprestano se iščuđuju kako Saborsko odolijeva ogromnoj neprijateljskoj snazi. Po mnogima, obrana Saborskog veće je čudo od Vukovara i Dubrovnika, jer su snage branitelja znatno slabije, a mogućnosti neprijatelja ogromne“, piše *Novi list*, koji na naslovnici donosi glavni naslov „10.000 granata na Saborsko“. Navodi da se „četnici busaju pravom na samoodređenje, a drugima, kao Saborskom, to pravo određuju avionima, tenkovima, minobacačima“. Autor upozorava: „Ne dobije li pomoć, to hrabro selo moglo bi doživjeti strašnu sudbinu, jer oko njega je neprijatelj s takvom borbenom snagom da nitko već mjesecima ne može vjerovati kako se Saborčani uspijevaju oduprijeti.“ Izražava se divljenje braniteljima i uspoređuje Saborsko s Vukovarem: „Malo junačko selo upisuje se velikim slovima u hrvatsku povijest. Saborsko je uz Vukovar i Dubrovnik postalo simbolom natčovječanskog otpora.“ Autor piše da „dok su Vukovar i Dubrovnik gradovi sa svojim obrambenim snagama i sistemima zaštite, Saborsko je malo selo koje se samo zahvaljujući neviđenoj hrabrosti njegovih stanovnika svrstalo uz bok ovih gradova – heroja“. Čine se golemi napor da se omogući dostava humanitarne pomoći, barem hrane i lijekova i da se izvuku bolesni i nemoćni, nešto slično konvojima kakvi su osigurani za Dubrovnik i Vukovar. Govori se i o prognanicima iz uništenih sela južnog dijela slunjske općine koji su bježeći kroz šume dospjeli do slobodnog Saborskog, gdje su „primljeni s gostoprinstvom, pronašli spas za goli život, no ušli u novu golgotu života“. ¹⁸⁹

Glasnik – hrvatski politički tjednik piše da su „Slunj i Saborsko u još težem položaju od Vukovara i Dubrovnika“. ¹⁹⁰ Prenosi riječi predsjednika Skupštine općine Ogulin Rudolfa Špehara da se „ne smije dopustiti da Saborsko padne u ruke neprijatelja, jer će doći do velikog pokolja pučanstva“ i da bi se padom Saborskog i Slunja „srpski klin zabio sve do Karlovca, a na cijelom graničnom pojasu od Knina do Karlovca više ne bi bilo Hrvata“. ¹⁹¹ Nadalje, govori da je Saborsko zaslužilo puno više pozornosti od HTV-a i ostalih medija. Stanovnici Drežnice izrazili su lojalnost Hrvatskoj tako da „i Srbi pristupaju u Gardu“. Otkako je HV ojačao u ovom kraju, „uočljivo je da srpsko pučanstvo iz toga dijela ogulinske općine više respektira hrvatsku vlast“. *Glasnik* podsjeća da je „okupatorska vojska dala velika obećanja i krupna jamstva srpskom pučanstvu ovoga kraja“ te da se naoružanje često dijelilo uz prijetnje velikosrpskih ekstremista, koji su ubili i Dragana Šumonju, osnivača SDS-a u Plaškom. Navodi se prijetnja Rade Milanovića, koji je „obećao da će na

¹⁸⁹ Ico MIKULIČIĆ, „10 000 granata na Saborsko“, *Novi list*, br. 314, 16. 11. 1991, 11.

¹⁹⁰ Ivan ALERIĆ, Miljenko MANJKAS, „Starozavjetni egzodus Plitvičana“, *Glasnik – hrvatski politički tjednik*, br. 81, 15. 11. 1991, 15.

¹⁹¹ *Isto*, 16.

Dan mrtvih spaliti Ogulin“, što svjedoči da „i u zapadnom dijelu ogulinske općine ima velikosrpskih ekstremista“.¹⁹²

O pripremama za napad i o napadu na Saborsko govori i ratni dnevnik (s posebnim poglavljem „Saborski“) Dragana Kosanovića, pripadnika srpskih postrojbi. Tako je zapisano: „Zadatak je bio da se očisti Hrvatsko mesto Saborski. (...) Vojska je ustala oko 8 časova. Avijacija je počela da izvršava svoj zadatak oko 9 časova. Nakon 15 minuta intenzivnog zadatka avijacije, zadatak je preuzela artiljerija. Nakon pola časa artiljerijskog napada, 1, 2 i 3 četa su dobile zadatak da se krene na određite. (...) Na ulasku na brdo Alan 3 četa je trebala da se sastane sa leve strane sa tenkovskom jedinicom a sa desne strane sa jedinicom iz Korenice. Na vrhu brda četa je naletela na žestok otpor hrvatske vojske. Pri tom otporu vojska je ubila 6 hrvatskih vojnika. (...) Zbog velikog otpora hrvatske vojske i nepristupačnosti terena 3 četa se morala povući natrag u selo Vukelić Poljanu. Jedan dio jedinice je posle 1 čas otišao u Saborski glavnom cestom, a drugi je ostao na čuvanju sela.“ U posljednjem odlomku koji se odnosi na Saborsko, u spomenutom dnevniku zapisano je: „Ustajanje je bilo u 6.30. Među borcima koji su se nalazili u selu Momčiloviću bilo je dogovoreno da se ide na čišćenje Saborskog. Zadatak je bio: Ubiti svakog hrvatskog vojnika koji ima pušku u rukama i spaliti sve kuće i bajte oko kuća sa namerom da se meštani i njihova vojska nemaju kuda vratiti.“¹⁹³

Pomoćne snage trebale su za vrijeme trajanja napada na Saborsko blokirati i onemogućiti bilo kakvu djelatnu pomoć hrvatskih snaga napadnutom selu, uključujući izvlačenje pripadnika Ratne jedinice i civilnog stanovništva iz prostora naselja. Ivan Luketić, zarobljeni hrvatski vojnik iz Korana Sela kraj Plitvica, u štalama blizu aerodroma na Željavi, gdje je bio zatvoren, slušao je srpskog dobrovoljca iz Vojvodine koji je zorno prikazao „junački“ napad na Saborsko u kojemu je sudjelovao. Dobrovoljac je ispričao da je njihov komandant, obraćajući se borcima pred napad na Saborsko, naglasio da bez milosti udare na selo i ljude, jer je to srpsko selo, ali da tu Srba više nema jer su ih „ustaše“ sve mučki pobili, a selo zaposjeli. Po Luketiću, pritom je dodao: „Kako je komandant tražio osvetu, govoreći da je sada u tim srpskim kućama ustaška vojska koja planira nove napade po drugim srpskim selima, naglašavajući da ne štede kuće jer one nisu važne, da je jedino važno da zlikovci u njima budu spaljeni i uništeni, te da ne štede municiju jer im ni jedan ustaša ne smije pobjeći.“ Luketić je izjavio: „Na naše objašnjenje da se tu ne radi o srpskom selu, nego o čisto hrvatskom, zastao je u nedoumici, a kada je shvatio da govorimo istinu, jer je

¹⁹² Isto, 17.

¹⁹³ NAZOR, „Saborsko i Plaški u izvorima “Republike Srpske Krajine” (II. dio),“ *Hrvatski vojnici* 322 (2010), 32. (dalje: NAZOR, *Saborsko i Plaški*)

vjerovao da vlč. Josip Bogović, župnik Drežnik Grada, također zatočenik na Željavi, ne laže i da su zapravo spalili hrvatsko selo u kojemu su bili civili, počeo je urlati i psovati, vaditi iz džepova i trgati srpske dinare vičući: 'Mi smo okupatori, mi smo ubice, što mi tu, bre, tražimo', a nakon toga je „udario psovati režim, Miloševića, Srbiju, Armiju, prijevaru itd.“.

U napadu 12. studenoga sudjelovalo je oko 700 pripadnika JNA u okviru Taktičke grupe 2, I. bataljun brigade TO Plaški, jedinice 5. partizanske brigade pristigle s Plitvica s oklopnim transporterima i tenkovima, kojima je zapovijedao Čedo Grbić, TO Titova Korenica, četa Vojne policije, četa policije iz PS Plaški s komandantom Dušanom Latasom, Jedinica za posebne namjene koju je vodio Nikola Medaković, odjeljenje „Službe državne bezbednosti“ na čelu s Đurom Ogrizovićem Šnjakom, kao i dragovoljci iz Srbije. Ukupno je u napadu sudjelovalo preko 1500 pješaka, četiri tenkovske čete,¹⁹⁴ tri MIG-a 21 itd. Pukovnik Slobodan Đorđević, komandant OG-3 (operativne grupe-3), pišući 7. studenoga 1991. godine „Zapovest za napad br. 2“ na istaknutom zapovjednom mjestu u selu Mukinje na Plitvicama, procijenio je snagu obrane na „oko 400 pripadnika paravojnih formacija“. Zapravo je bila riječ o oko 200 branitelja Ratne jedinice Saborsko koji su bili slabo naoružani, i to oružjem koje su ponajviše sami nabavili probijajući se vrletima Kapele do Ogulina i natrag.

Nakon pet dana intenzivnih priprema, 12. studenoga 1991. počeo je kombinirani napad na Saborsko. O tome je u *Biltenu* zabilježeno: „Oko 8:50 počeo je napad na Saborsko iz aviona, tenkova, artiljerije i pješadije iz svih pravaca: Jame Balinka, Momčilovića, Vukelić Poljane, Vojnog poligona te kasarne u Ličkoj Jesenici. Oko 12 sati tenkovi su probili prvu liniju obrane. (...) Uz pomoć pješadije, počelo se sa osvajanjem mjesta uz pomoć dobrovoljaca iz Srbije i Crne Gore, da bi nakon 16 sati palo i posljednje uporište. Tako je palo Saborsko uz mnogo ubijenih ustaša, te dosta izbjeglog stanovništva. (...) Očekuje se daljnja akcija čišćenja, onih koji su se sakrili po šumama ili skloništima.“¹⁹⁵ Otpor branitelja nije bio posebno velik, a dio njih se sklonio, i to u onom smjeru iz kojeg su trebale djelovati jedinice iz Korenice i dobrovoljci s Korduna i poligona. „Očito da njihove akcije nisu bile sinkronizirane s našim“, ljuti se kroničar plašćanske brigade. Pretpostavlja da je poginulo oko sto hrvatskih branitelja, s obzirom na nađena i uništena uporišta i oružja, a „na našoj strani četiri borca su ranjena, od kojih samo jedan teže, Korolija Rade“.¹⁹⁶

¹⁹⁴ OKUDR, 587.

¹⁹⁵ NAZOR, *Saborsko i Plaški*, 32.

¹⁹⁶ *Knjiga 1.*, 499.

Pukovnik Bulat sazvaio je sve komandante i čestitao svima na izvrsno obavljenoj zadaći, a posebno pripadnicima *martićevaca* i djelatnicima Stanice milicije Plaški. Poslije raporta, uslijedila je pijanka. U Plavča Drazi slavila se pobjeda do kasno u noć. Većina branitelja i civila uspjela se spasiti izvlačeći se u vrlo teškim uvjetima prema slobodnim teritorijima. Pukovnik Đorđević znao je brojnost i raspored branitelja Saborskog, jer su avioni često nadlijetali mjesto i snimali položaje branitelja. Brojka od 400 branitelja Saborskog navedenih u „Zapovesti za napad“,¹⁹⁷ ili kako ih on naziva „okorelih ustaša“, trebala je prikriti planirani zločin nad stanovništvom mjesta kojeg je, zajedno s braniteljima, bilo približno toliko.¹⁹⁸ Branitelje Saborskog iznenadila je silina neprijateljskog udara. Borbe za Saborsko vodile su se točno sto dana gotovo svakoga dana, ali kombinirani topničko-tenkovsko-avionsko-pješački napad branitelji su tada prvi put doživjeli.

Željko Bićanić primijetio je u Boriku nekoliko tenkova i pozvao civile koji su se nalazili u podrumu kuće njegova strica Petra Bićanića da je napuste. Nisu ga poslušali jer su bili uvjereni da neće biti ubijeni. Kad su ih pripadnici brigade TO Plaški i *martićevci* pronašli, izveli su ih iz podruma, poskidali im satove, uzeli novčanike, odveli iza jedne kuće i pobili s dva duga rafala iz automatske puške. Nakon što je pozvao civile, Bićanić se uputio prema brdu Alan, gdje se sastao s grupom od oko 50 osoba, od kojih su polovina bili civili. Lutali su šumom tri dana dok nisu stigli u Lipice, gdje ih je dočekala HV i odvezla u Ogulin.¹⁹⁹ O tim događajima svjedoči Ana Bićanić, koja se također sklonila u podrum Petra Bićanića. U podrumu su bili samo žene, starci i jedan dječak.²⁰⁰ Nakon što su izišli, jedan vojnik ubacio je bombu u podrum. Drugi je odveo odrasle muškarce, njih sedam, među kojima njezina muža Milana Bićanića, deset metara od njih i tada su ih ta dva vojnika ubila s dva rafala iz mitraljeza. Uz Milana Bićanića ubijeni su Petar Bićanić, Nikola Bićanić, Jure Vuković Zinko, Jure Vuković iz Kapele, Ivan Vuković i Jure Štrk. Ana Bićanić kazuje da su potom krenuli prema njima ženama, pa je sklopila ruke i rekla: „Na što će doći moje dijete sad kad više nema oca, a neće imati ni majke.“ Na upit vojnika gdje joj je sin, odgovorila je da je u JNA u Osijeku. Tada su vojnici rekli ženama da imaju pola sata da napuste Saborsko i da bježe,²⁰¹ inače će biti ubijene. Dok su bježale, pucali su prema njima, prilikom čega je stradala Jeka Vuković. Tri su dana hodale kroz šumu, dok nisu stigle do kasarne HV-a u Lipicama.²⁰²

¹⁹⁷ OKUDR, 588.

¹⁹⁸ *Isto*, 589.

¹⁹⁹ *Isto*, 591.

²⁰⁰ Presuda Raspravnog vijeća MKSJ-a Milanu Martiću, Haag, 12. 6. 2007., 80.

²⁰¹ Presuda Županijskog suda u Rijeci, Odjel za ratne zločine, K-Rz-5/12-118, Rijeka, 23. 9. 2013., 19.

²⁰² Presuda Raspravnog vijeća MKSJ-a Milanu Martiću, Haag, 12. 6. 2007., 81.

Branitelj Mile Bićanić svjedočio je pred Okružnim sudom u Karlovcu da su neprijateljski vojnici pucali prema civilima. U njegovoj grupi bilo je četrdesetak mještana, među kojima dvadesetak branitelja. Zaputili su se prema Kapeli i Glibodolu, da bi se treći dan spustili u Stajnicu. Petar Štrk klaao je svinje bratu Josipu u Boriku kada su počele padati granate iz smjera Ličke Jesenice. S mještanima je pobjegao u šumu.²⁰³ Dolaskom u šumu uletjeli su u neprijateljsku zasjedu. Od neprijateljske paljbe smrtno su stradali branitelji braća Darko i Ante Dumenčić, Ivica Dumenčić i Josip Štrk. Petar Grdić Maćan s izvidničkim vodom krenuo je u Sertić Poljanu kako bi zaustavili agresora, ali je njihova grupa razbijena zbog žestokog granatiranja. Vidjeli su neprijateljske tenkove kako se vraćaju u sumrak u smjeru Kuselja. Čula se pjesma osvajača i mahnita pucnjava iz smjera škole. Agresor je slavio okupaciju Saborskog. Prenoćili su u šumi, a ujutro se Grdić vratio nadomak sela, odakle je gledao spaljeno mjesto te grupe *teritorijalaca* u pljačkaškom pohodu na hrvatske kuće. Među pljačkašima isticali su se civili, muškarci i žene iz obližnje Ličke Jesenice i Plaščanske doline. Opljačkane stvari odvozili su traktorima, kamionima i osobnim automobilima u smjeru Ličke Jesenice. Dolaskom u Slunj jedna se grupa prognanika u grupama prebacila u Bosnu, odakle autobusima odlaze za Zagreb.²⁰⁴ Veća grupa branitelja ostaje u šumi sve do 15. studenoga, kada je preko Kapele krenula prema Ogulinu.²⁰⁵

Dio civila izvlačio se preko Kapele na svoju ruku, bez pratnje vojske, i nakon nekoliko dana stiže u Ogulin. Krizmanić je zapovjedio da se izvuku svi zaostali civili iz sela i šume te upute prema Rakovičkoj uvali i dalje u Slunj. Tijekom noći su se rasporedili. Dio branitelja otišao je u selo tražiti civile, iako je selo bilo puno pripadnika TO Plaški, *martićevaca* i vojnika JNA. Drugi dio krenuo je prema Biljevini potražiti hranu. Znali su da je jedan mještatin dan prije imao svinjokolju. U Biljevini su sreli dvije starice. Jedna je bila slijepa, a druga nije htjela ostaviti dom. Među braniteljima bile su i dvije braniteljice: jedna domaća djevojka, Marija Matovina, i druga, Marica Matovina iz Rijeke, pridošla s Ratnom jedinicom Saborsko. Grupa od četrdesetak branitelja u noći 13. studenoga ušla je u selo u potrazi za civilima, ali nikoga nije našla. Ova grupa preko brisanog prostora primakla se kući vojnika srpskih snaga Garova, koji je bio ranjen. Zatekli su i njegovu ženu, ostavili domaćine u miru i zaputili prema Glibodolu, gdje su opazili dabarske *teritorijalce*. Zaboravili su na umor i iscrpljenost te krenuli u proboj.²⁰⁶ U žestokoj, bliskoj borbi napravili su prolaz kroz neprijateljske redove. Neprijatelj je pretrpio teške gubitke. Na bojnomo

²⁰³ OKUDR, 589.

²⁰⁴ *Isto*, 590.

²⁰⁵ *Isto*, 591.

²⁰⁶ *Isto*, 592.

polju ostalo je ležati šest njegovih pripadnika, dok su sedmorica zarobljena. Došavši u Stajnicu, zarobljene neprijateljske vojnike, pridržavajući se ratnih propisa, predali su Vojnoj policiji, koja ih odvozi u Ogulin.²⁰⁷ Tadašnji zapovjednik 133. brigade ZNG-a u Otočcu Davor Peitel svjedoči o prihvaćanju oko 70 Saborčana kraj zaseoka Ljuštine, među kojima i dva ranjenika.²⁰⁸

S većom grupom saborčanskih civila u pratnji vojnika, kroz šumu se povlačila Marica Špehar, koja je ostavila svjedočanstvo o bježanju pred neprijateljskom vojskom: „Ja sam imala na nogama samo *pošivačice* (pletene papuče, op. a.), a već je bilo i malo snijega.“ Skrivali su se u Rakovičkoj uvali pod šumskim stablima dva dana i dvije noći, a treću noć su krenuli prema Slunju, gdje su ih dočekali predstavnici hrvatske vlasti, odvezli u hotel, nahranili i zatim odvezli u Zagreb preko Velike Kladuše. Među njima je bilo ljudi iz Rakovice, Drežnik Grada, Sertić Poljane, Vaganca i Poljanka koji su u Saborskom bili tri tjedna, „dognali traktore i blago, a sad im je sve propalo u Saborskom“. Oni su prvi krenuli iz Saborskog, i to 10. studenoga, a Saborčani dva dana poslije kad je njihovo selo okupirano. Marica Špehar dalje svjedoči: „Kad sam bježala, iz šume sam vidjela kako mi gori kuća i štala. Naše kuće uglavnom su drvene, jer je oko nas bilo dosta šume. (...) Moj Mate je poginuo oko 11,30 sati, a napad na Saborsko je počeo u 10 sati. Tek kad sam 16. došla u Zagreb saznala sam da mi je sin Pere živ. Iz šume smo gledali četnike, koji su pjevali četničke pjesme, kako silaze u selo. To su sve bili domaći ljudi, Srbi koji su u našoj šumi znali svaki putić, sve Plaščani i Jeseničani.“²⁰⁹

Kad je uslijedio napad Armije, *teritorijalaca* i milicije, Goran Matovina (rođen 1974.), tada sedamnaestogodišnjak, sklonio se s majkom pet stotina metara podalje od kuće. Ispričat će kasnije: „Mama mi kaže da su joj ostali novci i svi papiri i torbica, a ja bez razmišljanja krenem prema kući kroz kukuruze. Ulazim u kuću, uzimam torbicu i moja malodobna znatiželja povuče me da otiđem u potkrovlje kuće koja je bila katnica pa stoga i dobrog pogleda prema selu. Vidim početak sela koje gori i na brdu Alan dva tenka koji pucaju. (...) Vidim kako tenk okreće kupolu prema mojoj kući i ispalivši projektil pogađa Dom (sadašnja općinska zgrada), koja se od mene nalazi oko 50 m. Obuzima me strah i ja počinjem bježati u šumu za ostalim stanovnicima Saborskoga. Tu prvu noć provodimo u šumi gdje se sakupljaju civili i poneki vojnici te u ranim jutarnjim satima krećemo u smjeru Slunja. Cijeli dan smo hodali šumom. U jednom trenutku nailazi vojni helikopter koji nas primijeti. U panici i

²⁰⁷ Isto, 593.

²⁰⁸ PEITEL, 322.

²⁰⁹ Ana MEDARIĆ TOMLJENović, „Morala sam pobjeći bez igdje ičega“, *Vila Velebita* (Zagreb), br. 31, 17. 3. 1996., 7.

strahu krećemo se brže, a nakon nekog vremena nailaze MIG-ovi JNA i raketiraju mjesto gdje nas je helikopter vidio. Uz veliki broj civila bilo je jako malo nas vojnika (oko 15), od toga više od pola maloljetnika, kao što sam bio ja. (...) Jako mi je žao kad sam bio u prilici srušiti helikopter, što su mi to branili stariji vojnici. Cijeli dan hodali smo kroz šumu te navečer zalazimo u vojni poligon prolazeći između redova neprijateljske vojske. Ujutro dolazimo do jednog hrvatskog mjesta prije Slunja, a oko 6 sati ujutro po nas dolaze autobusi i odvoze za Slunj, gdje se smještamo u hotel i predajemo oružje slunjskim braniteljima. Onako umorni, jadni, zamazani i neispavani krećemo preko Cetingrada za Cazin, gdje nas ljudi i više nego dobro dočekuju te nas smještaju u neku dvoranu. Ovdje dobivamo jelo, piće, a mogli smo se napokon i okrijepiti snom. Ujutro nam organiziraju konvoj Crvenog križa koji kreće preko Prijedora, Banja Luke, Bosanskog Šamca, Slavenskog Šamca, Đakova da bi napokon stigli u Zagreb. Prilikom dolaska u Bosanski Šamac zaustavljeni smo od strane JNA, gdje neki kapetan JNA nije dao da prođemo preko mosta, govoreći da će dignuti most u zrak ako konvoj krene preko njega. U pregovorima s hrvatskom stranom ipak smo propušteni.²¹⁰

Ulaskom grupacije neprijateljskih snaga u Varoš, dio Saborskog, oko 14,00 sati *martićevci* i 1. četa iz Ličke Jesenice²¹¹ počinju s pljačkom napuštenih kuća, a potom i paljenjem preostalih kuća i gospodarskih zgrada. Prema podacima Komisije za procjenu i popis ratne štete, broj srušenih i spaljenih kuća i gospodarskih objekata na području Saborskog je 1171. Osim paljenja, pljačke i rušenja svih stambenih i gospodarskih objekata u Saborskom koji su bili privatno vlasništvo, oštećeni su i srušeni i svi infrastrukturni i društveni objekti (zgrada mjesne zajednice, škola, pošta), a miniranjem je u potpunosti srušena crkva sv. Ivana Nepomuka iz 1864. godine, dok je teško oštećena kapelica Rođenja Blažene Djevice Marije, obnovljena 1726. godine na srednjovjekovnim temeljima. S obzirom na karakter i veličinu razaranja te objekte koji su bili razarani, jasno je da se nije radilo o razaranjima koja su nastupila nakon borbenih djelovanja prilikom zauzimanja Saborskog 12. studenoga 1991., već se nakon okupacije mjesta nastavilo sa sustavnim uništavanjem sela, što je dokaz da se radilo o svjesnom i namjernom uništavanju stambenih, gospodarskih, infrastrukturnih i sakralnih objekata koji su svjedočili o nacionalnom, kulturnom i vjerskom identitetu mještana Saborskog.

Iskazi svjedoka to potvrđuju. Od prvog minobacačkog napada na Saborsko 5. kolovoza 1991. do okupacije Saborskog 12. studenoga 1991., od napada neprijateljskog topništva izgorjela je jedna kuća, dok su znatno oštećene crkva i škola, a u ma-

²¹⁰ OKUDR, 593.

²¹¹ *Isto*, 594.

njoj mjeri još nekoliko kuća i gospodarskih zgrada. Prilikom napada 12. studenoga 1991., prema procjeni Petra Krizmanića, predsjednika MZ Saborsko, srušeno je ili zapaljeno oko 30% objekata. S Krizmanićem se slaže i Predrag Knežević, pripadnik *martićevaca*, koji ističe: „Glavno se razaranje Saborskog nije dogodilo istoga dana kad smo ga zauzeli, jer za to jednostavno nije bilo vremena, budući je već bio mrak i većina vojske se povukla u Ličku Jesenicu. Pljačkanje, paljenje i rušenje počelo je idućih dana i trajalo je mjesec, možda i više.“ Petar Vuković tvrdi da su se tenkovi zadržali u selu do sljedećega dana poslijepodne. Vidio je da su granatirali pojedine kuće i gospodarske objekte. Svjedoči da se „paljevina nastavila i nakon povlačenja tenkova iz sela, sve do 1. 12. 1991.“, do kada se skrivao u šumi.²¹²

Sravnjeno je sa zemljom sve duž ceste duljine preko 16 km koja prolazi Saborskim do kraja Poljanka, kao i okolne ulice i naselja, ne računajući također u cijelosti uništene susjedne hrvatske kuće u općini Rakovica. Takvom intenzitetu razaranja doprinosi i činjenica da je velika većina kuća i objekata u Saborskom prije rata bila od drveta te su od njih ostali samo temelji. Razaranje Saborskog trajalo je do 1995. jer su ostaci kuća služili za vježbe gađanja. Krajiške vlasti su sravnjenom Saborskom simbolično promijenile ime u Ravna Gora i na njegovu mjestu, prema kazivanjima Plaščana, planirale izgraditi vojni aerodrom.

U izvješćima srpskih ratnih štabova o pljačkama i paležima hrvatskih naselja u Lici²¹³ nalazi se podatak: „Poznato je da je u toku operacija u Lici od vremena septembar – decembar 1991. zapljnjeno na desetine putničkih automobila, teretnih vozila, traktora i raznih drugih mašina, zatim velike količine aparata za domaćinstvo (šporeta, frižidera, televizora, kazetofona i dr.), zapljnjeno je nekoliko stotina krupne i sitne stoke, do temelja je opljačkan nacionalni park Plitvice (desetine hotela), čitava sela od koranskog mosta do Slunja i sam Slunj, kao i sela Poljanak, Sertić Poljana, Kuselj i Saborsko, zatim sela oko Gospića, Ličkog Osika, Perušića, Ramljana, Otočca itd. i da sad nitko ne zna gde su ta sredstva. Nema ni jednog sabirališta ratnog plena, nema evidencije o zapljenjenim sredstvima, sem što je evidentirano nešto stoke, a zvanične vlasti ništa ne znaju i svi su sada poštteni.“²¹⁴

Od staroga zdanja crkve sv. Ivana Nepomuka ostala je samo gomila kamenja. Pogođena je više puta. U crkvi su izgorjeli oltari, slike, klupe i sav ostali vrijedan inventar.²¹⁵ *Martićevac* Predrag Knežević o rušenju crkve kaže: „Crkva u Saborskom je gađana iz tenkova, te je prilično bio oštećen toranj, ali nije bila zapaljena prilikom

²¹² *Isto*, 595.

²¹³ VALENTIĆ, 186.

²¹⁴ MARIJAN, „Djelovanje i pobuna Srba u Lici 1990.-1992. godine“, 235.

²¹⁵ OKUDR, 595.

ovog napada. Tek 10-15 dana kasnije, Ljuban Koralija, pod zapovjedništvom Šnja-ke, minirao je. Zvono su odnijela braća Čombići i to negdje prema Sivniku. To mi je pričao Nedjeljko Mudrić. “Majka Ljubana Koralije Desanka hvalila se u Plaškom da je njezin sin srušio crkvu. Agresorski vojnik Branko Kotur svjedoči o tragičnoj, ali i znakovitoj sudbini crkve: „Kad je Koralija minirao crkvu, u jednom trenutku, neposredno nakon eksplozije, njima se učinilo kao da je zvonik ostao stajati, a donji dio je eksplozija izbila. Ovaj Malbaša bio je prisutan i rekao mi je da ih je uhvatio veliki strah, jer su pomislili da je u pitanju neka viša sila i da se crkva neće srušiti. Zvonik se ipak srušio, a svi prisutni su se u strahu razbjegli, tek tada shvativši što su učinili“.²¹⁶

Za dan 13. studenoga 1991., plašćanska „Kronologija” navodi: „Nastavljena potpuna blokada, nema struje ni PTT usluga, Još uvijek se govori o Saborskom, i akciji koja je donijela pravu slobodu Plaškom i povezanost sa Krajinom.” Za 14. studenoga 1991. u istome izvoru piše: „Nastavljena potpuna blokada, nema struje i PTT usluga. Traje akcija čišćenja ali i pljačkanja Saborskog, pojedine grupe ustaša otvaraju vatru na naše snage iz šume, i po vojnim objektima i vozilima, ranjena rti (tri, op. a.) vojnika kod Jelova Klanca. u vozilu bio i pukovnik Bulat, neozljeđen.”²¹⁷

Zamjenik zapovjednika i načelnik Štaba OZ (Operativne zone) Karlovac, pukovnik Željko Gašparić, 13. studenoga uputio je zapovijed zapovjedniku 3. bojne 133. brigade (brinjskom bataljunu), kojom se bataljun pridodaje snagama obrane Ogulina radi deblokade Saborskog i napada na Plaški i do izvršenja zadatka ostaje pod njihovim zapovjedništvom. Istoga dana, u zapovjedništvo 133. brigade ZNG-a stiže i zapovijed zapovjednika OZ Karlovac u kojoj traži napadno djelovanje smjerom Dabar – Lička Jesenica – Saborsko s ciljem razbijanja neprijatelja u području Ličke Jesenice, deblokiranja komunikacije i spajanja sa snagama Saborsko – Otočac. U realizaciji zadatka zajednički bi djelovale snage obrane Ogulina i Otočca. Za kontrolu teritorija i osiguranje značajnijih objekata i smjerova trebalo je, prema pukovnikovoj zapovijedi, angažirati postrojbe 111. brigade ZNG-a Rijeka, odrede Narodne zaštite i ostalo za borbu sposobno stanovništvo.²¹⁸

Po primljenoj zapovijedi OZ Karlovac, zapovjednik obrane grada Ogulina Gašljević piše Zapovijed podčinjenim postrojbama, iz koje je vidljivo da je svu pozornost usmjerio na izvlačenje civila i vojnika iz Saborskog, bez namjere da izvrši zapovijed OZ Karlovac o deblokadi Saborskog i napadu na Plaški, što je bilo nerealno i odavalo je Gašparićevo nepoznavanje situacije na terenu. Istog dana kad je trebao

²¹⁶ PEITEL, 277.

²¹⁷ TURK, *Zločin i posljedice*, 204.

²¹⁸ PEITEL, 277.

početi zadatak deblokade Saborskog, postignut je sporazum predstavnika Vlade RH i Glavnog stožera HV-a s predstavnicima JNA s ciljem stvaranja uvjeta za trajan mir. Na temelju tog sporazuma zapovjednik OZ Karlovac 16. studenog šalje novu zapovijed u kojoj kaže: „Osigurati apsolutni prekid vatre u svim zapovjedništvima i jedinicama OZ Karlovac. Prekid vatre strogo poštovati i spriječiti izazivanje bilo kakvih incidenata i oružanih sukoba od strane pripadnika HV-a.“ Uvjeti primirja nisu poštovani s neprijateljske strane.²¹⁹

Nakon osvajanja i okupacije Saborskog Nikola Medaković uputio je pismo predsjedniku Skupštine općine Ogulin Rudolfu Špeharu, u kojemu, između ostalog, kaže: „Povodom teških događaja u Saborskom imam moralnu obavezu da Vam se obratim. Saborsko je doživjelo tužnu sudbinu Vaganca, Drežnika, Lovinca i svih ostalih koji su silom pokušali prkositi srpskom narodu. Ovi ljudi koji će vam donjeti poruku su živi svjedoci da onaj tko se mača lača od mača i gine.“ Da opravda zločin genocida, kulturocida i memoricida počinjen u Saborskom, Medaković dodaje: „Nudili smo narodu u Saborskom da predaju oružje i formiraju civilnu vlast, sve je to odbijeno. Sada Saborskog više nema i vjerojatno ga nikad neće ni biti. Neka to bude opomena svima onima koji su mislili silom nametnuti svoju vlast srpskom narodu.“ U pismu Medaković nudi hrvatskoj vlasti kao i predstavnicima ogulinske vlasti pregovore o granicama i podjeli zajedničke imovine, koja je, kako je napisao, stjecana godinama, te prijeti: „Ono što nam ne vratite milom moraćete silom.“ Pismo završava riječima: “Protiv zla, zlo činiti nije zlo!”²²⁰

Do 15. studenoga 1991. u Ogulinu je prihvaćeno 11 prognanika iz Saborskoga koji su se uspjeli preko vrleti Male Kapele probiti do Stajnice, odakle su prebačeni u Ogulin. Zapovjednik obrane Ogulina 15. studenoga obavještava Štab Civilne zaštite da se očekuje veći broj prognanika iz Saborskog i traži da se mobiliziraju tri autobusa za evakuaciju iz Stajnice, te se u Učeničkomu domu Ogulin za prognanike pripremi prihvati. Oko 17 sati stiže prvi autobus s prognanicima iz Saborskog, ukupno 51 osoba. Uzimaju se podaci, evidentiraju i obavlja raspored onih koji ostaju u Domu i onih koji idu u privatni smještaj. Posluženi su topli obroci, napitci i sendviči. Osigurana je dovoljna količina odjeće i obuće. Tijekom 16. studenoga pristigla su 102 prognanika iz Saborskog.²²¹

Novi list piše: „Neusporedivo slabije snage branilaca jednostavno nisu imale šanse s neprijateljem koji je imao takve snage i tehniku da je mogao slomiti otpor i ne-

²¹⁹ OKUDR, 597.

²²⁰ RUPIC, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: dokumenti, Knjiga 2. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990. - 1991.)*, 270. (dalje: *Knjiga 2.*)

²²¹ OKUDR, 599.

kog ogromnog grada, a ipak je četiri mjeseca lomio zube na Saborskom.“ Prenosi svjedočanstva iz grupe prognanika u Ogulinu o njihovu povlačenju i spašavanju kroz šumu bez hrane i vode, spavajući na granama na snijegu i jedući snijeg koji je zamjenjivao vodu. Jedna je starija žena ostala u šumi jer nije mogla dalje, ali su muškarci poslije otišli po nju i spasili je.²²² *Večernji list* 18. studenoga piše o okupaciji i razaranju Saborskog, kojeg su neprijateljske snage prethodno tukle topništvom, a raketirali zrakoplovi okupacijske vojske koji su polijetali s bihaćkog i udbinskog aerodroma.²²³ U knjizi *Plaški – izvor srpstva i pravoslavlja* piše: „Iako je i Saborsko bilo izolirano, drčno su se ponašali i nisu pristajali ni na kakav kompromis. Doneta je odluka da se Saborsko ukloni, kao prepreka, što je 12. 11. i učinjeno...“²²⁴

Službena zabilješka PU Karlovačke iz 12. ožujka 2002. donosi iskaz Branka Katura, pripadnika vojne policije i sudionika agresije na Saborsko. Iskaz govori o barbarstvu pojedinih okupatorskih vojnika: „Pričao mi je kolega vojni policajac Milorad Vulić da su vidjeli jednu ženu kako puzi pored neke živice i tada je u nju pucao vojni policajac Rajko Mišćević, koji sada živi u Srbiji. Što se tiče ubojstva tri starice u zaselku Skrada polovinom 12. mjeseca 1991., Branko Vrcelj i Nikola Šumonja ispričali su da je Mišćević Željko – Šurdija, *martićevac*, zaklao nožem dvije žene i potom ih zapalio u kući. Isti su mu pričali da je vojni policajac Đuro Kraguljac, koji je bio s njima, ubio iz ruskog mitraljeza PKT-a i treću ženu. (...) Tu pucnjavu smo Bogdan Grba i ja čuli, ali nismo vidjeli.“ Kasnije je sam Kraguljac pričao: „Da j... bog i babu, da je morao ispucati 500 metaka u nju, jer da je samo kleknula i da se nikako nije htjela srušiti.“ Kraguljac se sam ubio. Prislonio je pištolj na glavu, ali je zaboravio da je metak u cijevi, opalio i tako se ubio. I prije se tako igrao sa sobom i drugima, a taj je put nastradao. Čuo sam da su ove žene imale dosta novaca.“²²⁵ Iskaz svjedoči da je među žrtvama čije su kosti pronađene nakon oslobođenja 1995. bilo i zaklanih te da su pojedini civili ostali na području Saborskog do prosinca, kada su ubijeni.

U prihvatnom centru u Ozlju, PU Karlovačka je 11. kolovoza 1995. obavila informativni razgovor s Manom Vukasom iz Janje Gore. U službenoj zabilješci piše da je Vukas radio do 27. studenoga 1991. u Tvornici papira u Plaškom, koja od tog datuma više nije radila zbog napada *martićevaca* na Josipdol. Za oružani je napad izjavio da su ga izveli *martićevci* od kojih pozna Nikolu Medakovića, Miloša Vučeti-

²²² Ico MIKULIČIĆ, Dubravka VUKOVIĆ, „Četnici spalili Saborsko“, *Novi list*, br. 315, 17. 11. 1991., 3.

²²³ Ana HOLJEVAC TUKOVIĆ, *Novinari – svjedoci vremena (zapisi Trajka Grkovskog: Plitvice – Karlovac 1991. - 1996.)*, 104. (dalje: NSV)

²²⁴ ZLATAR, *Plaški kroz vekove: Izvor srpstva i pravoslavlja*, 660.

²²⁵ STRIŽIĆ, *Dokumenti*, 746.

ća iz Lapta i Đuru Ogrizovića zvanog Šnjaka iz Blata, koji su bili glavni organizatori SDS-a i oružane pobune. Vukas svjedoči da su: „nakon ulaska u selo, pljačke i ubojstva, osim Plaščana, činili i pojedinci iz Korenice i Knina. Od Zdravka Pejića čuo je da je ubijao i pljačkao po Saborskom, što isto vrijedi i za braću Korolija i Đuru Ogrizovića, a o tome se osobno hvalio Pejić u gostionici.“²²⁶

Odsjek za suzbijanje terorizma Odjela kriminalističke policije 1999. sastavio je službenu zabilješku u razgovoru s Predragom Milkovićem iz Janje Gore. Milković svjedoči da je zapovjednik njegove čete Bogdan Pešut otišao u Saborsko, vratio se preplašen i rekao da čitava stvar nema smisla jer je pobijeno više civila. Pešut je rekao da ih je pokušao spasiti, no rečeno mu je neka im se pridruži ako mu ih je žao.²²⁷ Dok su silazili u Saborsko, pregledavani su kuće i podrumi. Pucano je po kućama, a ponegdje je bačena i bomba u podrum ili kuću.²²⁸ Pojedini vojnici koji su u Saborsko ušli pješice, vratili su se traktorima jer su počele krađe.²²⁹

U Saborskom su do pada mjesta živjele tri obitelji srpske nacionalnosti, prezime-na Šolaja. Anka Šolaja, kći Nikole Šolaje (po nacionalnosti Srbin) i Marice Šolaje rođ. Hodak (po nacionalnosti Hrvatica), rođena 1. 1. 1971. u Saborskom, ispitana je u PS Ogulin. Zapisnik o uzimanju izjave sastavljen je u PS Ogulin 7. travnja 1992. Šolaja govori da je do dana pada mjesta živjela s roditeljima i bratom u Saborskom. Tog dana, oko 10 sati, naišao je avion i bombardirao kuću Mile Bićanića, a od detonacije je na njezinoj kući popucalo staklo. Ona i članovi njezine obitelji sklonili su se u podrum Steve Šolaje jer je on imao zidanu kuću s podrumom. Po njih je došao Sveto Ogrizović iz Ličke Jesenice, koji ih je odveo u Ličku Jesenicu, gdje su bili smješteni u školu. Prilikom odlaska iz Saborskog, vidjela je da oko sto vojnika pješice ide u pravcu Saborskog i da je selo u plamenu.²³⁰ Putem iz Saborskog Ogrizović im je prijetio da će biti ubijeni ako će se zadržavati i okretati u pravcu Saborskog kako ne bi vidjeli što je tamo učinjeno. Na putu do Ličke Jesenice Ogrizović se susreo i razgovarao s Nikolom Medakovićem u vojnoj uniformi, nakon čega im se Medaković obratio vičući da su oni „ustaše koje treba ubiti, jer su ustaše krivi što njegovi ljudi ginu u Saborskom“.²³¹ Nakon što su u školi prespavali noć, ujutro je do njih došao Medaković u trenirci, naoružan automatskom puškom. On se tada predstavio i rekao da je predsjednik općine Plaški i da ne postoji više Lička Jesenica, već je to sve Plaški. Prijetio im je da ih sve treba ubiti i tražio tko će od njih otići u

²²⁶ *Isto*, 752.

²²⁷ *Isto*, 756.

²²⁸ *Isto*, 757.

²²⁹ *Isto*, 758.

²³⁰ STRIŽIĆ 2007, 771.

²³¹ *Isto*, 775.

Ogulin i predati pismo. Šolaja govori da je tada u školu došao njezin bratić Petar Momčilović, te su od njih 13, iz škole pušteni ona, njezini roditelji, brat Željko i Desa Šolaja, dok je ostalima bratić rekao da im ne može pomoći. Njezin je bratić njih petero puštenih odvezao u svoju obiteljsku kuću te ih upozorio da ne govore da su imali namjeru otići u Ogulin ili Rijeku, jer će ih onda u Plaškom ubiti. Ostali su bili zatvoreni u školi još tri dana i, koliko je Šolaji poznato, odvezeni u Vojnovac, gdje su pušteni. Drugi su dan u školu u Ličkoj Jesenici dovedeni Dane i Kata Malkoč, koji su naknadno bili pušteni u Vojnovcu.

Šolaja svjedoči da je četvrtog dana s ocem i bratićem krenula traktorom u Saborsko da vide je li što ostalo od njihove imovine. Usput su sreli desetak vojnika koji su išli automobilima iz pravca Saborskog. Kad su došli na vrh odakle se vidi Saborsko, vidjela je strahovit prizor. Sve je bilo popaljeno i srušeno, a stoka je nekontrolirano šetala po poljima. Kada je ušla u kuću, uočila je „kompletan kaos“ učinjen od granate i primijetila da im nedostaju vrijedne stvari. Prema tome, pljačkaši nisu pljačkali samo napuštene kuće hrvatskih obitelji već i napuštenu kuću srpske obitelji. Šolaja je primijetila i ženu kako leži na tlu, a oko nje razbacane stvari. Kada je došla do nje, vidjela je da je mrtva te da se radi o Jeki Vuković. Ženu nisu dirali, već su je ostavili.²³² Nekoliko dana poslije, do njih je u Ličku Jesenicu došla jedna starija žena iz Saborskog. Zadržala se kod njih oko tri dana, kada je po nju došao Dušan Latas s obrazloženjem da je voze na razmjenju. Šolaja tvrdi da su narednih dana osobe u vojnim uniformama gonile blago iz Saborskog prema Plaškom. Također, kamioni i traktori u više su navrata iz Saborskog odvozili opljačkane stvari prema Plaškom.²³³ U napadu na Saborsko sudjelovale su sve sposobne mlade osobe koje su bile pripadnici tzv. *martićevaca* ili TO Plaški.

Nadalje, Šolaja svjedoči o osobama za koje zna da su sudjelovale u napadu na Saborsko, pljačkama i paleži. Opisuje nekoliko njih kao vrlo ekstremne i spremne za najmanju sitnicu ubiti čovjeka. Milan Pavlica i Milan Vezmar još su tijekom lipnja i srpnja dolazili u Ličku Jesenicu obučeni u „Martićevu uniformu“ i naoružani. Ondje su zaustavljali automobile, pod prijetnjom oružja vadili putnike iz autobusa, legitimirali ih i prijetili da će ih ubiti ako su došli špijunirati.²³⁴ *Martićevac* Milan Malbaša Čombi sudjelovao je u napadu na Saborsko i pljačkama poslije pada mjesta. Vukelić zvani Paja, u dobi od oko 60 godina, sa svoja tri sina sudjelovao je u napadu na Saborsko i poslije pljačkao i odvezio stvari.

²³² *Isto*, 772.

²³³ *Isto*, 773.

²³⁴ *Isto*, 774.

Nakon otprilike 20 dana po padu Saborskog, Šolaja je vidjela da u Saborsko odlazi vojni buldožer koji je išao iskopati rake, gdje će sakriti mrtva tijela Saborčana koja su ostala,²³⁵ kao i uginulu stoku, kako ne bi došlo do zaraze. O ubojstvima su međusobno pričali mještani Ličke Jesenice, pa je tako Šolaja od njih čula da su u šumi Poljane ubijeni Darko i Ivica Dumenčić i Jeka Vuković. Nikola i Kata Dumenčić ubijeni su pred kućom Duje Šolaje. Kada je došao u Ličku Jesenicu, Stevo Šolaja je rekao da je na njivama u Tuku poginula Ana Bićanić. Na Kuselju su buldožerima kopali rake i sahranjivali poginule Saborčane koje su ubili vojnici iz Korenice. Šolaja izjavljuje da joj je Željko Momčilović rekao da je u napadu na Saborsko sudjelovalo 200 četnika rodom iz Niša.²³⁶ Njezin brat Željko, student 4. godine političkih znanosti u Zagrebu, došao je kući u svibnju 1991. i od tada nije odlazio iz Saborskog. Krajem listopada mobilizirao ga je MUP RH u pričuvni sastav PI Saborsko, gdje je ostao oko 10 dana do napada na Saborsko, kada je s obitelji pobjegao iz kuće u spomenuti podrum, ostavivši u kući naoružanje i opremu, koje je padom Saborskog nestalo. U Ličkoj Jesenici mobilizirala ga je neprijateljska vojska te je zadužio vojnu uniformu, dok oružje nije dobio, jer nije povjerljiv. Nakon deset dana rekao je obitelji da više nije vojnik, nabavio propusnicu za Beograd i otputovao autobusom.²³⁷

Prema Zapisniku o uzimanju izjave, sastavljenom u ogulinskoj bolnici²³⁸ 7. travnja 1992., Marinko Mudrić, nastanjen u Josipdolu, svjedoči kako su on i Milan Dević prešli sa slobodnog na okupirani teritorij, gdje su se pridružili pobunjenicima.²³⁹ Dolaskom u Plavča Dragu vidio je pripadnike milicije SAO Krajine koji su bili obučeni u maskirne uniforme, a na glavi su imali beretke s kokardama. Mudrić napominje da je najgori od svih *martićevaca* Zdravko Pejić, bez zaposlenja, koji je prilikom napada na Saborsko „strijeljao osmero ljudi ispred Doma u Saborskom“. Sam se hvalio u gostionicama da je to izvršio zato što „mrzi sve ustaše“. O tome se hvalio i *martićevac* Željko Mudrić Buba. Marinko Mudrić kazuje da je na čitanju naredbe za napad na Saborsko bilo oko 1500 ljudi, postrojena 23 tenka, a u napadu su sudjelovali svi muškarci iz Plaškog u dobi od 16 do 60 godina.²⁴⁰

Mudrić svjedoči da je kamion Jure Matovine zapaljen, a svi traktori iz Saborskog su odvezeni i „nalaze se skoro kod svake kuće u Ličkoj Jesenici“. Mudrić govori o licitiranju oduzetih traktora. Prednost kod kupnje imao je onaj koji ga je ukrao. Blago je dovedeno u Plaški, od čega je dio od 50 krava i 17 ovaca odvezen na farmu

²³⁵ *Isto*, 775.

²³⁶ *Isto*, 776.

²³⁷ *Isto*, 777.

²³⁸ *Isto*, 762.

²³⁹ *Isto*, 778.

²⁴⁰ *Isto*, 779.

u Kunić, vlasništvo Miloša Jančića iz Josipdola. Drugi je dio spremljen u dvorište kod brijačkog salona, vlasništvo društvenog sektora, odakle se odvezio na klanje u tvornicu u Plaški. Svu ostalu stoku, npr. svinje, pljačkaši su odvezli kući. Isto je učinjeno s pokućstvom i tehničkom robom. Mrtvi su se zakapali zato što je trebao doći UN, a pričalo se u Plaškom da bi se u Saborskom trebao izgraditi aerodrom. Došle su nove ploče s nazivima mjesta ispisane ćirilicom, a ime sela Saborsko promijenjeno je u „Ravna Gora“. Ploče su dopremili prilikom odvoženja trupaca u Beograd, zajedno sa streljivom koje je dano zauzvrat.

Što se tiče pružanja liječničke pomoći, ona je organizirana tako da se hitni slučajevi avionom prebacuju iz Udbine u Petrovu goru i u Beograd, a lakši slučajevi se rješavaju u Plaškom. Nastava u školi organizirana je pomoću udžbenika na ćirilici dobivenih iz Beograda. Mudrić navodi da su u napadu na Saborsko sudjelovali direktor škole u Plaškom i nastavnici.²⁴¹ Na održavanju električnih vodova bivši su radnici Elektre iz Ogulina, tj. bivšeg odjeljenja u Plaškom, koji su također sudjelovali u napadu na Saborsko. Svi su bili zaduženi uniformama i naoružanjem. Oprema je bila dobivena od vojske. Prema Mudriću, Nedjeljko Trbojević je prilikom pada Saborskog bacao bombe po podrumima, palio stogove i spalio 20-ak kuća.²⁴²

Svoj iskaz dao je i načelnik saniteta TO Plaški dr. Savo Adamović, s prebivalištem u Plaškom. Prema službenoj zabilješci sačinjenoj 15. ožujka 1999. u prostorijama III. PP Ogulin, izjavio je da je posao načelnika saniteta obnašao sve do 15. veljače 1992., kada je tu funkciju preuzeo dr. Vrcelj, koji je prije radio u Općoj bolnici u Ogulinu. Glavni zadatak svih u sanitetu kod napada na Saborsko bio je da se treba pružiti medicinska pomoć samo nastradalim i ranjenim braniteljima „Srpske krajinje“. U noći kad je palo Saborsko, zapovjednik Bulat sazvao je sve komandante, među kojima se nalazio i Adamović, da mu podnesu izvješće. Adamović je izvijestio da je samo jedan vojnik, Ljupčo Korolija, ranjen, jer je nagazio na protupješačku minu zvanu „pašteta“. Bulat je čestitao svima na izvrsno obavljenom zadatku.²⁴³

Službena zabilješka sačinjena u prostorijama PU karlovačke 3. lipnja 2002. donosi značajan iskaz Predraga Kneževića iz Plaške Glave. Dok je pukovnik Bulat držao govor prije napada, ondje se okupio i dio mještana civila.²⁴⁴ U napadu je sudjelovao i Ratko Grković Baja iz Plaškog, čija je majka Hrvatica iz Saborskog. Imao je polubrata u Saborskom, kojega je htio naći i zaštititi. Grković je rekao Zdravku Pejiću i još nekima da mu ni slučajno ne diraju brata, a za sestru je napomenuo da

²⁴¹ *Isto*, 780.

²⁴² *Isto*, 781.

²⁴³ *Isto*, 742.

²⁴⁴ STRIŽIĆ, *Dokumenti*, 747.

nju prepušta njima. Međutim, nije našao ni jedno ni drugo jer su ljudi otišli na vrijeme. Kad su došli do kuća u predjelu Šolaje, znali su da u njima žive Srbi, i na njihov poziv, iz jednog podruma kuće u vlasništvu Srbina, izašlo je četvero ljudi, dva bračna para. Jedan par bili su Srbi, drugi Hrvati.²⁴⁵ Domaći Srbi, Šolaje, prepoznali su svog rođaka Dubravka Vukelića. Vrlo brzo nakon toga naišao je Ratko Grković Baja i galamio na Šolaje da „on dobro zna Saborsko, te da su oni kod sebe skrivali ove Hrvate“. Knežević svjedoči da je vidio kako je u taj tren naišao Zdravko Pejić, prišao ovom bračnom paru, Hrvatima, odmaknuo ih u stranu i na licu mjesta ih pokosio rafalom iz automatske puške. Bili su to Nikola i Kata Dumenčić, ekshumirani 1995. iz zajedničke grobnice Popov Šanac. Tijela ovih ljudi ostala su na dvorištu. Ubojstvo su vidjeli i Dragomir Dokmanović, Dubravko Vukelić, Ratko Grković Baja i Čkalja.

Knežević je čuo da su Zdravko Pejić i Mudrić Buba ubili 7-8 ljudi. Petar Bićanić davao je novac koji je imao kod sebe da ih ne ubiju, a Pejić i Mudrić su novac uzeli i ljude pobili. Knežević se te večeri vratio u Ličku Jesenicu na ukradenom traktoru koji je uzeo stanoviti Jančić, punom ukradene robe. Crkva u Saborskom gađana je iz tenkova te je bio oštećen toranj, ali nije bila zapaljena prilikom tog napada. Tek 10-15 dana kasnije minirao ju je Ljuban Koralija, pod zapovjedništvom Ogrizovića Šnjake. Prethodno su zvono odnijela braća Čombići. Prema Kneževićevu svjedočenju, glavno razaranje Saborskog nije se dogodilo istoga dana kad je zauzeto, jer za to jednostavno nije bilo vremena, s obzirom na to da je već bio mrak i većina vojske se povukla u Ličku Jesenicu. Pljačkanje, paljenje i rušenje počelo je sljedećih dana i trajalo je „mjesec, možda i više“. Knežević se sjeća da je u lokalnu u Plaškom Ogrizović Šnjaka pričao da su se dvije žene iz Saborskog, kad su ga vidjele, pred njim od straha bacile u bunar. Knežević pretpostavlja da ih je on osobno bacio. Prema Kneževiću, Željko Mišćević pričao je da je: „zaklao jednog čovjeka u Saborskom, nakon što su popili litru vina koju je čovjek imao. Mišćević je također ubio dvije žene u zaselku Skrada, a zapovjednik mu je u to vrijeme bio Škorić.“²⁴⁶

Slučaj Ratka Grkovića Baje, koji je u Saborskom imao polubrata i polusestru, specifičan je. *Glasnik – hrvatski politički tjednik* piše da je njegova pokojna majka rođena u Saborskom, a on je „spalio njenu rodnu kuću, kao i okolne kuće svoje bliže rodbine“.²⁴⁷ U napadu su sudjelovali i Dušan Kompar, čiji je otac Hrvat, i Miloš Momčilović, koji je imao stan u Saborskom, gdje je povremeno živio, a žena

²⁴⁵ *Isto*, 748.

²⁴⁶ *Isto*, 749.

²⁴⁷ Ivan ALERIĆ, „Četiri mjeseca opsade“, *Glasnik – hrvatski politički tjednik*, br. 83, 29. 11. 1991., 20.

mu je radila u ambulanti u Saborskom.²⁴⁸ Momčilović navodi da je htio vidjeti u kakvom stanju je njegov stan te da je vidio da u stanu nema ničega.²⁴⁹ Predrag Knežević svjedoči i da su u napadu na Saborsko, osim milicije SAO Krajine, TO i JNA, sudjelovali i „šešeljevci“ i druge skupine pridošle iz Srbije, no „80% ljudi je bilo iz Plašćanske doline, ali koga god sada pitate, svi će reći da nisu bili tamo“.²⁵⁰

Plan velikosrpske politike da zauzme Saborsko potvrđuje i svjedočenje zaštićenoga svjedoka, pripadnika srpskih postrojbi na suđenju Slobodanu Miloševiću u Haagu. On je spomenuo da su srpske snage, udružene sa snagama JNA, potkraj 1991. napale Saborsko kako bi zaokružile „srpsko područje“. U *Plašćanskom ratnom biltenu* navodi se da je nakon zauzimanja Saborskoga bilo pljačke imovine koja bi „stečena na takav način trebala i morala pripasti opštini Plaški i služiti svima“. U prosincu 1991. u *Biltenu* je navedeno da akcija čišćenja dijela terena i okoline Saborskog traje, zbog skupina „ustaša“ i hrvatskih civila koji se neće moći probiti jer su osuđeni ili na predaju ili na smrt: „Kiša i ružno vrijeme, te snijeg koji je opet zabijelio šumska područja tjeraju ih iz skloništa, na svjetlo dana.“ Tijekom napada i za vrijeme okupacije Saborsko je sravnjeno sa zemljom, uključujući i crkvu sv. Ivana Nepomuka, na koju je pucano iz tenka, a poslije je srušena miniranjem. Nadgrobni spomenici također su oskrvnuti. Preostali civili koji se nisu uspjeli izvući iz sela predali su se s uvjerenjem da će biti sigurni zbog prisutnosti JNA. No, dio civila muškaraca postrojen je ispred zida i ubijen. Ženama je rečeno da pobjegnu, ali dok su bježale, pucali su na njih i, prema iskazima svjedoka, ustrijelili barem jednu ženu. Grupa stanovnika odvedena je u školu u Ličkoj Jesenici, gdje je bila zatvorena tri dana.²⁵¹

Nakon rata na području Saborskog ekshumirani su posmrtni ostaci 30 Hrvata, i to 18 iz masovnih grobnica - „Popov Šanac“ (15 ubijenih) i „Borik“ (3 ubijena). Ukupno su od listopada 1995. do rujna 2001. iz pojedinačnih grobnica ekshumirani posmrtni ostaci 12 osoba. Jama ljevkastog oblika u Popovom Šancu kraj župnog dvora bila je promjera 3,10 m, a duboka 2,70 m. Na posmrtnu ostatku žrtava pri ekshumaciji 26. studenoga 1995. naišlo se na dubini od svega 0,60 m. Masovna grobnica na Boriku bila je promjera 2,40 m, a dubine 1,50 m. Do posmrtnih se ostataka 27. listopada 1995. došlo na plitkoj dubini od samo 0,40 m, a prodiranjem u dubinu humka, ekshumirani su posmrtni ostaci tri osobe.²⁵²

²⁴⁸ Presuda Županijskog suda u Rijeci, Odjel za ratne zločine, K-Rz-5/12-118, Rijeka, 23. 9. 2013., 13.

²⁴⁹ *Isto*, 14.

²⁵⁰ *Isto*, 7.

²⁵¹ NAZOR, *Saborsko i Plaški*, 32.

²⁵² Županijski sud u Karlovcu, Istražni centar. Broj: Kir-667/96-1. Zapisnik od 26. listopada 1995. godine.

U *Pllašćanskom ratnom biltenu* navodi se zauzimanje Slunja i dodaje da je položaj Pllašćanske doline time popravljen: „padom Saborskog, a posebno 18. studenoga, kada je oslobođen Slunj, otvara se put prema Kordunu“, uz napomenu da su „u zauzimanju Slunja učestvovali i neke naše jedinice, neki časno i pošteno, neki opet u otimačini i krađi imovine“. Neposredno nakon zauzimanja Saborskog i Slunja odlukom „vlade SAO Krajine“ „u svim opštinama formiraju se ratna predsjedništva“ kao jedini legitimni predstavnici vlasti u ratnim uvjetima. Na skupštini Komande mjesne zajednice održanoj 20. studenog 1991. formirano je Ratno predsjedništvo Pllašćkog. U studenom je formirana i 145. pllašćanska brigada, a *Bilten* je 21. prosinca izvijestio da je 19. prosinca 1991. u Kninu proglašena „Republika Srpska Krajina“. ²⁵³

Osobna sjećanja o padu Saborskog zabilježila je Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Tako Ivan Krizmanić iz Saborskog svjedoči da je neposredno nakon pada Saborskog u naselju tražio svoju majku, a njegovi teta i tetak kojima do danas nisu nađene kosti te još dvoje Saborčana bili su zarobljeni kod škole u Saborskom kada su gasili požar. Zarobio ih je lokalni trgovac Branko Šupica. Po Krizmaniću, nedaleko od škole okupatori su „pjevali i igrali kolo, te oštrili noževe za klanje, no oficir JNA im to nije dao“ i troje civila starijih od 70 godina natjerao da „bježe gore uz cestu, čime ih je spasio“. Okupatori su pljačkali i palili kuće, a Krizmanić je sa skupinom mještana išao u dvodnevni proboj kroz šumu. Svjedoči kako su „svi lutali, jer nisu znali put“. Kraj Glibodola su se probili kroz neprijateljsku zasjedu. Ostali mještani su se probijali drugim putovima kroz šumu. ²⁵⁴

Milka Grdić (rođena 1940.) iz Saborskog svjedoči kako su odnosi između Saborčana i stanovnika susjednih srpskih sela prije rata bili dobri i prijateljski. Svjedoči kako se četiri dana nakon pada Saborskog vraćala po hranu u svoju kuću, koja još nije bila zapaljena. Ona i ostali iz njezine skupine prognanika napustili su Saborsko i otišli u šumu unatraske po snijegu kako bi tragovima zavarali neprijateljsku vojsku. ²⁵⁵ Petar Grdić Kinkela govorio je kako su prva dva-tri dana nakon pada Saborskog spavali u šumi pod vedrim nebom, a poslije u pećini. Temperature su noćima bile niže od 0 °C. Neprijatelji su svakodnevno nadlijetali avionima i helikopterima.

²⁵³ HOLJEVAC TUKOVIĆ, 711.

²⁵⁴ Documenta – centar za suočavanje s prošlošću, Osobna sjećanja - Ivan Krizmanić, Saborsko, pristup ostvaren 10. 2. 2015., <http://www.documenta.hr/hr/osobna-sje%C4%87anja-ivan-krizmani%C4%87-saborsko.html>

²⁵⁵ Documenta - centar za suočavanje s prošlošću, Osobna sjećanja – Milka Grdić, Saborsko, pristup ostvaren 10. 2. 2015., <http://www.documenta.hr/hr/osobna-sje%C4%87anja-milka-grdi%C4%87-saborsko.html>

Bilo je teško ložiti vatru zbog odavanja položaja.²⁵⁶ Grdić, njegovi roditelji i dvojica branitelja nakon okupacije ostali su u šumi kraj sela. Imali su šator, improviziranu peć i svinjskog mesa jer su uspjeli uzeti jednu svinju koju su našli u selu. Grdić i Marko Krizmanić Pivac odlučuju se krajem studenog na proboj i stižu u Lipice. Odlaze u Zagreb u Zavičajni klub Saborčana. Formira se grupa od dvanaest Saborčana s namjerom proboja do spaljenog sela. U PS Ogulin javljaju se zapovjedniku JPN Josi Turkoviću, koji im daje oružje i streljivo. Iz Lipica 7. prosinca kreću u Saborsko po dubokom snijegu pješice kroz šumu.²⁵⁷ Živa na termometru spustila se na -20 °C. Bez zaustavljanja stižu u Saborsko za 12 sati. Kad su pristigli, zapaljena je jedina preostala kuća u predjelu Galovići. S uzvisine su gledali pljačkaše kako odlaze s plijenom. Zatim su otišli do šatora gdje su bili Grdićevi roditelji i branitelj Dane Špehar, koji je imao bolesne vene. Još su imali svinjskog mesa. Po noći svi skupa uspijevaju doći do Lipica.²⁵⁸

Svjedoci i dokumenti dokazuju da su snage TO opremljene od JNA i pod zapovjedništvom JNA izravno upletene u zločinačke akcije na području Saborskog.²⁵⁹ Zločine su počinili članovi udruženog zločinačkog pothvata. Martićeva policija i druge srpske snage odigrale su nedjeljivu ulogu u pokolju.²⁶⁰ U Saborskom je u Domovinskom ratu ukupno smrtno stradalo 52 ljudi. Još 9 branitelja poginulo je na području Ličke Jesenice (općina Saborsko), a imali su prebivalište izvan općine Saborsko. Među njima, četvorica su poginula u operaciji „Oluja”. Dvije žrtve ubijene su u Sertić Poljani koja se nalazi u župi Saborsko i općini Plitvička Jezera. Još trojica branitelja poginula su na položaju između Rakovice i Saborskog i privremeno su 4 godine pokopana u Saborskom, tako da ukupna brojka hrvatskih žrtava na prostoru općine i župe Saborsko iznosi 66. Ako tome pridodamo i osam žrtava u zaselku Vukovići, koji je naseljen iz Saborskog (također u susjednoj općini Plitvička Jezera), broj žrtava iznosi 74.

Na dan pada Saborskog 12. studenoga 1991. i poslije pada mjesta stradalo je 40 mještana. Od poginulih i ubijenih 26 branitelja Saborskog i pripadnika Narodne zaštite, 15 ih je smrtno stradalo na dan pada Saborskog. Poginuli branitelji bili su u dobi od 19 do 64 godine. Šestorica poginulih branitelja bila su u dobi od 19 do 23 godine.

²⁵⁶ Documenta - centar za suočavanje s prošlošću, Osobna sjećanja – Petar Grdić - Kinkela, Saborsko, pristup ostvaren 10. 2. 2015., <http://www.documenta.hr/hr/osobna-sje%C4%87anja-petar-grdi%C4%87-kinkela-saborsko.html>

²⁵⁷ OKUDR, 603.

²⁵⁸ *Isto*, 604.

²⁵⁹ CENCICH, 88.

²⁶⁰ *Isto*, 89.

Svi smrtno stradali saborčanski civili stradali su 1991., a njih 25 stradalo je nakon pada Saborskog. Među njima je 17 žena. Svi stradali civili bili su stariji od 50 godina, osim 32-godišnje Slavice Matovine, čije su kosti, kao i kosti još četvero mještana, pronađene u zapaljenoj kući.²⁶¹ Najstarije žrtve bili su 96-godišnji Polde (Leopold) Conjar, rođen 5. siječnja 1895.,²⁶² koji je ostao zatrpan u ruševinama svoje zapaljene kuće,²⁶³ te 96-godišnji Mate Matovina, rođen 15. travnja 1895.,²⁶⁴ ubijen u dvorištu svoje kuće.²⁶⁵ Od 26 civilnih žrtava stradalih 1991., 24 su bile starije od 60 godina, 17 starije od 70 godina, a osam žrtava bilo je starije od 80 godina. Dvojica branitelja i sedmero civila vode se nestalima.

Trojica od 26 poginulih branitelja nisu imala prebivalište u Saborskom. To su Nikola Sertić iz Sertić Poljane, Marko Šebalj iz Lipovače (Drežnik Grad)²⁶⁶ i Ante Kovačić s prebivalištem u Zagrebu,²⁶⁷ rodom iz Saborskog. Tako brojka poginulih i ubijenih mještana Saborskog iznosi 49 od ukupno 852 stanovnika 1991., što čini udio od 5,75% poginulih u ukupnom stanovništvu. Od 49 stradalih mještana, 29 ih je bilo starijih od 60 godina (59,18%). Svi poginuli su Hrvati, što znači da je u Saborskom ubijeno 6,13% od ukupnog broja od 800 Hrvata 1991. godine, dok su svi ostali otišli u progonstvo. To je jedan od najvećih postotaka poginulih po broju stanovnika u Domovinskom ratu te veći postotak poginulih u ukupnom stanovništvu naselja od, primjerice, golemih žrtava Vukovara i Škabrnje. Saborsko je u okruženju napadano dulje čak i od Vukovara i Škabrnje, a i postotak ubijenog stanovništva je veći.

Tako masovan zločin u malom selu odnio je cijele obitelji. U Saborskom su 1991. poginula čak tri para braće branitelja. Na dan 12. studenoga poginula su braća Darko i Ante Dumenčić te njihov bratić Ivica Dumenčić. Istog dana, poginuli su i branitelji braća Joso i Jure Štrk, a 2. studenoga braća Petar i Joso Matovina. Dvojica poginulih branitelja iz Cerovnika braća su Vlade i Ivan Luketić, koji je živio u Saborskom, gdje je i 12. studenoga ubijen. Tri sestre Matovina, Kate, Marija i Lucija, ubijene su / žive zapaljene 12. studenoga. Ubijeni su Luka Sertić i njegove sestre Ivka i Kata Sertić. Posmrtni ostaci sve troje do danas nisu pronađeni.

²⁶¹ KOSTOVIĆ, JUDAŠ, 132.

²⁶² IDG, 82.

²⁶³ KOSTOVIĆ, JUDAŠ, 131.

²⁶⁴ IDG, 100.

²⁶⁵ NSV, 159.

²⁶⁶ PEČIĆ, 90.

²⁶⁷ IDG, 113.

Daljnji tijek rata i svakodnevni život

Do druge polovine studenog, snagama JNA i TO-a u Lici i južnom Kordunu zapovijedano je s istaknutog zapovjednog mjesta Riječkog korpusa u Mukinjama na Plitvicama. Nakon toga nadležnost za područje južnog Korduna i Like bez Gračaca i Donjeg Lapca preuzela je OG 3 (Operativna grupa 3).²⁶⁸ Nakon okupacije Saborskog i Slunja načelnik Glavnog stožera HV-a 18. studenoga 1991. donosi zapovijed kojom nalaže: „Glavne snage OG Lika, 111. i 133. brigade odmah upotrijebiti za ofenzivna djelovanja na smjerovima Brinje – Lička Jesenica i Otočac – Lička Jesenica – Saborsko, sa zadatkom ovladavanja širim prostorom Lička Jesenica – Saborsko. Po zauzimanju ovoga prostora osigurati se iz smjera Plitvičkih jezera, a dijelom snaga djelovati prema selu Plaški.“ Istog dana upućuje zapovjedništvu OZ Rijeka zapovijed o dovođenju kompletne 111. brigade na prostor Otočca i napominje: „Naša zapovijed o ubrzanom mobilizaciji 111. brigade Rijeka i njezinu dovođenju u rajon Otočac do sada nije realizirana. Ovo je imalo negativne posljedice za uspješnu obranu Saborskog i Slunja, a možda i šireg prostora.“²⁶⁹ Ovim zapovijedima bitno se ojačala obrana cijelog područja, ali su došle prekasno i u novonastaloj vojnoj situaciji nisu se mogle u cijelosti realizirati. Dan nakon pada Saborskog, 13. studenoga, bataljon „Klek“ Ogulin, Zapovjedništvo obrane grada Ogulina, 4. i 5. pješačka bojna 110. brigade Zbora narodne garde preustrojavaju se u 143. brigadu HV Ogulin.²⁷⁰

Rat su, uz vojnike, vodili i mediji. U izvješćima srpskih medija o Domovinskom ratu najviše je stradala istina. Širenjem lažnih informacija, srpski mediji nastojali su što više ocrniti neprijateljsku stranu. To je sasvim jasno prikazano u beogradskim *Večernjim novostima*. Dok su JNA, pripadnici teritorijalne obrane i dobrovoljci označavani kao „osloboditelji“ i „branitelji“, hrvatske vojne jedinice etiketirane su kao „ustaše“, „ustaške horde“, „crnokošuljaši“ i „militanti“.²⁷¹ U članku *Večernjih novosti* iz 17. studenog 1991. (3. str.), koji potpisuje M. Bošnjak, pod naslovom „Krajišnici zauzeli Saborsko“, Hrvate se optužuje za barbarstvo.²⁷²

Glasnik – hrvatski politički tjednik iz 22. studenoga 1991. govori o „bešćutnosti današnje europske javnosti (koja, doduše poglavito iz egoističkih pobuda vlastitog užitka, nastoji spasiti dubrovačko kamenje od razaranja) glede sudbine pučanstva tamo nekog gorskog Slunja, Saborskog i Vukovara“. *Glasnik* navodi da „prognanici svjedoče o držanju europskih promatrača biblijske tragedije hrvatskog naroda, koji

²⁶⁸ RADELIĆ et al., 141.

²⁶⁹ PEITEL, 282.

²⁷⁰ IDG, 30.

²⁷¹ KOLSTØ, *Media Discourse and the Yugoslav Conflicts: Representations of Self and Other*, 74.

²⁷² *Isto*, 75.

su prigodom prvog susreta s ratnom zbiljom pobjegli s poprišta ratne drame“ i to tako da su „misiju Europljana koja je bila u Slunju i Saborskom, prljavi i zarasli četnici postrojili ispred kukuruza i htjeli postreljati, no slučajno ih je spasio jedan vojnik“, nakon čega su „pobjegli glavom bez obzira“.²⁷³

Zapisnik 16. sjednice Vlade „SAO Krajine“ u Kninu (predsjednik Vlade Milan Babić) 7. prosinca 1991. bilježi da je Vlada donijela odluku kojom se „prihvata Odluka Konferencije Mjesne zajednice Plaški da se konstituše opština Plaški“²⁷⁴ koju su činile mjesne zajednice Vojnovac, Latin, Plaški, Janja Gora i Blata – Lička Jesenica.²⁷⁵ Na okupiranom području Plaščanske doline škole ne rade.²⁷⁶ Iz Srbije, najviše zahvaljujući privrednicima podrijetlom iz Plaščanske doline, dolaze konvoji s pošiljkama pomoći tamošnjeg naroda i institucija plaščanskom kraju,²⁷⁷ koji od početka rujna 1991. nema struju, a nema ni telefonskih veza. U Plaškom se izražava zadovoljstvo padom Saborskog i Slunja, čime je otvoren put prema Korenici i Kordunu. Na sjednici općinske vlade donesena je odluka da se srpskom agresoru u Vukovar kao pomoć pošalju tri šlepera rezane građe.²⁷⁸ Autobusna linija Plaški – Beograd uvedena je u prosincu 1991. U ugostiteljskim objektima zabranjeno je točenje alkohola.²⁷⁹

U Beogradu je u veljači 1992. „odlukom Štaba odbrane Gorskog Kotara“ osnovano „predstavništvo Srba Gorskog Kotara“ te dobivena podrška i ostvarena suradnja s „organima SRJ i Srbije“.²⁸⁰ U dokumentu „Šta sa Srbima Gorskog Kotara“ iz 17. travnja 1994.²⁸¹ govori se o spremnosti Srba iz Gorskog kotara da postanu „najzapadnija granica Velike Srbije“, te organizaciji „Štaba obrane Gorskog Kotara“, odnosno „predstavništva Srba Gorskog Kotara“ u Beogradu, kao političkog tijela koje bi nastavilo borbu nakon što su Srbi u Gorskom kotaru primorani na dogovor s hrvatskim vlastima kojim su se obvezali sve oružje primljeno od JNA predati hrvatskoj policiji. Unatoč tomu, predali su samo 20% oružja²⁸² i rekli da je to sve što imaju. Poslije toga ostaju samo male grupe fanatičnih pojedinaca, nema straža, nema odreda i zatrpavaju se fortifikacijski objekti. Hrvati ulaze u Jasenak, naseljavaju ga

²⁷³ Ivan ALERIĆ, „Agonija pred očima bešćutne Europe“, *Glasnik – hrvatski politički tjednik*, 22. 11. 1991, 29.

²⁷⁴ *Knjiga 2.*, 295.

²⁷⁵ HOLJEVAC TUKOVIĆ, 710.

²⁷⁶ *Knjiga 1.*, 497.

²⁷⁷ *Isto*, 586.

²⁷⁸ *Isto*, 587.

²⁷⁹ *Isto*, 588.

²⁸⁰ NAZOR, *Naoružavanje Srba*, 32.

²⁸¹ BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj: 1990.-1995.*, 325. (dalje: BARIĆ)

²⁸² *Knjiga 11.*, 347.

svojim izbjeglicama i nema više jugoslavenske zastave.²⁸³ Dugotrajno pregovaranje lokalnih Srba s predstavnicima hrvatskih vlasti dovelo je do toga da su Srbi predali oružje koje su dobili od JNA. Bilo je manjih incidenata, ali oni su uvijek rješavani na miran način. Ocjena hrvatske javnosti bila je da je na tom području prevladala težnja za mirnim rješavanjem sukoba, pregovorima i suživotom Srba s Hrvatima. Srbi s tog područja nisu imali teritorijalnu vezu s pobunjenim područjima.²⁸⁴ Dogovor u Vrbovskom početkom srpnja 1992. označavao je konačno rješenje krize, jer su Srbi na tom području pristali predati oružje dobiveno od JNA. Srpsko stanovništvo uglavnom se nije iseljavalo iz Gorskog kotara i međusobnim pregovorima i jačanjem povjerenja uspjeli su se izbjeći sukobi. No, ako se podaci iz dokumenta „Štaba odbrane Gorskog kotara“ prihvate kao utemeljeni, može se pretpostaviti da bi srpsko stanovništvo tog prostora ipak iskoristilo dobiveno oružje da su srpski pobunjenici i JNA tijekom 1991. bili vojno uspješniji i da su prodrli do Gorskog kotara.²⁸⁵

Nakon potpisivanja Sarajevskog sporazuma o primirju 2. siječnja 1992. uslijedilo je prihvaćanje Vanceova plana, kojim je predviđen dolazak mirovnih snaga i pacifikacija Hrvatske. Predsjednik Srbije Slobodan Milošević službeno je prihvatio plan, no dio vodstva pobunjenih Srba u Hrvatskoj tome se usprotivio. Ipak, pod pritiskom iz Beograda, „vlada RSK“ pristala je na Vanceov plan, no zapis u *Pllašćanskom ratnom biltenu* pokazuje zašto mu se dio pobunjenih Srba u Hrvatskoj protivio: „U Europi se govori o dolasku mirovnih snaga u Hrvatsku, no dok je ijednog od nas, to nije niti će ikada biti Hrvatska.“ Sredinom siječnja 1992. *Bilten* šturo navodi: „Nema ratnih sukoba, radi se na sanaciji terena u Saborskom; ukapanju ljudi i životinja u očekivanju mirovne misije.“²⁸⁶

Nakon međunarodnog priznanja RH i dolaska mirovnih snaga UN-a, ogulinska 143. brigada HV-a privremeno se prevodi u pričuvu i demobilizira. Domobranska bojna Ogulin, osnovana 20. veljače 1992., preuzima održavanje crte bojišnice. U njezin sastav privremeno prelaze dio topničkih i izvidničkih postrojbi, samostalna satnija Saborsko i dio pripadnika 143. brigade. Domobranska bojna Ogulin u neprijateljskoj dubini na području Radošića i Kapele uspostavila je novu crtu bojišnice, čime je osigurala bolji taktički položaj obrane i na taj način smanjila ugrožavanje naselja uz crtu bojišnice (Josipdola, Carevog Polja, Modruša itd.) i povećala sigurnost prometa na glavnoj cesti koja preko Kapele povezuje sjever i jug Hrvatske. Ta postrojba će se, zajedno s 143. brigadom HV-a u jesen 1993. podignutom iz pričuv-

²⁸³ Isto, 348.

²⁸⁴ BARIĆ, 328.

²⁸⁵ Isto, 329.

²⁸⁶ HOLJEVAC TUKOVIĆ, 711.

ve,²⁸⁷ 1. rujna 1994. preustrojiti u 143. domobransku pukovniciju.²⁸⁸

Nakon dolaska snaga UN-a u Hrvatsku 1992. godine formirane su zaštićene zone UN-a (UNPA) na koje su bile razmještene Zaštitne snage UN-a (UNPROFOR), osnovane 21. veljače 1992. radi provođenja mirovnog plana u Hrvatskoj.²⁸⁹ UNPA područja (sektori Istok, Zapad, Jug i Sjever) formirana su za samoproglashene umjetne tvorevine „Srpsku autonomnu oblast“, kasnije „Republiku Srpsku Krajinu“.²⁹⁰ UN Sektor Sjever obuhvaćao je prostore 11 tadašnjih općina, uključujući okupirano područje općine Ogulin.²⁹¹ Dijelovi pojedinih općina izvan UNPA zona koji su ostali pod srpskom okupacijom bili su nazivani ružičastim zonama, uspostavljenim i na čitavom okupiranom dijelu općine Ogulin.²⁹²

Sav privredni, a dobrim dijelom i društveni život u Plaškom gotovo je zamro zbog nagle militarizacije cjelokupnog društva. Osnovna i srednja škola, nakon pet mjeseci, započele su s radom nakon potpisivanja primirja 20. siječnja 1992. u teškim uvjetima, uz nedostatak nastavnog kadra. Sredinom siječnja uspostavljena je i lokalna telefonska veza. Plaščani su, nakon devet mjeseci, dobili jednu izlaznu telefonsku liniju i vezu sa svijetom, što je stvaralo gužve u pošti.²⁹³

Plaščanski ratni bilten u travnju 1992. piše o prolasku pripadnika UN-a kroz razoreno Saborsko, te postavlja pitanje tko je dopustio njihov posjet tom mjestu. U lipnju i srpnju 1992. piše o neimaštini i oskudici te o promatračima Europske zajednice koji su inzistirali da se dopremi pomoć iz Zagreba, no odgovor „vlade RSK“ bio je da se nikakva pomoć iz Hrvatske neće prihvatiti. Tako se navodi da su „trgovine prazne, da nema niti novaca da se nešto kupi, nema vojničkih plata, penzija“. Sve teža situacija u Plaškom, neimaština, prodaja na bonove i krijumčarenje spominjala se i u sljedećim mjesecima: „problemi već poznati, nedokazane malverzacije pojedinaца, šverc, pucanje, alkohol i kod vojnika i kod starešina“. Zbog nedostatka stege u „Srpskoj Vojski Krajine“ u svibnju 1992. na području Plaškog došlo je do „velike tragedije od naših minskoeksplozivnih sredstava, u kojima smrtno stradavaju naša tri vojnika... nepažnja, neodgovornost“.

²⁸⁷ *Fotomonografija*, 15.

²⁸⁸ IDG, 31.

²⁸⁹ RADELIĆ et al., 230.

²⁹⁰ GRAOVAC, „Pokazatelji o civilnim žrtvama u bivšem, pod zaštitom Ujedinjenih naroda, Sektoru Sjever u Oluji i nakon nje“, 450.

²⁹¹ *Isto*, 451.

²⁹² OKUDR, 653.

²⁹³ *Isto*, 667.

U izvorima tijekom 1992. pisalo se o pokušajima oživljavanja gospodarstva u Plaškom. Vlada RSK donijela je odluku o osnivanju poduzeća Šuma Krajine s obzirom na to da se gospodarstvo RSK u znatnoj mjeri temeljilo na šumarskoj industriji, uz napomenu o širokom tržištu Srbije. Tako je u svom javnom nastupu direktor Šuma Krajine Petar Rodić izjavio: „Dosta je ovaj kraj davao Ogulinu u Hrvatskoj trupaca, a nama ostajala kora. Ne želimo da tako bude i dalje.“ Krajem 1992. u Kronologiji se navodi da je stigla nova cisterna nafte u zamjenu za 230 kubika drva.²⁹⁴ Osnovne potrepštine kupovale su se na bonove, a trgovine su bile prazne. Zbog teških uvjeta života stanovništvo je iseljavalo s područja Plaškog. Tako je u Kronologiji navedeno da se sve više ljudi seli u Beograd.²⁹⁵

O teškoj situaciji u Plaškom svjedoči i izvješće Doma zdravlja Plaški Glavnom štabu TO RSK o uvjetima rada i zdravstvenoj situaciji na području Plaškog, u kojem se žale na problem nedostupnosti sanitetskih vozila. Navodi se i da se prije rata Dom zdravlja Plaški koristio bolničkim kapacitetom bolnice u Ogulinu na 27 km udaljenosti, a po izbijanju rata „upućeni smo na transport ranjenika i bolesnih ljudi u Ratnu bolnicu na Petrovoj Gori koja je udaljena 72 km, Glina 120 km, a najčešće radi opremljenosti bolnice u Knin od koga smo udaljeni čak 200 km“. Prevoženje pacijenata obavlja se s dva sanitetska vozila.²⁹⁶

Izvješće komande 145. brigade TO komandi Zonskog štaba TO Lika o ocjeni morala pripadnika brigade 14. srpnja 1992. govori da su borci 145. brigade TO svojim aktivnim borbama pokazali su da su čvrsto opredijeljeni da se bore „za svoj narod, za RSK i za srpstvo i srpski ponos“²⁹⁷ te da su s velikim oduševljenjem primili vijest o probijanju „koridora kroz SR BiH i spajanje sa našom budućom domovinom SRJ“. Navodi se da je preko 90% boraca vrlo savjesno i uspješno izvršavalo svoje zadatke u obrani Plaščanske doline i RSK. Ističe se da su svi sposobni građani uključeni u brigadu, što je motiv više da se svladaju svi naponi i da se ustraje u borbi. Izvješće tvrdi da lokalni narod daje punu podršku borcima, oduševljava se njihovim akcijama, a na borce se vrlo pozitivno odražava kada nešto čuju o sebi i borcima susjednih brigada na valovima radija Korenica i radija Petrova Gora. Navode se i negativni utjecaji, a to su izbjegavanje odlaska na položaj pojedinaca sposobnih za borbu, krijumčarenje, krađe i nepravilna podjela pomoći Crvenog križa.²⁹⁸

²⁹⁴ HOLJEVAC TUKOVIĆ, 712.

²⁹⁵ Isto, 713.

²⁹⁶ RUPIC, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: dokumenti, Knjiga 5. Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (srpanj - prosinac 1992.)*, 138. (dalje: *Knjiga 5.*)

²⁹⁷ Isto, 73.

²⁹⁸ Isto, 74.

Ministar obrane RSK Stojan Španović uputio je 6. kolovoza 1992. pismeni protest zapovjedništvu UNPROFOR-a u sektoru Sjever zbog ponašanja pripadnika poljskog bataljuna UNPROFOR-a koji su, bez prethodnog dogovora s posebnom jedinicom milicije i organima civilne vlasti, postavili rampe na komunikaciji Plaški – Vojnić, na raskrsnici putova Medvedaki i komunikaciji Bijela draga – Plaški.²⁹⁹ U odgovoru zapovjednik Musa Bamaiyi 8. kolovoza piše Španoviću da se treba pridržavati plana Cyrusa Vancea iz 11. prosinca 1991. Bamaiyi ističe da odluke o raspoređivanju snaga UNPROFOR-a unutar zaštićene zone ne mogu biti podložne prethodnom odobrenju „specijalne milicije i civilnih vlasti“. Specijalna milicija ne bi trebala biti na liniji razdvajanja jer je dogovoreno povlačenje jedinica. Bamaiyi piše: „Vaša specijalna milicija nije ništa drugo nego pokušaj da se vojnici pretvore u miliciju, dajući im razne nazive. Možda vas zanima da saznate da mi poznajemo veliki broj ljudi koji su bili u uniformama JNA, pa u uniformama TO i sada u uniformama takozvane milicije“. Podsjeća da su prisutnost UNPROFOR-a u zaštićenoj zoni odobrile³⁰⁰ sve zainteresirane strane, a isto tako i potpunu slobodu kretanja i razmještaj snaga unutar zaštitne zone, prema planu Cyrusa Vancea. Bamaiyi tvrdi da uloga i postojanje „specijalne milicije“ izgleda nelegalno i neprihvatljivo u sjevernom sektoru jer ona tvrdi da radi ono što je mandat UNPROFOR-a – zaštita naroda u zaštićenoj zoni UN-a. Bamaiyi kazuje ministru da je 31. srpnja 1992. bio u Plaškom, gdje je preuzeo dva sakrivena TSS tenka i 6 oklopnih transportera koji su bili trajno dani njegovu „mezimčetu“ specijalnoj miliciji. To je vojna oprema i mora biti predana ako demilitarizacija treba imati neko značenje. Bamaiyi ističe da čin sakrivanja tenkova, tajno prebacivanje vojne opreme policijskoj organizaciji i sadržaj ministrova pisma nemaju oznaku traženja mira. Apelira na ministra da se zaštićena zona UN-a ne pretvara u „policijsku državu“ i moli ga da se trudi i da se pridržava „pravila igre koja se zove plan Cyrusa Vancea“. Zaključuje da će to „najviše odgovarati običnom čovjeku, koji se više nego dugo molio za mir na ovim prostorima“.³⁰¹

Tijekom 1992. u plašćanskoj Kronologiji spomenut je i neostvoreni plan o spajanju ličkih Srba sa Srbima u Gorskom kotaru. Tako se u srpnju 1992. navodi da hrvatske vlasti oduzimaju oružje Srbima u mjesnim zajednicama Drežnica, Jasenak, Gomirje i Vrbovsko, te se ogorčeno primjećuje da je riječ „o izrodima srpskog naroda koji su odlučili pristati na naredbu Tuđmanove države i takvim postupkom gurnuli srpski narod ovog djela Gorskog kotara u konclogor NDH“.³⁰²

²⁹⁹ *Isto*, 131.

³⁰⁰ *Isto*, 135.

³⁰¹ *Isto*, 136.

³⁰² HOLJEVAC TUKOVIĆ, 713.

Zapovjednici srpskih snaga nisu se ustručavali zastrašivanja i motiviranja svojih vojnika propagandom. Za vojnike HV-a upotrebljavali su naziv „ustaše“, a za Republiku Hrvatsku naziv „NDH“. Tako u Zapovijedi komande 145. brigade TO Plaški 3. pješačkom bataljunu za obranu komandant Đoko Jakšić 24. rujna 1992. piše da će „Ustaško-Muslimanska koalicija nezadovoljna sadašnjom situacijom i postignutim rezultatima u ovom građansko-genocidnom ratu nad Srbima u RS-Krajina i SR-BiH“ nastojati upotrijebiti velike sile agresije „na našim prostorima s ciljem da povrate ustašku vlast, te zajedno s muslimanskom braćom zaokruže NDH državu“. Tvrđi da se izmjenjuje i pojačava brojno stanje u „brigadama brinjsko-ogulinskoj i slunjsko-karlovačkoj“, te da su česte provokacije u „graničnim pojasevima NDH i RS-Krajina“. Navodi da obavještajni podaci govore da će „ustaška – ogulinska brigada, potpomognuta snagama iz Rijeke, te dijelom muslimanskih snaga“ krenuti „u dva pravca napada komunikacija Josipdol – Vojnovac – Plaški i M. Sabljaci – Kunić – Plaški, spajajući snage u Plaškom frontom po dolini“ te se istovremeno spojiti s „lijevo-krilom ustaško slunjskom brigadom koja napada pravcem Kamenica – Tržić – Primišlje – Slunj“.³⁰³ Zastrašivanje i motiviranje vojnika širenjem propagande u ovoj zapovijedi očituje se i u tvrdnji da je „za očekivati da će ustaše biti krajnje nemilosrdne, ne ustručavajući se od klanja, silovanja i palenja“.³⁰⁴

Čim su u Ogulin u drugoj polovini studenog 1992. pristigli materijali o novom teritorijalnom ustroju RH, Među stranačko vijeće sastalo se i zaključilo da treba probati izboriti novu županiju Modruško-senjsku sa središtem u Ogulinu, koji uvijek ispunjava prometno i gospodarski, iako je gospodarstvo bilo u posvemašnjem stanju propadanja. Diskutanti, neovisno o stranačkoj pripadnosti, složili su se da će, ako se ne uspiju izboriti za Modruško-senjsku, pokušati ući u Riječku županiju. Složili su se i da Saborsko nikako ne može biti u općini Plaški „jer koljači i ovce ne mogu zajedno“, već treba dobiti vlastitu općinu.³⁰⁵ Vlada je početkom prosinca 1992. dala na raspravu prijedlog Zakona o područjima županija, gradova i općina u RH. Ogulin je ušao u sastav Karlovačke županije.

Vlada RH je predložila da se općina Ogulin podijeli na četiri općine: Ogulin, Josipdol, Oštarije i Plaški. Ni jedna MZ općine Ogulin nije podržala Vladin prijedlog da prostor općine Ogulin uđe u sastav Karlovačke županije, već su htjele osnivanje Modruško-senjske županije, a rezervna varijanta bila je ulazak u Primorsko-goransku županiju. Na zborovima birača po mjesnim zajednicama i na sjednici SO Ogulin održanoj 2. prosinca 1992. iskristalizirao se stav da bi na teritoriju općine Ogulin

³⁰³ *Knjiga 5.*, 328.

³⁰⁴ *Isto*, 329.

³⁰⁵ Skraćeni zapisnik sa sjednice OO HDZ-a Ogulin, Ogulin, 24. 11. 1992.

trebalo ustrojiti grad Ogulin, općinu Josipdol, općinu Plaški i općinu Saborsko, koju bi sačinjavala naselja Saborsko, Lička Jesenica, Begovac Plaščanski i Blata sa središtem u Saborskom.³⁰⁶ Ovaj prijedlog SO Ogulin uvažili su Vlada i Sabor, koji je 29. prosinca izglasao Zakon o područjima županija, gradova i općina.³⁰⁷ Tounjci neće dugo izdržati u sastavu općine Josipdol, pa će se na referendumu 1997. odvojiti iz sastava Josipdolske općine i osnovati vlastitu.³⁰⁸ Procjena sigurnosne situacije u zoni odgovornosti 13. brigade Srpske vojske Krajine 31. siječnja 1993. govori da je „naročito sigurnosno nepokriven prostor ogranaka Kapele od Josipdola do Plitvičkih jezera“.³⁰⁹ Zbog većeg broja postrojbi u širem području Ogulina, 1. ožujka 1993. osniva se Zborno mjesto Ogulin,³¹⁰ teritorijalna vojna ustanova za logističku potporu svim postrojbama razmještenim u zoni odgovornosti. Zapovjednik 143. brigade HV-a ujedno je zapovjednik ove ustanove.³¹¹

Ogulin je bio jedan od rijetkih gradova u Hrvatskoj, uz crtu bojišnice, koji nije bio izložen granatiranju, no i to se promijenilo u srpnju 1993. Pri granatiranju Ogulina 14. srpnja 1993. ranjena su trojica civila, od čega dvojica teže.³¹²

Dana 7. prosinca 1993. dogovoreno je otvaranje tzv. prijelaza Vojnovac između Josipdola i Plaškog, ali samo za vozila UN-a.³¹³ Dokumenti srpske provenijencije upozoravaju na problem bivših *martićevaca* koji se bave krađom i krijumčarenjem oružja Muslimanima. Navodi se da je Zdravko Pejić „časniku UNPROFOR-a oteo luksuzno vozilo, a milicija nema hrabrosti da riješi slučaj“.³¹⁴

Izvješće Izvršnog savjeta općine Plaški Vladi RSK o stanju u općini iz 19. svibnja 1994. govori o gospodarskoj situaciji u općini Plaški, za koju navodi da zauzima površinu od 232 km², na kojoj živi 5200 stanovnika u 21 naselju. Formirano je javno poduzeće „Krajina šume“ – „Šumarija“ Plaški. Pored ranije zaposlenih, Šumarija je zaposlila dio kadrova koji su došli s područja Hrvatske. Gašenjem tvornice papira, nefunkcioniranjem željeznice i povratkom većeg broja ljudi iz Hrvatske, u Plaškom, udaljenom od svih većih centara, stvorena je situacija većeg broja nezaposlenih.³¹⁵

³⁰⁶ Zapisnik s 11. zajedničke sjednice sva tri vijeća SO Ogulin 2. 12. 1992.

³⁰⁷ *Kronologija*, 1992.

³⁰⁸ Zapisnik s 11. zajedničke sjednice sva tri vijeća SO Ogulin 2. 12. 1992.

³⁰⁹ RUPIĆ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: dokumenti, Knjiga 7. Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (siječanj - lipanj 1993.)*, 95.

³¹⁰ IDG, 31.

³¹¹ *Fotomonografija*, 16.

³¹² OKUDR, 842.

³¹³ NSV, 229.

³¹⁴ *Knjiga 11.*, 67.

³¹⁵ *Knjiga 12.*, 350.

Uz sve probleme, stanovništvo je mučila hiperinflacija. Početkom 1994. jedno pivo koštalo je 100 milijardi dinara, a za mirovinu se mogao kupiti toaletni papir, tako da je novac gotovo nestao iz optjecaja, pa se pribjegavalo robnoj razmjeni. Kad su beogradske vlasti denominirale dinar, onda je 1.000.000.000.000.000 vrijedilo 1 novi dinar, ali ni to nije dugo potrajalo, pa je jedino priznato platežno sredstvo bila njemačka marka.³¹⁶

Prognanici su od petka 1. srpnja do ponedjeljka 4. srpnja 1994.³¹⁷ blokirali vozila UNPROFOR-a, UNHCR-a i EZ-a na cesti Josipdol – Vojnovac, nedaleko od UNPROFOR-ove kontrolne točke. Na prosvjednom skupu okupilo se više stotina prognanika smještenih u Ogulinu i sportsko-rekreacijskom centru „Bjelolasica“, odakle su organizirano s autobusima i transparentima došli na mjesto prosvjeda. Prognanici su organizirali dežurstva i živi zid na cesti Josipdol – Vojnovac. *Vjesnik* prenosi njihovu osnovnu poruku: „Dosta nam je UNPROFOR-a kao zaštitnika pobunjenih Srba, ali nam je dosta i jalovih obećanja Vlade RH o našem konačnom povratku.“ Gradonačelnik Ogulina Ivan Kolić rekao je za *Vjesnik* kako je grad pomogao prognanicima u njihovim opravdanim zahtjevima i prosvjedu protiv neučinkovitosti i jalovosti UNPROFOR-a. Načelnik okupirane općine Saborsko Luka Hodak susreo se s visokim časnicima UNPROFOR-a, pri čemu je prenio zahtjev Saborčana Vladimiru Kirilovu, šefu 9. policijske stanice UNCIVPOL-a sa sjedištem u Plaškom. Tim se zahtjevom tražilo da se omogući posjet deseteročlane delegacije prognanih Saborčana svom spaljenom mjestu, kako bi ljudski i dostojanstveno pokopali ubijene mještane,³¹⁸ što će biti realizirano tek nakon oslobođenja Saborskog u vojno-redarstvenoj operaciji Oluja.

O stanju na području Plaškog piše „Informativni list 70. pešadijske brigade“. Prema mišljenju njegova autora, 1995. godinu obilježio je pad zapadne Slavonije, što je negativno utjecalo na moral boraca i stanovništva, jer se „i sada osjećaju posljedice“. Moral stanovništva bio je nizak i svi su bili spremni za odlazak, iako je „vlada RSK“ donijela odluku da se svi vojni obveznici vrate u „RSK“. Posebno oduševljenje i „dodatnu sigurnost“ stanovništvu dao je vojni mimohod na Vidovdan 28. lipnja 1995. i dolazak generala Vojske Jugoslavije Mile Mrkšića na čelo „Srpske vojske Krajine“. Reorganizacija vojske i dolazak dobrovoljaca u najtežim trenucima, prema autorovim riječima, omogućit će opstanak na ovim prostorima. Zadnji zapis autora Informativnoga lista bila je tvrdnja: „Smatram da je najveći uspeh što do sada ustaše nisu uspjele pokoriti Plaščansku dolinu, a tvrdim da u tome nikada neće ni uspjeti

³¹⁶ OKUDR, 915.

³¹⁷ NSV, 273.

³¹⁸ *Isto*, 269.

dok i jedan od nas ovdje postoji.“ Svega mjesec dana nakon te tvrdnje, vojno-re-darstvenom operacijom Oluja oslobođeno je okupirano područje Dalmacije, Like, Korduna i Banovine, a „Republika Srpska Krajina“ prestala je postojati.³¹⁹

Završetak rata

Pod kraj srpnja 1995. godine srpsko stanovništvo okupirane Plašćanske doline, pod dojmom oslobodilačkih operacija Hrvatske vojske u Bosni i Hercegovini, počelo je masovnije napuštati okupirano područje odlazeći u Srbiju. Kako bi spriječilo iseljavanje stanovništva, što je nepovoljno utjecalo i na obrambene planove, ratno predsjedništvo Plaškog sazvalo je žurnu sjednicu 30. srpnja, na kojoj je razmatrana pojava paničnog iseljavanja stanovništva. Zaključeno je, unatoč očitim činjenicama o masovnosti, da se ipak radi o sporadičnim slučajevima iseljavanja preplašenih pojedinaca koji bi svojim defetizmom i tako loše utjecali na ostale građane, pa je „u neku ruku i bolje što odlaze“. Ipak, zaključeno je da svim sredstvima treba suzbijati glasine o masovnom iseljavanju iz Plašćanske doline. Štab Civilne zaštite tzv. RSK 2. kolovoza izdao je naredbu za provođenje priprema za evakuaciju materijalnih dobara, arhiva, matičnih knjiga, materijala „poverljive naravi“, pokretnih kulturnih dobara, ali također i novčanih sredstava, vrijednosnih papira itd.

Uz plan evakuacije materijalnih i financijskih dobara na čitavom području tzv. RSK, postojali su i planovi o izmještanju stanovništva, doneseni već 1991. godine, koji su, uz manje izmjene, bili na snazi i neposredno pred VRO Oluju. Prvi plan o evakuaciji stanovništva donio je komandant Civilne zaštite okupirane općine Plaški Milan Šušnjar u prosincu 1991. i sadržavao je način i postupanje za vrijeme neposredne ratne opasnosti, s ciljem zaštite kategorije stanovništva koje nije uključeno u obranu ratom zahvaćenoga područja.³²⁰ Kad je 143. domobranska pukovnija krenula u oslobađanje Plašćanske doline, i civilno stanovništvo i vojska, nakon kraće borbe, krenuli su bezglavo u zbjeg, ne mareći za utvrđeni i uvježbavani plan izmještanja.

Načelnik „bezbednosti 15. ličkog korpusa“ potpukovnik Petar Borić dan prije početka VRO Oluje tvrdio je: „Sve jedinice su na svojim mestima spremne za odsudnu obranu. Organi komande 15. korpusa procenjuju da se korpus može uspješno suprotstaviti agresiji ustaša.“³²¹ Prema izvješćima komandanta 70. pješačke brigade pukovnika Milana Milivojevića, pripreme koje su se izvodile s pripadnicima jedinice i stanovništvom tekle su vrlo dobro. Petnaestak dana prije početka operacije Oluja, svi za borbu sposobni muškarci i žene u Plašćanskoj dolini znali su svoje borbene

³¹⁹ HOLJEVAC TUKOVIĆ, 715.

³²⁰ *Isto*, 1004.

³²¹ *Isto*, 1005.

zadaće. S jednim brojem mladih žena i djevojaka obavljeno je gađanje iz pješačkoga naoružanja i provedena obuka za rukovanje i uporabu bombi. Izrađeni su i planovi izmještanja stanovnika sela s prostora u blizini prednjeg kraja obrane. Zdravstvena zaštita bila je detaljno organizirana. Tri dana pred VRO Oluju brigadi je pridodana BG-3 (52 borca, 2 tenka, 2 oklopna transporter i samohodni protuavionski top) iz sastava Korpusa specijalnih jedinica. Položaji za obranu uređeni su na procijenjenim smjerovima djelovanja HV-a. Stanje u jedinicama 15. korpusa nije bilo idilično kako su ga opisivali komandanti brigada i potpukovnik Borić, jer su civili nezaustavljivo i dalje napuštali okupirana područja, a vojnici bježali s položaja.³²²

U operaciji Oluja ogulinska 143. domobranska pukovnija glavna je snaga na glavnom pravcu napada Zbornog područja Karlovac sa zadaćom da u roku od dva dana oslobodi i u ustavno-pravni poredak vrati okupiranu Plašćansku dolinu.³²³ Na pravcu od Ogulina prema Plaškom angažirane su snage 14. (Slunj) i 143. domobranske pukovnije te zagrebačke 99. brigade HV-a.³²⁴ Zapovjedno mjesto bilo je u Karlovcu, a Istaknuto zapovjedno mjesto u Ogulinu, na čelu s generalom Marijanom Marekovićem.³²⁵ Zapovjednik Zbornog područja Karlovac bio je general-bojnik Miljenko Crnjac. Protivničke snage činio je Kordunaški korpus (sjedište na Petrovoj gori, zapovjednik pukovnik Veljko Bosanac, kojeg je navečer 5. kolovoza zamijenio pukovnik Čedomir Bulat) i 70. pješačka brigada Ličkog korpusa SVK koja je imala zadaću da spriječi prodor HV-a na pravcu Ogulin – Plaški – Plitvička Jezera.³²⁶ Napad 99. brigade HV-a i pridodane Samostalne satnije Saborsko iz 143. domobranske pukovnije počeo je 4. kolovoza u 5 sati prema prometnici Plaški – Plavča Draga i prema Plaškom.³²⁷ 99. brigada nepripremljena je poslana na bojišnicu. Nakon neznatnog napredovanja, 99. brigada zaustavljena je u napadu i u rasulu se vratila na početni položaj. Satnija Saborsko zauzela je vrh Trntor, nakon čega se zaustavila.³²⁸ Na pravcu od Josipdola prema Plaškom 143. domobranska pukovnija naišla je na minska polja i jak srpski otpor.³²⁹ Drugog dana, 5. kolovoza, zauzela je brdo Hum, a tijekom noći ovladala područjem Plašćanske doline i oslobodila Plaški.³³⁰

³²² *Isto*, 1006.

³²³ *Fotomonografija*, 16.

³²⁴ MARIJAN, *Oluja*, 90. (dalje: MARIJAN)

³²⁵ *Isto*, 96.

³²⁶ *Isto*, 91.

³²⁷ *Isto*, 92.

³²⁸ RAGUŽ, GODIĆ, 384.

³²⁹ MARIJAN, 92.

³³⁰ *Isto*, 94.

Napad postrojbi 143. domobranske pukovnije pod zapovjedništvom bojnika Mate Pađena³³¹ i 1. gardijske motorizirane brigade pod zapovjedništvom generala Joze Miličevića, 5. kolovoza ugrozili su bokove 70. pješačke brigade na smjerovima Glibodol – Konjsko brdo i Vojnovac – Latin. Hrvatsko pješaštvo i tenkisti već su oko 10,00 sati ovladali Dabrom i Konjskom glavom, a 1. četa 3. bataljuna 70. pješačke brigade bezglavo se povlačila. Oko 15 sati hrvatske snage ovladale su objektima Visoki vrh, odakle su navodili topništvo koje je djelovalo po Ličkoj Jesenici i Blatima. Hrvatski diverzanti presjekli su komunikaciju Dabar – Jesenica i odsjekli dio snaga plaščanske brigade. Nešto prije ponoći 4. kolovoza, kad je „Vrhovni savjet odbrane RSK“ već izdao naredbu o izvlačenju civilnog stanovništva iz okupiranih općina Knin, Benkovac, Obrovac, Drniš i Gračac, Milivojević je ocijenio da je stanovništvo u Ličkoj Jesenici i Blatima ugroženo, pa je odlučio da se ono izvuče u Plaški, a predsjednik okupirane Plaščanske doline Milan Radmilović obećava da će ga prihvatiti. Tek što se pokrenulo stanovništvo iz ovih sela, Milivojević je dobio brzopjav komandanta 15. korpusa pukovnika Steve Ševe s naredbom o izvlačenju cjelokupnog stanovništva smjerom Korenica – Srb – Donji Lapac, što je u novonastaloj situaciji bilo teško izvedivo, jer je HV paljbom kontrolirao ovo područje. Stoga je pukovnik Milivojević uputio prijedlog Komandi 15. korpusa da stanovništvo Plaščanske doline izvuče smjerom Slunj – Topusko, što je prihvaćeno, pa je komandant brigade angažirao sve civilne strukture i organizirao izvlačenje stanovništva navedenim smjerom.³³²

U izbjeglištvo su među prvima krenuli stanovnici Ličke Jesenice, koji su iz sela krenuli 4. kolovoza, a nakon njih odlaze stanovnici Plaščanske doline.³³³ U međuvremenu, 50. pješačka brigada već se bila izvukla na crtu Plitvice – Poljanak. Kako izvješćuje pukovnik Milivojević, nakon što je izdao naređenje o povlačenju, nastao je pravi stampedo i brigade više nije bilo, jer su borci krenuli kućama po obitelji koje su se već pokrenule uzimajući najnužnije stvari. Milivojević navodi da je u borbama poginulo deset vojnika, dok se petnaestorica vode kao nestali. S dostignutih položaja pripadnici 143. domobranske pukovnije vidjeli su masu ljudi u pokretu i za kratko zaustavili napredovanje, ne želeći prouzročiti nepotrebne žrtve. U Slunju su se oko 4 sata ujutro 5. kolovoza pojavile prve izbjegličke kolone civila i vojnika iz Plaškog, a u 7 sati pristigla je i glavnina. Pukovnik Letić s četom vojnika i tenkovima na Koranskom mostu pokušao je zaustaviti povlačenje pripadnika 70. Plaščanske brigade i uključiti ih u obranu, čemu se žestoko usprotivio zapovjednik

³³¹ IDG, 42.

³³² OKUDR, 1007.

³³³ Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, *Vojna operacija Oluja i poslije: izvještaj*, 203.

pukovnik Milivojević i predsjednik okupirane Plašćanske doline. Pridružili su im se i vojnici, spremni prokrciti put oružjem, a masa je nastavila dug i težak put prema krajnjem odredištu – Srbiji.³³⁴ Veljko Grković iz Plaškog dao je svoje svjedočanstvo povlačenja civila iz Plaškog u Srbiju. Neki čovjek mu je rekao da će biti granatiranja i da bi bilo poželjno otići 5-6 kilometara izvan Plaškog. Tako je s prijateljima otišao s njihovim traktorom 5 km izvan Plaškog, a odande se išlo dalje do Slunja, pa u Bosnu. Po danu se stajalo, a po noći se išlo, i tako desetak dana dok nisu došli u Srbiju, gdje su smješteni u kolektivne centre.³³⁵ Srpkinja Marija Grković, koja je ostala u Plaškom, ondje 7. kolovoza 1995. svjedoči novinarima *Vjesnika*: „Došli su s popisima još u petak (4. kolovoza). Tko nije imao benzina i automobil, traktor, u autobus – pod moraš. Mi smo se skrivali...“³³⁶

Nakon oslobađanja Plašćanske doline i vojnog poligona Slunj 5. kolovoza 143. domobranska pukovnija dobila je dodatni zadatak da tijekom noći pregrupira snage i ujutro nastavi napadno djelovanje s ciljem oslobađanja grada Slunja.³³⁷ Pješačka bojna 1. mehanizirane gardijske brigade „Tigrovi“ trebala je preko Jezerana, Glibodola, Ličke Jesenice i Saborskog stići na hrvatsku granicu i spojiti se s Petim korpusom Armije BIH, što je i učinjeno.³³⁸ U subotu 5. kolovoza oslobođena su sva okupirana naselja općine Ogulin, uključujući Plaški, Ličku Jesenicu i Saborsko, a istog dana oslobođeni su i Knin, Gračac, Drniš, Obrovac, Benkovac, Škabrnja, Vaganac, Rakovica, Drežnik Grad i druga naselja.³³⁹ Snage 138. domobranske pukovnije (Delnice) izbile su na željezničku postaju Lička Jesenica, a Prva gardijska brigada HV-a ušla je u Ličku Jesenicu i Saborsko. Na pravac Glibodol – Lička Jesenica – Saborsko uvedena je rovinjska 2. bojna 119. brigade HV-a.³⁴⁰

Znakovito je da su Saborsko i Lička Jesenica oslobođeni 5. kolovoza 1995., na isti datum kada je četiri godine ranije Saborsko doživjelo prvi minobacački napad iz Ličke Jesenice. U oslobođenju područja Plaškog i Saborskog sudjelovala je i specijalna policija. Četvorica Tigrova poginula su u operaciji Oluja 4. i 5. kolovoza, prilikom oslobađanja Ličke Jesenice: Ivica Kovačić (25) iz Velike Gorice³⁴¹, Mijo

³³⁴ OKUDR, 1008.

³³⁵ Documenta - centar za suočavanje s prošlošću, Osobna sjećanja – Veljko Grković, pristup ostvaren 10. 2. 2015., <http://www.documenta.hr/hr/osobna-sje%C4%87anja-veljko-grkovi%C4%87-pla%C5%A1ki.html>

³³⁶ NSV, 379.

³³⁷ *Fotomonografija*, 16.

³³⁸ *Za Hrvatsku kao Tigar*, dokumentarni film, HRT 1995., redatelj Ninoslav Lovčević, pristup ostvaren 10. 3. 2015., <https://www.youtube.com/watch?v=5Kx1I8Z05MQ>

³³⁹ NAZOR 2011, 260.

³⁴⁰ MARIJAN, 84.

³⁴¹ IDG, 121.

Zijan (23) iz Rijeke te vjenčani kumovi Zvonko Štork (25) iz Luga Subotičkog i Darko Zrakić (26) iz Virovitice.³⁴²

Oslobađanje Plaškog i Saborskog bio je uspješan prodor na jedan od glavnih pravaca proboja prema državnoj granici – južnom padinom Kapele. Ekipa HRT-a ušla je u Saborsko i Ličku Jesenicu nakon što su ih oslobodili pripadnici 1. gardijske brigade „Tigrovi“. Novinarka HRT-a Ana Mudrić i snimatelji Boris Zegnal i Davor Lovrić svojom reportažom svjedoče kako su u Saborskom zatekli „pustoš, ruševine i do temelja srušenu crkvu“, dok je u Ličkoj Jesenici „pravoslavna crkva potpuno netaknuta, kao i kuće Srba koji su napustili naselje“. Pripadnici 1. gardijske brigade bez zaustavljanja uspjeli su brzim naletom razbiti snage pobunjenih Srba, koji su u početku pružali žestok otpor, ali kako nisu imali izgleda, napustili su ovaj dio Like u rasulu i pobjegli.³⁴³ Jedine dvije kuće u Saborskom koje nisu potpuno uništene, bile su dvije srpske kuće obitelji Šolaja, koje su i same pretrpjele teška oštećenja.³⁴⁴

O oslobođenju Ličke Jesenice iz pravca Glibodola piše Sanja Šale, umirovljena pripadnica 1. gardijske brigade „Tigrovi“: „Sa prvim zrakama svjetlosti započelo je turističko razgledavanje Ličke Jasenice. (...) Miris kože, baruta, stoka koja muče od žeđi, nešto je što će me pratiti cijeli život. Dolazimo i do prvih ratnih zarobljenika u uniformi, pa do nepokretnih seljana, starica koje su ostavljene na milost i nemilost od strane svoje obitelji. Tužne životne priče. Obilazim svakog od njih, popisujem imena. Dečki im daju hrane i vode, ljudi smo, nismo divljaci. Oni su prestrašeni. Mogu misliti kako se osjećaju. Objašnjavam jednoj starici koja plače ko kišna godina i moli me za milost da joj garantiram svojim životom da joj se ništa neće desiti... I da će biti predana Civilnoj zaštiti iz Ogulina, te da će biti smještena u starački dom u Ogulinu, jer je nepokretna (kasnije sam je čak i posjetila jednom u Ogulinu). Ulažim u kuću tko zna čiju. Tu je prije sat vremena poginuo još jedan Tigar (ne mogu se sjetiti imena). Kuća je puna mina iznenađenja. (...) Prolazimo pored mrtvih neprijateljskih vojnika. (...) Niti ne razmišljamo da se još uvijek nalazimo u centru sela u kojem je do prije par sati bilo jako tenkovsko uporište (dvije brigade) neprijatelja. Sve oko nas je šuma, gusta šuma. I polja kukuruza. (...) Domaći su se razbjegli po šumi. Naoružani su do zuba. (...) Kroz par sati, cijelo selo smo ispregledali. Zaplijenjenog oružja ko u priči. Stvarno su bili naoružani do zuba. Sanduci s municijom u nepreglednim količinama. Ne postoji oružje koje nismo našli. Sve, sve, sve, apsolutno sve su imali! U podrumu ‘mojeg prisilnog domaćina’ pronalazim Bazu

³⁴² *Isto*, 123.

³⁴³ „Oslobođeno Saborsko [HRT]“, pristup ostvaren 2. 12. 2014., <https://www.youtube.com/watch?v=i88DAh5TcM>

³⁴⁴ Presuda Raspravnog vijeća MKSJ-a Milanu Martiću, Haag, 12. 6. 2007., 79.

M.A.S.H., kompletna pokretna ratna bolnica, operaciona sala. (...) Kuće su pune hrane, šunki, sira... Grah je na stolu u velikom loncu! (...) Gledam u njega i krajem oka vidim 'nogicu'. Crni se nogica, no nekako mi je čudna, zagasita. Nagnem lice bliže loncu i ne vjerujem svojim očima! Pa ja gledam u metal! Vadim šipku iz moje puške i krajnjim oprezom pomičem pažljivo metal. Gledam i ne vjerujem... Pa ovo je drška od pištolja! TT! Odmah sam ga prepoznala. TT viri iz lonca punog graha. Marković me uopće nije skužio što sam rekla, a već je u ruci držao Škorpion – trofej i po! Obično ga nose 'Face'! Ma di si to izvuka!? Našao u fotelji!... Kojoj fotelji!? Na kojoj si sjedila – smijao se poput malog djeteta! A vidi ovoooooo!?... i izvučem Pištolj TT, nasaden na šipku moje puške te ga krajnjim oprezom spustim na pod, pretpostavljajući da je možda metak u cijevi i da bih se mogla slučajno ozlijediti. Grah i mast cijedili su se s njega. Svašta! Koja je to brzina bježanja bila, kada su ga uvalili u lonac graha. (...) Ulazim u garažu. Prepuna je svakakvog alata, ali i 'specijalnih stvari'. Zadivljeno posmatram veliki sanduk prepun štekera, šuko utičnica, pipa za vodu, pa se mislim 'ovaj mora da je bio vodoinstalater'! U samom uglu velike garaže prostirao se je dugi radni stol, a na njemu svakakve stege, glodalice, cijevi... čija unutrašnjost me je trgla iz primisli kako je riječ o 'vodoinstalateru'. Otvaram ormar sa desne strane, opet krajnjim oprezom (da ne bude žica!), a ono kundak na kundaku. Same puške, patroni, municija, pribor za čišćenje, rezervne cijevi pištolja, hrpa okvira i prekrasan snajper sa optikom. No tu je i pribor za 'upucavanje', štimanje nišana! Ovo je profesionalac.“

Sanja Šale piše i o ulasku njezinih „Tigrova“ u Saborsko: „Dolaskom u selo vidimo na početku samo jednu kuću sa desne strane, onako relativno očuvanu, a onda sablasni prizor ravan apokaliptičnim filmovima. Nema nikakve table sa nazivom mjesta. Odavno je skinuta. Prema karti znam da je preda mnom Saborsko. Naši vojnici su poslagani uz rubove ceste. U daljini se nazire pročelje jedne velike bivše zgrade, centralne u selu (to je zgrada Općine), ali je sva izbušena. Ostao je samo zid pročelja i ništa više. Sve uokolo ne postoji. (...) Trava je visoka metar i po, uf... Nije dobro. Joy ako budem morala negdje skočit i zaleć... Sigurno ima mina (...) Preuzimam prema zapovijedi bdijenje nad ostatkom ove skupine. Tenk rula po cesti. Pješaštvo je sa obje strane, pješačim i ja. Polako, korak po korak, pa kroz cijelo selo. Metak je u cijevi. Puška čvrsto stisnuta. Zanimljivo... U Saborskom još uvijek ne vidim niti jednu kuću. Pa di su ode kuće... Sama travurina i šuma!? Kad ćemo već ući u centar sela, pitam kolegu. 'Pa ušli smo' – veli on meni. Kako smo ušli!? Pješke... progovara i smije se. Ček! Ono je centar sela? Da. A di su kuće??? Okrećem se. I šokirano skužim. Piramidalne hrpice zagasite boje. Samljevenu ciglu, koju je prekrila visoka trava. Ne treba mi objašnjenje. Sve je jasno! Bože kolika je to mržnja

u čovjeku, da te prvo zarobi, prebije i ubije, pa te opljačka, sustavno. Skida sve što se skinuti da, pa te potom minira i na kraju pregazi teškim strojevima, bagerima, tenkovima. Bože... Pa uništili su cijelu jednu generaciju ljudi! Zato je moj 'domaćin-puškar' imao punu kuću štekera, utičnica, pipa za vodu, kada i tuš kada, štokova i vrata... Sve je to bilo poslagano u garaži i potkrovlju kuće. (...) Jedan izviđač mi kaže: 'dole u centru sve je minirano, našli smo na minske polje i čini nam se jamu. Obilježili smo je krpama. Čekali smo inženjere da dođu. Tko zna što je unutra. Pazi se kad se vraćaš da ne nagaziš.' Kasnije ću saznati od kuharice iz moje vojarne, koja je iz Saborskog, da oni za tu jamu znaju, odnosno preživjeli, još kada su seljani zarobljeni 1991. godine. Tu su ubijeni njeni roditelji, rođaci i brojni seljani. (...) Iskricali smo nekoliko sanduka municije i preko 50 pušaka, sanduk granata, cijelu onu pokretnu kiruršku salu. Sve je to bilo natrpano u vozilu. Imala sam vremena da otrčim u sobu, obučem čistu uniformu i već sam bila natrag sa ogromnim sendvičem u ruci. Napravila mi ga je kuharica iz vojarne, Saborčanka čiji su roditelji ležali u dubokoj jami u centru sela i čekali da ih netko pronade, još od 1991. godine. Pričajući kasnije sa njom, nakon gotovo godinu dana od identifikacije, rekla mi je da ih je odmah prepoznala. Oca po specifičnom satu kojeg srećom nitko nije ukrao, a majku po naušnicama. DNK analiza učinila je ostatak. Sada mirno spavaju na seoskom groblju."³⁴⁵

Trećeg dana operacije Oluja, 6. kolovoza, 99. brigada izvela je čišćenje Plašćanske doline i izbila na zadanu crtu u području Vrela Mrežnice, gdje je izvršila blokadu Poligona Slunj.³⁴⁶ Plaški i Saborsko su 7. kolovoza posjetili novinari *Vjesnika*, koji piše: „Gledamo u Plaškom cijele kuće. Pravoslavna crkva u središtu stoji netaknuta. Čuvamo je, kažu nam Varaždinci.“³⁴⁷ Pošta i telefonska centrala u Plaškom zatečeni su u neurednom i devastiranom stanju. Odmah nakon oslobođenja uspostavljene su telefonske veze i postavljena telefonska govornica. Prijenosni spojni put od Ličke Jesenice do Saborskog u cijelosti je uništen. Jedini trag na mjestu gdje je nekad bila pošta u Saborskom bio je jedan poštanski kovčežić u hrpi opeke.³⁴⁸ Petnaest žrtava Saborskog ubijenih na dan okupacije i bačenih u zajedničku jamu na lokaciji Popov Šanac u blizini župne crkve, ekshumirano je 26. listopada 1995.³⁴⁹ i pokopano 15. studenog 1995. na mjesnom groblju u Saborskom.³⁵⁰

³⁴⁵ „Prašinarske priče“, 5.8.2013., pristup ostvaren 2.12.2014., <http://nakovana.com/2013/08/prasinarske-price-tigra-iz-kucista/>

³⁴⁶ MARIJAN, 95.

³⁴⁷ NSV, 378.

³⁴⁸ CIŠPER, 213.

³⁴⁹ Presuda Županijskog suda u Rijeci, Odjel za ratne zločine, K-Rz-5/12-118, Rijeka, 23. 9. 2013., 3.

³⁵⁰ Ana TOMLJENović, „Lički Hrvati civilne žrtve u obrambeno-osloboditeljskom ratu 1991.-

Za vrijeme rata, poginulo je 125 branitelja, pripadnika Hrvatske vojske i policije s područja bivše općine Ogulin, a 710 ih je ranjeno, mnogi od njih s trajnim posljedicama na zdravlje.³⁵¹ Među poginulim braniteljima 26 ih je iz Saborskog. Tako je Saborsko, u kojem je prema popisu 1991. godine živjelo 2,93% stanovništva općine Ogulin, imalo 20,8% poginulih branitelja istog prostora.

Podaci o smrti dostupni su za 79 pripadnika srpskih postrojbi s okupiranog područja općine Ogulin.³⁵² U Plaškom su nakon operacije Oluja hrvatski policajci zatekli oko 150 civila.³⁵³ Hrvatski helsinški odbor u svom izvještaju „Vojna operacija Oluja i poslije“ navodi pet srpskih civila poginulih i nestalih za vrijeme i nakon operacije Oluja na prostoru bivše općine Ogulin. Sudsko vijeće haškog tribunala ustvrdilo je da izvješće HHO-a donosi tvrdnje čiji izvori nisu navedeni, kao i dvostruke opise istih događaja. Iz tih razloga sudsko vijeće je odlučilo da se neće oslanjati na to izvješće za informacije koje su u njemu iznesene ako nisu potkrijepljene nekim drugim dokaznim materijalom.³⁵⁴

Posljedice rata

Minska polja koja su zaostala nakon Domovinskog rata direktno ugrožavaju sigurno korištenje prostora i onemogućavaju normalizaciju života nakon završetka rata. Nakon rata, od nagaznih mina, „agresije koja još traje“, na području općina Plaški i Saborsko poginuli su Marijan Grdić (1. rujna 1970. – 1. rujna 1995.),³⁵⁵ Slavko Kovačić (rođen 1960.), Joso Kovačić (rođen 1913.), Branko Sabljak (rođen 1968.), Miroslav Družić (rođen 1971.) 356 i jedan ilegalni migrant 2021. godine. Prvi je stradao Marijan Grdić prilikom čišćenja pruge u Ličkoj Jesenici za „Vlak slobode“. Preminuo je od posljedica ranjavanja na svoj 25. rođendan. Trojica djelatnika Hrvatskih šuma poginula su 1998., a među njima i upravitelj šumarije Branko Sabljak, čiji je brat Tomislav također poginuo od mine 1992. kao branitelj. Posljedice rata su i trajna invalidnost. Prema popisu stanovništva 2001., u Saborskom je živjelo 35 hrvatskih vojnih invalida, što je činilo preko 5% ukupnog stanovništva.

Demografske posljedice rata mogu se sagledavati usporedbom popisa stanovništva 1991. godine, izvršenog uoči rata, s popisom stanovništva iz 2001. godine. Pri

1995.“, 455. (dalje: TOMLJENVIĆ)

³⁵¹ *Fotomonografija*, 17.

³⁵² IDG, 127.

³⁵³ NSV, 388.

³⁵⁴ HEBRANG, *Zločini nad civilima u srpsko-crnogorskoj agresiji na Hrvatsku*, 235.

³⁵⁵ IDG, 92.

³⁵⁶ TOMLJENVIĆ, 456.

analizi rezultata popisa stanovništva važno je uzeti u obzir metodološke promjene u pojedinim popisima. Te promjene razlog su da nisu svi popisni rezultati izravno usporedivi. Popis 1991. obavljen je prema načelima stalnog stanovništva (*de iure* načelo), a popis 2001. prema načelu prisutnog stanovništva (*de facto* načelo).³⁵⁷

Tablica 2. Promjena broja stanovnika 1991. – 2001.³⁵⁸

Jedinica lokalne samouprave	Broj stanovnika 1991.	Broj stanovnika 2001.	Indeks promjene 1991./2001.
Općina Plaški	4317	2292	53,09
Općina Saborsko	1501	860	57,30
Bivša općina Ogulin	29095	23445	80,58

Vrlo negativan utjecaj na strukturu stanovništva imao je Domovinski rat (i srpska okupacija), koji je već postojeće teško stanje dodatno pogoršao. Danas je najteža situacija u općini Saborsko, čije je stanovništvo u izrazito dubokoj starosti.³⁵⁹ Od 1991. do 2001. najveću depopulaciju doživjele su općine Plaški (pad od 46,91%) i Saborsko (pad od 42,70%).³⁶⁰

Tijekom rata su općine Plaški i Saborsko u cijelosti bile okupirane. S okupiranih prostora Hrvati su bili protjerivani.³⁶¹ Naseljavanjem izbjeglih Hrvata iz Bosne nakon oslobođenja okupiranog prostora, broj Hrvata u općini Plaški znatno je porastao s 83 na 1054 (indeks promjene 1991./2001. iznosi 1336,14), a udio s 1,92 na 48,39%. Broj Srba znatno je pao s 4074 na 1054 (indeks promjene 25,87), a udio s 94,37 na 45,99%. Broj Hrvata u općini Saborsko pao je s 801 na 675 (indeks promjene 84,27), a udio porastao s 53,36 na 78,49%. Broj Srba pao je s 658 na 165 (indeks promjene 25,08), a udio s 43,84 na 19,19%.³⁶² Dio izbjeglih Srba vratio se svojim domovima, no broj Srba danas je unatoč tome znatno manji nego 1991. godine.³⁶³ Usporedimo li gustoću naseljenosti (st./km²) 1991. i 2001., ona je u općini Plaški pala s 27,42 na 14,56 st./km², a u općini Saborsko s 11,37 na 6,52 st./km².³⁶⁴

³⁵⁷ TURK, „Suvremene demografske promjene na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije: analiza slučajaja“, 69. (dalje: TURK 2009.)

³⁵⁸ *Isto*, 73.

³⁵⁹ *Isto*, 81.

³⁶⁰ TURK, JUKIĆ, 1178.

³⁶¹ TURK 2009., 73.

³⁶² TURK, „Promjene u narodnosnom sastavu stanovništva Karlovačke županije (1991. – 2001.)“, 87.

³⁶³ *Isto*, 90.

³⁶⁴ TURK, JUKIĆ, 1177.

Godinama nakon završetka Domovinskog rata pojedine osobe osuđene su za ratni zločin u Saborskom. Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u presudi bivšem premijeru samoprogllašene SAO Krajine i predsjedniku RSK Milanu Babiću, koji je 29. lipnja 2004. osuđen na 13-godišnju zatvorsku kaznu³⁶⁵, navodi i Saborsko među mjestima istrebljivanja ili ubijanja i prisilnog preseljenja Hrvata, te smišljenog razaranja kuća i drugog javnog i privatnog vlasništva, sakralnih građevina i povijesnih spomenika Hrvata i drugih ne-Srba.³⁶⁶ Presuda Žalbenog vijeća MKSJ-a Milanu Martiću (osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 35 godina³⁶⁷) iz 8. listopada 2008. navodi da su u vezi sa zločinima u Saborskom dokazani svi elementi progona kao zločina protiv čovječnosti, ubojstva kao zločina protiv čovječnosti i ubojstva kao kršenja zakona i običaja ratovanja. Dokazani su i elementi bezobzirnog razaranja sela ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom kao kršenje zakona i običaja ratovanja te elementi zločina i pljačke javne ili privatne imovine. Za osam žrtava ustanovljeno je da su ih ubili vojnici u maskirnim uniformama i sivomaslinastim uniformama, kao i dva vojnika u srpskim tamnosivim uniformama i šljemovima s petokrakom. Dvanaest žrtava su ubili pripadnici jedinica koje su bile u Saborskom poslije napada 12. studenog 1991. Dokazi pokazuju da su napadi izvršeni radi povezivanja srpskih sela i krajeva preko nesrpskih područja. Martiću je izrečena osuđujuća presuda za zločine počinjene u Saborskom i ostale zločine, jer su oni bili prirodna i predvidiva posljedica ostvarenja zajedničkog cilja udruženog zločinačkog pothvata.³⁶⁸

Za ratni zločin u Saborskom, Vrhovni sud RH u Zagrebu je 26. lipnja 1996. u odsutnosti osudio Nikolu Medakovića na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina.³⁶⁹ Presudom Vrhovnog suda RH u Zagrebu iz 27. veljače 2014., Zdravko Pejić, rođen 11. siječnja 1960. u Ogulinu, u odsutnosti je proglašen krivim za ubojstvo Nikole i Kate Dumenčić u Saborskom, odnosno za kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva te osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 15 godina.³⁷⁰ Županijski sud u Karlovcu je 6. travnja 1994. za pljačku imovine civilnog stanovništva i protuzakonito prisvajanje imovine u velikim razmjerima, što nije opravdano vojnim potrebama, krivim proglasio osmoricu iz Ličke Jesenice u odsutnosti: Milana Ogrizovića, Živka Grbu, Nikolu Momčilovića, Iliju Vukelića, Nikolu Vukelića, Bogdana

³⁶⁵ Presuda Raspravnog vijeća MKSJ-a Milanu Babiću, Haag, 29. 6. 2004, 33.

³⁶⁶ *Isto*, 6.

³⁶⁷ Presuda Žalbenog vijeća MKSJ-a Milanu Martiću, Haag, 8. 10. 2008., 136.

³⁶⁸ Presuda Žalbenog vijeća MKSJ-a Milanu Martiću, Haag, 8. 10. 2008., 73.

³⁶⁹ Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, I Kž 921/1994-3, Zagreb, 27. 6. 1996.

³⁷⁰ Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, I Kž 702/13-4, Zagreb, 27. 02. 2014.

Grbu, Nikolu Jovetića i Milana Čikaru³⁷¹ Presudom Vrhovnog suda RH osuđeni su na kazne zatvora u trajanju od po 8 godina svaki.³⁷²

Vrhovni sud RH je 16. studenog 2021. potvrdio prvostupanjsku presudu Županijskog suda u Rijeci, kojom je pripadnik srpskih teritorijalaca Đoko Jakšić u odsutnosti osuđen na jedinstvenu kaznu od 15 godina zatvora, zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i uništavanja kulturnih i povijesnih spomenika u Saborskom u studenom 1991. Vrhovni sud je precizirao da je Jakšić pri ulasku u Saborsko nakon savladavanja otpora, zajedno s još dvojicom muškaraca rukovodio vojnim postrojbama i zapovjedio likvidaciju hrvatskih civila, rušenje kuća i sakralnih objekata te pljačku imovine. Najviši sud je naveo da su u Saborskom ubijena najmanje 32 civila. Sud je pojasnio da je optuženiku kao olakotna okolnost cijenjena prijašnja neosuđivanost, dok mu je kao otegotna okolnost cijenjeno smrtno stradavanje najmanje 32 civila koji su ubijeni strijeljanjem, vješanjem, zapaljenjem i rezanjem motornom pilom. Uz to, otegotnim je cijenjeno i da je nastupila velika materijalna šteta na civilnim i sakralnim objektima. Prema presudi, optuženik je u inkriminirano vrijeme bio načelnik štaba TO i pomoćnik komandanta bataljuna te jedan od zapovjednika koji je izdavao naredbe za ubijanje civila govoreći da su to sve ustaše i da ih treba ubiti. U njegovu ratnom putu piše da je uspješno rukovodio ratnim operacijama prilikom osvajanja Saborskog i Slunja. Promaknut je u čin majora.³⁷³ S obzirom na to da je Jakšić osuđen u odsutnosti, nedostupan je hrvatskom pravosuđu. I dalje nijedna osoba koja je sudjelovala u okupaciji Saborskog, ubijanju civila, paljenju kuća, rušenju sakralnih objekata, kulturnih i povijesnih spomenika te pljački imovine u velikim razmjerima nije provela ni dana u zatvoru za navedena kaznena djela.

Žalbena vijeće Međunarodnog rezidualnog mehanizma za kaznene sudove je 31. svibnja 2023. pravomoćno osudilo visoke dužnosnike Službe državne sigurnosti Republike Srbije Jovicu Stanišića i Franka Simatovića na kaznu zatvora od 15 godina za zločine počinjene u BiH, kao i za ubojstvo civila u Daljskoj Planini u RH 1992. godine. Vijeće je utvrdilo da su Stanišić i Simatović sudjelovali u opskrbi policije SAO Krajine oružjem i novčanom pomoći, kao i u isporuci komunikacijske opreme i ograničene tehničke podrške, krajem 1990. i prvom polovinom 1991. Nadalje je utvrdilo da su Stanišić i Simatović doprinijeli obuci snaga SAO Krajine u kampu Golubić između svibnja i kraja srpnja 1991. godine. Prema Sudskom vijeću, počevši od napada na Kijevo 26. kolovoza 1991. do prosinca 1991., srpske snage, uključujući pripadnike JNA, policije SAO Krajine i Teritorijalne obrane, izvele su niz napada

³⁷¹ Presuda Županijskog suda u Karlovcu, K-14/94-14, Karlovac, 6. 4. 1994.

³⁷² Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, I Kž-432/1994-3, Zagreb, 14. 6. 1994.

³⁷³ Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Kž-rz 22/2020-4, Zagreb, 16. 11. 2021.

na hrvatska sela na području SAO Krajine, pri čemu su počinili razne zločine i djela nasilja nad nesrpskim civilima, zbog čega su oni bili prisiljeni napustiti to područje.

Presudom Žalbenog vijeća utvrđeno je da su, kao sudionici udruženog zločinačkog pothvata, Stanišić i Simatović krivi za etničko čišćenje nesrpskog stanovništva s područja u BIH i Hrvatskoj. Ostali sudionici tog udruženog zločinačkog pothvata su Slobodan Milošević, Milan Martić, Milan Babić, Goran Hadžić, Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Momčilo Krajišnik, Biljana Plavšić i Željko Ražnatović (Arkan). Vijeće je razmatralo dokaze da su regruti iz kampa Golubić sudjelovali u napadima na Kijevo 26. kolovoza 1991., na Škabrnju 18. i 19. studenog 1991. te na Saborsko od kolovoza do studenoga 1991. No, Stanišić i Simatović nisu osuđeni za zločine u Hrvatskoj, osim za ubojstvo u Daljskoj planini.³⁷⁴

U središtu hrvatske tužbe za genocid protiv Srbije bili su zločini na Ovčari, u Vukovaru, Saborskom i Škabrnji. Hrvatski pravni tim pred Međunarodnim sudom pravde (ICJ) dokazivao je genocid na primjerima Veleprometa i Ovčare kod Vukovara te selima Škabrnji i Saborskom u studenome 1991. Članica hrvatskog pravnog tima Maja Seršić govorila je o stradanjima u Škabrnji i Saborskom koji su „izbrisani s lica zemlje“ u napadu JNA, srpske paravojske i milicije tzv. Krajine u studenome 1991. Prema Seršić, u Saborskom, selu u kojem je živjelo 95% Hrvata, smrtno je stradalo najmanje 20 ljudi u napadu JNA, krajinske milicije i teritorijalne obrane 12. studenog 1991. Jedna 80-godišnja starica zakopana je živa u ruševinama svoje kuće, a 80-godišnjak prerezanog vrata obješen o stablo, rekla je Seršić. „To su zvjerstva koja se ne mogu opravdati nikakvom vojnom svrhom“, ocijenila je. „Bog oprašta, mi ne. Dobrodošli u selo mrtvih“, napisali su počinitelji zločina na grafitu koji je predložen sucima kao dokaz zločina u Saborskom. Sudskom vijeću pročitano je i dio izvješća lokalnog srbijanskog zapovjednika Nikole Medakovića u kojem piše da „Saborsko više ne postoji, niti će ikada više postojati“.³⁷⁵

Međunarodni sud pravde u Haagu je 3. veljače 2015. objavio presudu u predmetu Tužba Republike Hrvatske protiv Republike Srbije zbog povrede odredbi Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Sud je odbio tužbu Republike Hrvatske, pri čemu je 15 sudaca glasalo za odbijanje, dok su 2 suca glasala protiv, tj. smatrala da je dokazan genocid nad Hrvatima.³⁷⁶ Sud je utvrdio da je ubijanje

³⁷⁴ IRMCT, Case No.: MICT-15-96-A, *Judgement of 31 May 2023, Prosecutor v. Jovica Stanišić, Franko Simatović* (Haag: IRMCT, 31. 5. 2023.)

³⁷⁵ „Proces u Haagu: Ovčara, Škabrnja i Saborsko dokaz genocidne namjere“, 5.3.2014., pristup ostvaren 12. 3. 2015., <http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Proces-u-Haagu-Ovcara-Skabrnja-i-Saborsko-dokaz-genocidne-namjere>

³⁷⁶ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia*

članova grupe kao *actus reus* genocida (fizički element genocida, dakle konkretni događaji koji čine elemente genocida sukladno definiciji iz Konvencije) počinjen, između ostalih mjesta, i u Saborskom.³⁷⁷ Sud je razmotrio dokaze, kao i utvrđenja MKSJ-a i to u predmetima Martić i Stanišić i Simatović te utvrdio da su Hrvati u Saborskom ubijeni tijekom studenog 1991. godine od strane JNA i srpskih snaga. Prilikom suđenja Milanu Martiću, MKSJ je zaključio da je 12. studenog 1991. u Saborskom najmanje 20 ljudi ubijeno od strane JNA i srpskih snaga, od čega najmanje 13 civila koji u vrijeme smrti nisu aktivno sudjelovali u sukobu. Za ostale žrtve Sud nije imao dovoljno dokaza da bi utvrdio kada i gdje su ubijene te tko ih je ubio. Sud je zaključio da su sva ubojstva izvršena s namjerom diskriminiranja na temelju hrvatske etničke pripadnosti.³⁷⁸ No, drugi element za dokazivanje genocida je *mens rea*, koji traži da postoji namjera (genocidna namjera, *dolus specialis*) da se uništi u cijelosti ili u dijelu jedna zaštićena skupina. Iako je Sud utvrdio da je postojao obrazac ponašanja prema kojem su napravljena genocidna djela prema zaštićenoj grupi Hrvata, zaključio je da iz počinjenja tih genocidnih djela ne proizlazi kao jedini mogući zaključak namjera da se Hrvati unište u cijelosti ili djelomično kao grupa. S obzirom na to da je Sud zaključio da nema ove posebne namjere, a koja je nužan element za utvrđivanje genocida, tužbu je odbio u cijelosti.³⁷⁹

Zaključak

Tijekom Domovinskog rata današnji prostor općine Saborsko u cijelosti je bio okupiran. S okupiranog prostora Hrvati su bili protjerani. Žarište srpske pobune u tom dijelu Hrvatske bio je Plaški. Naselje najviše pogođeno ratom na prostoru bivše općine Ogulin je Saborsko, koje je i jedino okupirano većinski hrvatsko naselje na istom prostoru. Svi pokušaji deblokade Saborskog bili su neuspješni, pa je opkoljeno selo ostavljeno bez pomoći na milost i nemilost osvajaču. Zauzimanjem Saborskog od strane JNA i srpskih snaga, pobunjeni Srbi iz okupiranih područja povezali su se s ostatkom tzv. SAO Krajine. Preostali civili koji se nisu uspjeli izvući iz Saborskog, predali su se s uvjerenjem da će biti sigurni zbog prisutnosti JNA, no na dan okupacije mjesta i nakon njega smrtno je stradalo 25 civila, dok su pojedini pušteni. Tijekom napada i većim dijelom za vrijeme okupacije, Saborsko je potpuno uništeno. Hrvatski mediji nisu pridali veliku pozornost ratnim događajima na prostorima općine Ogulin, dijelom i zbog toga što je najugroženije mjesto Saborsko bilo u okruženju od kolovoza 1991. do pada mjesta, bez električne energije, telefon-

v. Serbia), *Judgement of 3 February 2015* (Haag: International Court of Justice, 3. 2. 2015.), 145.

³⁷⁷ *Isto*, 3.

³⁷⁸ *Isto*, 86.

³⁷⁹ *Isto*, 120.

skih linija i prometnih veza. Od hrvatskih dnevnika i tjednika najveću pozornost području općine Ogulin u Domovinskom ratu posvetio je *Novi list*, koji je u vrijeme najvećeg intenziteta rata izvještavao o novostima na području ogulinske općine. Zahvaljujući zauzimanju vojarni i uspješnoj obrani, pobunjeni Srbi područje koje su okupirali nisu uspjeli povezati s većinski srpskim naseljima u Gorskom kotaru stoga nisu uspjeli doći u neposrednu blizinu granice sa Slovenijom i praktički omogućiti presijecanje Hrvatske na dva dijela. Na okupiranim područjima sav privredni, a dobrim dijelom i društveni život gotovo je zamro zbog nagle militarizacije cjelokupnog društva. Srbi s okupiranog prostora općina Plaški i Saborsko iseljavali su se tijekom čitavog razdoblja okupacije, a najviše Srba izbjeglo je uoči vojno-redarstvene operacije Oluja, kojom je spomenuti prostor vraćen u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske. Saborsko je u Domovinskom ratu imalo 52 žrtve.

Prilozi

Prilog 1. Ubijeni/poginuli i nestali u Saborskom u Domovinskom ratu

Ubijeni i nestali nakon pada Saborskog 12. 11. 1991.:

1. Bićanić Ana (6. 5. 1924. – ubijena 12. 11. 1991.)
2. Bićanić Milan (3. 7. 1927. – ubijen 12. 11. 1991.)
3. Bićanić Nikola (17. 2. 1928. – ubijen 12. 11. 1991.)
4. Bićanić Petar (13. 10. 1935. – ubijen 12. 11. 1991.)
5. Conjar Polde (5. 1. 1895. – ubijen 12. 11. 1991.)
6. Dumenčić Ante (13. 10. 1962. – ubijen 12. 11. 1991.)
7. Dumenčić Darko (9. 3. 1970. – ubijen 12. 11. 1991.)
8. Dumenčić Ivica (13. 8. 1972. – ubijen 12. 11. 1991.)
9. Dumenčić Kate (02.08.1930. – ubijena 12.11.1991.)
10. Dumenčić Nikola (24. 4. 1930. – ubijen 12. 11. 1991.)
11. Grdić Kate (20. 7. 1930. – nestala 13. 11. 1991.)
12. Grdić Marko (10. 12. 1906. – ubijen 12. 11. 1991.)
13. Kovačić Josip (5. 6. 1913. – ubijen 12. 11. 1991.)
14. Kovačić Mande (13. 5. 1911. – nestala 12.11.1991.)
15. Krizmanić, Marija (29. 6. 1902. – nestala 12. 11. 1991.)
16. Krizmanić Marija (20. 7. 1921. – ubijena 12. 11. 1991.)
17. Luketić Ivan (16. 6. 1950. – nestao 12. 11. 1991.)
18. Matovina Ivan (28. 8. 1930. – ubijen 12. 11. 1991.)
19. Matovina Kata (4. 11. 1922. – ubijena 12. 11. 1991.)

20. Matovina Kate (5. 3. 1920. – ubijena 12. 11. 1991.)
21. Matovina Lucija (11. 5. 1906. – ubijena 12. 11. 1991.)
22. Matovina Marija (11. 9. 1909. – ubijena 12. 11. 1991.)
23. Matovina Marta (26. 9. 1918. – ubijena 12. 11. 1991.)
24. Matovina Mate (15. 4. 1895. – ubijen 12. 11. 1991.)
25. Matovina Milan (11. 8. 1940. – ubijen 12. 11. 1991.)
26. Matovina Slavica (9. 4. 1959. – ubijena 12. 11. 1991.)
27. Sertić Ivka (21. 12. 1912. – nestala 20. 11. 1991.)
28. Sertić Kata (7. 10. 1910. – nestala 20. 11. 1991.)
29. Sertić Luka (23. 8. 1919. – nestao 13. 11. 1991.)
30. Sertić Slavko (15. 2. 1942. – ubijen 12. 11. 1991.)
31. Špehar Mate (29. 5. 1960. – ubijen 12. 11. 1991.)
32. Štrk Joso (19. 1. 1934. – ubijen 12. 11. 1991.)
33. Štrk Jure (3. 2. 1931. – nestao 12. 11. 1991.)
34. Vuković Jelena (24. 10. 1921. – ubijena 12. 11. 1991.)
35. Vuković Jelena (14. 8. 1930. – ubijena 12. 11. 1991.)
36. Vuković Jure (17. 12. 1929. – ubijen 12. 11. 1991.)
37. Vuković Marija (19. 8. 1920. – nestala 13. 11. 1991.)
38. Vuković Ivan (1. 9. 1931. – ubijen 12. 11. 1991.)
39. Vuković Jure (30. 6. 1930. – ubijen 12. 11. 1991.)
40. Vuković Petar (11. 7. 1932. – ubijen 12. 11. 1991.)

Ostali poginuli iz Saborskog:

41. Čorak (Tomo) Milan (8. 4. 1961. – 2. 11. 1991.)
42. Čorak Nikola (20. 11. 1914. – 17. 10. 1991.)
43. Galović (Petar) Mate (29. 7. 1963. – 13. 9. 1993.)
44. Kovačić (Mate) Ante (15. 2. 1960. – 2. 11. 1991.)
45. Krizmanić (Ivan) Marko (6. 8. 1959. – 2. 11. 1991.)
46. Matovina (Stipe) Ivica (20. 2. 1969. – 6. 9. 1991.)
47. Matovina (Ante) Joso (1. 1. 1963. – 2. 11. 1991.)
48. Matovina (Ante) Joso (21. 5. 1968. – 5. 9. 1995.)
49. Matovina (Ante) Petar (25. 6. 1964. – 2. 11. 1991.)
50. Matovina (Dane) Stipe (21. 9. 1968. – 6. 9. 1991.)
51. Sertić (Jure) Nikola (15. 10. 1940. – 12. 10. 1991.)
52. Šebalj (Mihovil) Marko (22. 7. 1970. – 6. 9. 1991.)

Branitelji poginuli na položaju između Rakovice i Saborskog, privremeno 4 godine pokopani u Saborskom:

- 53. Palijan (Ivan) Nikica, 58. bataljun Slunj HV (22. 12. 1970. – 29. 10. 1991.)
- 54. Pavlič (Jure) Mile, 58. bataljun Slunj HV (18. 8. 1961. – 29. 10. 1991.)
- 55. Rupčić (Miroslav) Milan, 58. bataljun Slunj HV (2. 9. 1967. – 29. 10. 1991.)

Branitelji poginuli na području Ličke Jesenice (općina Saborsko) s prebivalištem izvan općine

Saborsko:

- 56. Bičanić (Mihovil) Ivica, 1. gbr. Zagreb HV (29. 7. 1969. – 29. 5. 1993.)
- 57. Kostelić (Dragutin) Josip, 143. brigada HV-a Ogulin (8. 11. 1965. – 7. 8. 1994.)
- 58. Kovačić (Franjo) Ivica, 1. gbr. Zagreb HV (7. 3. 1970. – 5. 8. 1995.)
- 59. Rendulić (Ivan) Dragan, 110. brigada HV-a Karlovac (16. 11. 1967. – 7. 11. 1991.)
- 60. Štrok (Antun) Zvonko, 1. gbr. Zagreb HV (16. 7. 1970. – 4. 8. 1995.)
- 61. Zajec (Stjepan) Danijel, 1. gbr. Zagreb HV (18. 9. 1961. – 25. 6. 1993.)
- 62. Zijan (Marko) Mijo, 1. gbr. Zagreb HV (28. 11. 1972. – 4. 8. 1995.)
- 63. Zrakić (Ivo) Darko, 1. gbr. Zagreb HV (20. 11. 1969. – 4. 8. 1995.)
- 64. Žafran (Franjo) Joso, 1. gbr. Zagreb HV (4. 1. 1964. – 29. 5. 1993.)

Žrtve iz Sertić Poljane (župa Saborsko):

- 65. Sertić Ana (1903. – ubijena 8. 10. 1991.)
- 66. Sertić Ankica (1901. – ubijena 8. 10. 1991.)

Bibliografija

Izvori

Arhiv tajništva grada Ogulina; Općinski komitet SKH, broj: 02-256/1-71, Ogulin
Glasnik – hrvatski politički tjednik (Zagreb), 1991.

GRDIĆ, Petar. *Saborsko u paklu rata – svjedočanstva Petra Grdića Maćana*. Pristup ostvaren 11. 3. 2015. <http://blog.vecernji.hr/ratne-price/saborsko-u-paklu-rata>

International Court of Justice. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Judgement of 3 February 2015

Izvještaj o provedenim izborima za zastupnike u Saboru Socijalističke Republike Hrvatske, Zagreb 1990.

KRIŽE GRAČANIN Željka; RADOŠ, Ivan, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.: dokumenti, Knjiga 12. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj - lipanj 1994.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest; Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2012.

Naselja i stanovništvo RH 1857. - 2001., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.

Novi list (Rijeka), 1991. – 1992.

Ogulinski list (Ogulin), 1995.

„Oslobođeno Saborsko”. HRT, 5. 8. 1995. Pristup ostvaren 2. 12. 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=i88DAhh5TcM>

PECIĆ, Mile. *Zakopani dnevnik: dramatična zbivanja 1990.-1991. u slunjskom kraju*. Zagreb: DoNeHa, 2003.

Popis stanovništva 1991., Republički zavod za statistiku.

Presuda Raspravnog vijeća MKSJ-a Milanu Babiću, Haag, 29. 6. 2004.

Presuda Raspravnog vijeća MKSJ-a Milanu Martiću, Haag 12. 6. 2007.

Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, I Kž-432/1994-3, Zagreb, 14. 6. 1994.

Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, I Kž 702/13-4, Zagreb, 27. 2. 2014.

Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, I Kž 921/1994-3, Zagreb, 26. 6. 1996.

Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Kž-rz 22/2020-4, Zagreb, 16. 11. 2021.

Presuda Žalbenog vijeća MKSJ-a Milanu Martiću, Haag, 8. 10. 2008.

Presuda Županijskog suda u Karlovcu, K-14/94-14, Karlovac, 6. 4. 1994.

Presuda Županijskog suda u Rijeci, Odjel za ratne zločine, K-Rz-5/12-118, Rijeka, 23. 09. 2013.

PULEZ, Željka. *Ratna kronika 1991./92*. Karlovac: Karlovački tjednik, 1992.

RUPIĆ, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: dokumenti, Knjiga 1. Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990. - 1991.)*, 2. izd. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

RUPIĆ, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: dokumenti, Knjiga 2. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990. - 1991.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest; Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2007.

RUPIĆ, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: dokumenti, Knjiga 3. Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (siječanj - lipanj 1992.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2008.

RUPIĆ, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: dokumenti, Knjiga 5. Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (srpanj - prosinac 1992.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2009.

RUPIĆ, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: dokumenti, Knjiga 7. Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (siječanj - lipanj 1993.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2009.

RUPIĆ, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: dokumenti, Knjiga 11. Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (siječanj - lipanj 1994.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2012.

HOLJEVAC TUKOVIĆ, Ana, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995.: memoarsko gradivo, Knjiga 2. Novinari - svjedoci vremena (zapisi Trajka Grkovskog: Plitvice – Karlovac 1991. - 1996.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

Skraćeni zapisnik sa sjednice OO HDZ-a Ogulin 24. 11. 1992., Ogulin

„Smještaj prognanika (6. 8. 1991.)“. Pristup ostvaren 11. 3. 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=aJrxospPimU>

ŠALE, Sanja. „Prašinarske priče“. 5. 8. 2013. Pristup ostvaren 2. 12. 2014.

<http://nakovana.com/2013/08/prasinarske-price-tigra-iz-kucista/>

Videozapisi: Documenta – centar za suočavanje s prošlošću: osobna sjećanja. Pristup ostvaren 10. 2. 2015.

<http://www.documenta.hr/hr/osobna-sje%C4%87anja-ivan-%C5%BEagrovi%C4%87-saborsko-pla%C5%A1ki.html>

Vila Velebita (Zagreb), 1996.

„Za Hrvatsku kao Tigar“, dokumentarni film, redatelj Ninoslav Lovčević, HRT 1995.

Zapisnik s 11. zajedničke sjednice sva tri vijeća SO Ogulin 2. 12. 1992., Ogulin
Županijski sud u Karlovcu, Istražni centar. Broj: Kir-667/96-1. Zapisnik od 26. listopada 1995.

Literatura

BARIĆ, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj: 1990.-1995.* Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.

BRSTILO REŠETAR, Matea; NEVEŠĆANIN, Ivica; SMETKO Andreja. *Domovinski rat, katalog izložbe.* Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2013.

CENCICH, John R. *The Devil's Garden: A War Crimes Investigator's Story.* Lincoln, Nebraska: Potomac Books, 2013.

Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis. *Balkan Battlegrounds: A Military History of the Yugoslav Conflict, 1990–1995, Volume 2.* Washington, D.C.: Central Intelligence Agency, 2002.

CIŠPER, Zlatko. *HPT u Domovinskom ratu 1991.-1995.* Zagreb: Hrvatske telekomunikacije; Hrvatska pošta, 1999.

GOLDSTEIN, Ivo, ur. *Kronologija: Hrvatska, Europa, svijet.* Zagreb: Novi liber, 2002.

GRAOVAC, Igor. „Pokazatelji o civilnim žrtvama u bivšem, pod zaštitom Ujedinjenih naroda, Sektoru „Sjever“ u „Oluji“ i nakon nje“. U: *Dijalog povjesničara-istoričara, sv. 8., Izlaganja s međunarodnog skupa održanog 26. – 28. rujna 2003. u Zagrebu*, ur. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2004.

HEBRANG, Andrija. *Zločini nad civilima u srpsko-crnogorskoj agresiji na Hrvatsku.* Zagreb; Zadar: Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990. – 1991.; Ogranak Matice hrvatske u Zadru, 2013.

HOLJEVAC TUKOVIĆ, Ana. „Lika u izvješćima plaščanskog ratnog biltena tzv. SAO Krajine 1991. – 1995.“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak*, ur. Željko Holjevac. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2009.

Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava. *Vojna operacija Oluja i poslije: izvještaj*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, 2001.

KOLSTØ, Pål. *Media Discourse and the Yugoslav Conflicts: Representations of Self and Other*. Farnham: Ashgate Publishing, 2009.

KOSTOVIĆ, Ivica; JUDAŠ, Miloš. *Mass killing and genocide in Croatia 1991/1992: A book of evidence*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1992.

KRIZMANIĆ, Josip. *Saborsko i uža okolica*. Ogulin: Ogranak Matice hrvatske Ogulin, 1995.

LAJNERT, Siniša. *Hrvatske željeznice u Domovinskom ratu*. Zagreb: HŽ Holding, 2010.

LUKETIĆ, Nikolina, ur. *Iz ponora izvor – fotomonografija poginulih, umrlih i nestalih branitelja ogulinskog kraja u Domovinskom ratu 1991. - 1996*. Ogulin: Pučko otvoreno učilište Ogulin, 2011.

MARIJAN, Davor. „Djelovanje i pobuna Srba u Lici 1990. - 1992. godine“. U: *Senjski zbornik*, ur. Miroslav Glavičić. Senj: Gradski muzej Senj, 2006.

MARIJAN, Davor. *Oluja*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

NAZOR, Ante, ur. *Izravni demografski gubici Karlovačke županije u Domovinskom ratu*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2008.

NAZOR, Ante. „Naoružavanje Srba u Hrvatskoj (Gorski kotar)“. *Hrvatski vojnik* 305/306 (2010)

NAZOR, Ante. „Saborsko i Plaški u izvorima Republike Srpske Krajine, I. dio.“. *Hrvatski vojnik* 321 (2010)

NAZOR, Ante. „Saborsko i Plaški u izvorima Republike Srpske Krajine, II. dio.“. *Hrvatski vojnik* 322 (2010)

NAZOR, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990.-ih (Republika Hrvatska i Domovinski rat: pregled političkih i vojnih događaja 1990., 1991. – 1995./1998.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011.

PEITEL, Davor. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.: memoarsko gradivo, Knjiga 5. Na prvoj crti protiv smrti (prilozi o povijesti regije Gacke u Domovinskom ratu 1991. - 1993.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011.

PEJNOVIĆ, Dane. *Zapadna Hrvatska: socijalno-geografska preobrazba u drugoj polovini 20. stoljeća*. Zagreb: Prosvjeta; Hrvatsko geografsko društvo, 2009.

„Proces u Haagu: Ovčara, Škabrnja i Saborsko dokaz genocidne namjere”. Portal Novi list. 5.3.2014. Pristup ostvaren 12. 3. 2015. <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Proces-u-Haagu-Ovcara-Skabrnja-i-Saborsko-dokaz-genocidne-namjere>

RADELIĆ, Zdenko; MARIJAN, Davor; BARIĆ, Nikica; BING Albert; ŽIVIĆ, Dražen. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Školska knjiga, 2006.

STRIŽIĆ, Ivan. *Bitka za Slunj (obrana i oslobađanje Grada Slunja i općina Rakovica, Cetingrad, Saborsko i Plitvička Jezera od velikosrpske agresije i okupacije 1991.-1995.)*. Slunj; Zagreb: Naklada Hrvoje, 2007.

STRIŽIĆ, Ivan. *Ogulinjski kraj u Domovinskom ratu, I, Obrana i oslobađanje ogulinjskoga kraja od srbijanske agresije i okupacije 1991.-1995.* Ogulin: Ogranak Matice hrvatske Ogulin, 2013.

STRIŽIĆ, Ivan. *Ogulinjski kraj u Domovinskom ratu, II, Dokumenti*. Ogulin: Ogranak Matice hrvatske Ogulin, 2013.

ŠTERC, Stjepan; POKOS Nenad. „Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske“. *Društvena istraživanja* 2-3 (1993)

TOMLJENOVIĆ, Ana. „Lički Hrvati civilne žrtve u obrambeno-osloboditeljskom ratu 1991. - 1995.“. U: *O žrtvama u ratu i u miru, zbornik radova Četvrtog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa*, ur. Zvonimir Šeparović. Zagreb: Hrvatsko žrtvoslovno društvo, 2008.

TURK, Ivo; JUKIĆ, Marijan. „Promjene u obrazovnoj strukturi stanovništva Karlovačke županije (1981. – 2001.)“. *Društvena istraživanja* 6/104 (2009)

TURK, Ivo. „Promjene u narodnosnom sastavu stanovništva Karlovačke županije (1991. – 2001.)“. U: *Demografski kontekst i sociokulturne posljedice Hrvatskoga Domovinskog rata*, ur. Dražen Živić, Ivana Žebec. Zagreb - Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2009.

TURK, Ivo. „Suvremene demografske promjene na kontaktnom prostoru Karlovačke i Ličko-senjske županije: analiza slučaja“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak, knjiga II*, ur. Željko Holjevac. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2009.

VALENTIĆ, Mirko. *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.* Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010.

ZLATAR, Bogdan M. *Plaški kroz vekove: Izvor srpstva i pravoslavlja*. Beograd: izdanje autora, 2011.

SABORSKO IN THE CROATIAN WAR OF INDEPENDENCE

During the Croatian War of Independence, the territory of the Saborsko municipality was completely occupied. Plaški was the centre of the Serbian rebellion in this part of Croatia. Saborsko was the most affected by the war in the former Ogulin municipality. It was the only Croatian majority settlement occupied in the same area. When the Yugoslav People's Army and Serb forces occupied Saborsko, the occupied territories of the Ogulin municipality were merged with the rest of the so-called SAO Krajina. On the day of the occupation of Saborsko, on 12 November 1991, and days after that, 40 villagers were killed and the village was completely destroyed. All Croats were expelled from the occupied territory. An effective defense of the Ogulin area and the long-term defense of Saborsko prevented the rebel Serb forces in merging the occupied territory and the villages of the Serbian majority located in Gorski Kotar. This prevented cutting off Croatia in a vital part where all roads between the sea and lowland Croatia pass. The one-hundred-day defense of Saborsko from the first mortar attack on 5 August 1991 until the fall on 12 November 1991 greatly relieved the Ogulin and Karlovac front lines. A total of 52 civilians and defenders of Saborsko were killed, 6% of all the residents. This is one of the highest percentages of victims in one settlement during the Croatian War of Independence. A total of 66 Croats were killed and died in the wider area of the municipality and parish of Saborsko. Most Serbs fled shortly before Operation Storm. The said military operation reinstated the constitutional and legal order of the Republic of Croatia in the occupied territory on 5 August 1995.

Key words: Saborsko, Croatian War of Independence, Greater-Serbian aggression, victims, suffering